

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Psychologia zeznań świadków : (w ćwiczeniach)

Author: Jan M. Stanik, Agnieszka Roszkowska (red.)

Citation style: Stanik Jan M., Roszkowska Agnieszka (red.). (2009).
Psychologia zeznań świadków : (w ćwiczeniach). Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja
ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach
niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci
(nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Psychologia zeznań świadków

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2009

W ćwiczeniach

**Psychologia
zeznań świadków**
(w ćwiczeniach)

PODRĘCZNIKI
I SKRYPTY

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 105

Psychologia zeznań świadków

(w ćwiczeniach)

Redakcja naukowa

Jan M. Stanik, Agnieszka Roszkowska

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2009

Redaktor serii: Psychologia
Jan M. Stanik

Recenzenci
Józef K. Gierowski
Mieczysław Radochoński

Redaktor: *Barbara Malska*
Projektant okładki: *Małgorzata Pleśniar*
Redaktor techniczny: *Barbara Arenhövel*
Korektor: *Mirosława Żłobińska*

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-1849-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
[e-mail: wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark. wyd. 13,5. Papier off-
set. kl. III, 80 g Cena 22 zł

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego

Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek,

Spółka Jawna

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Zamiast wstępu (<i>Jan M. Stanik, Agnieszka Roszkowska</i>)	9
---	---

Część I

Obiekt — zdarzenie

Trudność dostrzegania — „było zbyt ciemno”	15
<i>Joanna Kucharewicz</i>	
Adaptacja wzroku — „od jasności do ciemności”	22
<i>Joanna Kucharewicz</i>	
Relacja między figurą i tłem — złudzenie 1.	29
<i>Kasper Czech</i>	
Spostrzeganie wzrostu osoby w zależności od kontekstu — złudzenie 2.	31
<i>Kasper Czech</i>	

Część II

Osoba spostrzegająca

Efekt pierwszeństwa i świeżości — lista słów	37
<i>Kasper Czech</i>	
Efekt pierwszeństwa i świeżości — opowiadanie	40
<i>Kasper Czech</i>	
Krzywa zapominania	44
<i>Kasper Czech</i>	

Wpływ kontroli procesu hamowania na jakość zeznań osób w wieku podeszłym	48
<i>Justyna Trepka-Starosta</i>	
Zależność zapamiętywania i pamiętania od doświadczenia	53
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Wpływ bodźców zagrażających na procesy postrzegania u osób w wieku podeszłym	58
<i>Justyna Trepka-Starosta</i>	
Zagrożenie samooceny a zdolność zapamiętywania i odtwarzania szczegółów	63
<i>Marcin Maciejski</i>	
Wpływ wybranych zmiennych osobowościowych na trafność zeznań (eksperyment A)	69
<i>Jan M. Stanik</i>	
Podatność na sugestię	72
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Lęk a podatność na sugestię	74
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Poziom konformizmu świadka a trafność zeznań	80
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Postawa świadka wobec przesłuchującego a trafność zeznań	85
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	

Część III

Warunki i sytuacje dzielące spostrzeżone zdarzenia od składanych zeznań

Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (czteroetapowa procedura eksperymentalna)	93
<i>Magdalena Rode</i>	
Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (trzyetapowa procedura eksperymentalna)	106
<i>Magdalena Rode</i>	
Efekt dezinformacji a trafność zeznań	113
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	
Jak zapamiętujemy i przekazujemy informacje	118
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — <i>Nie pamiętam, co zeznałem</i>	121
<i>Bartosz W. Wojciechowski</i>	

Rezultaty zeznań świadków w przesłuchaniu powtórnym	124
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — <i>To nie są moje zeznania</i> . . .	129
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Przesłuchanie pierwotne i wtórne — analiza porównawcza	132
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	

Część IV

Sytuacja zbierania zeznań i techniki przesłuchań

Atmosfera przesłuchania	139
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Stres przesłuchania	145
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Wpływ struktury logiczno-gramatycznej pytań na trafność zeznań (eksperyment B)	151
<i>Jan M. Stanik</i>	
Wpływ modalności zawartej w pytaniach na trafność zeznań (eksperyment C)	160
<i>Jan M. Stanik</i>	
Intuicyjny <i>versus</i> racjonalny styl myślenia osoby przesłuchującej a rodzaj pytań zadawanych świadkom i ocena wiarygodności	167
<i>Marcin Maciejski</i>	
Tradycyjne metody przesłuchań a przesłuchanie poznawcze	173
<i>Leszek Woszczek</i>	
Komunikacja niewerbalna w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany i jej wpływ na efekty zeznań	176
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Wpływ autorytetu a podatność na sugestię	181
<i>Agnieszka Roszkowska</i>	
Autorytet przesłuchującego (wskaźniki i szacowanie)	189
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Postawa dominacji przesłuchującego i jej wpływ na efekty zeznań	194
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Aprobująca a dezaprobuująca postawa przesłuchującego a efekty zeznań . . .	199
<i>Bartosz W Wojciechowski</i>	
Wpływ atmosfery przesłuchania na przypominanie sobie zdarzeń dawnych (z dzieciństwa)	204
<i>Marcin Maciejski</i>	

Część V
Rezultaty zeznań

- Jak psycholodzy szacują wiarygodność zeznań małoletnich świadków 213
Leszek Woszczeł
- Kryteria wiarygodności zeznań świadków. Podobieństwa i różnice 215
Leszek Woszczeł
- Kłamię czy nie kłamię* — wykorzystanie kryteriów wiarygodności Stellera
do oceny zeznań świadków 217
Agnieszka Roszkowska
- Przystępność kategorii interpretacyjnej (moralny *versus* sprawnościowy)
a stopień wiarygodności przypisywanej świadkom i ich zeznaniom . . . 222
Marcin Maciejski
- Sposoby i formy zeznawania świadków kłamiących 229
Leszek Woszczeł

Zamiast wstępu

Psychologia zeznań świadków i proces przesłuchania świadka stanowią główną dziedzinę psychologii sądowej. Przesłuchanie świadka to sytuacja, w której uczestniczy osoba przesłuchująca (odbierająca zeznanie) oraz osoba zeznająca (przesłuchiwana), czyli świadek. Najważniejszym celem przesłuchującego jest uzyskanie od świadka jak największej liczby informacji szczerych, rzetelnych i wiarygodnych. Świadkiem zaś może zostać każdy człowiek wezwany przez organ procesowy. Należy pamiętać, że osoba zeznająca znajduje się w określonej sytuacji, na którą wpływ mają nie tylko przepisy prawa, lecz także miejsce, w którym się znajduje, powaga organu procesowego czy też indywidualne właściwości psychofizyczne. Te, jak i wiele innych czynników, kształtują psychologiczną sytuację świadków. Znajomość tych czynników oraz próby poszukiwania odpowiedzi na pytanie o mechanizmy i czynniki wpływające na jakość uzyskiwanego materiału dowodowego stanowiły ważny punkt odniesienia założeń teoretycznych i badawczych niniejszego opracowania.

Podręcznik przeznaczony jest dla studentów (studiów stacjonarnych i niestacjonarnych) oraz wykładowców na kierunkach, w ramach których omawiana jest problematyka funkcjonowania człowieka w roli świadka. Wprowadzenie ćwiczeniowej formy zajęć z psychologii sądowej jest niewątpliwie korzystne dla studentów, gdyż pozwala na doskonalenie warsztatu badawczego, jakim posługuje się w swej praktyce zawodowej psycholog.

Autorzy podręcznika, mając świadomość, że opracowanie pomocy dydaktycznej dla pracowników i studentów jest trudne, starali się przygotować skrypt, który dla prowadzącego będzie alternatywną formą realizacji przedmiotu umożliwiającą wszechstronne omówienie problematyki ze-

znań świadków, przedstawienie teoretycznych i praktycznych aspektów tego zagadnienia, studentowi zaś pozwoli nauczyć się posługiwania eksperymentem do rozwiązywania różnych problemów psychologa (nie tylko sądowego) oraz zapoznać się ze sposobami konstruowania eksperymentu i stawiania hipotez. Podręcznik ten ma przede wszystkim umożliwić studentowi zdobycie wiedzy teoretycznej i nabycie umiejętności praktycznych niezbędnych do opiniowania w sprawach dotyczących psychologicznej wiarygodności zeznań świadków.

Przedstawione w podręczniku eksperymenty, poddane weryfikacji, dotyczą problemów nawiązujących do najważniejszego kierunku prowadzonych przez psychologów sądowych poszukiwań związanych z obszarem psychologii zeznań świadków. Dobierając eksperymenty, zwracano uwagę na elementy strukturalne psychologicznej problematyki zeznań świadków, które wywodzą się z opracowanego przez J.M. Stanika (1986, s. 171) modelu zeznań świadków (zob. schemat 1). Model ten porządkuje w sposób ogólny uwarunkowania wpływające na percepcję zdarzeń, przetwarzanie przyjętych treści, spostrzeżeń oraz na etap formowania się zeznań udzielanych przez świadków w toku przesłuchania. Dzięki takiemu podziałowi problemów, a tym samym doborowi eksperymentów, podręcznik stanowi częściowe dopełnienie bardzo czytelnie przedstawionych przez J.M. Stanika zależności teoretycznych dotyczących problemów zeznań świadków i może być ważną pomocą dydaktyczną niezbędną w realizacji zajęć ze studentami.

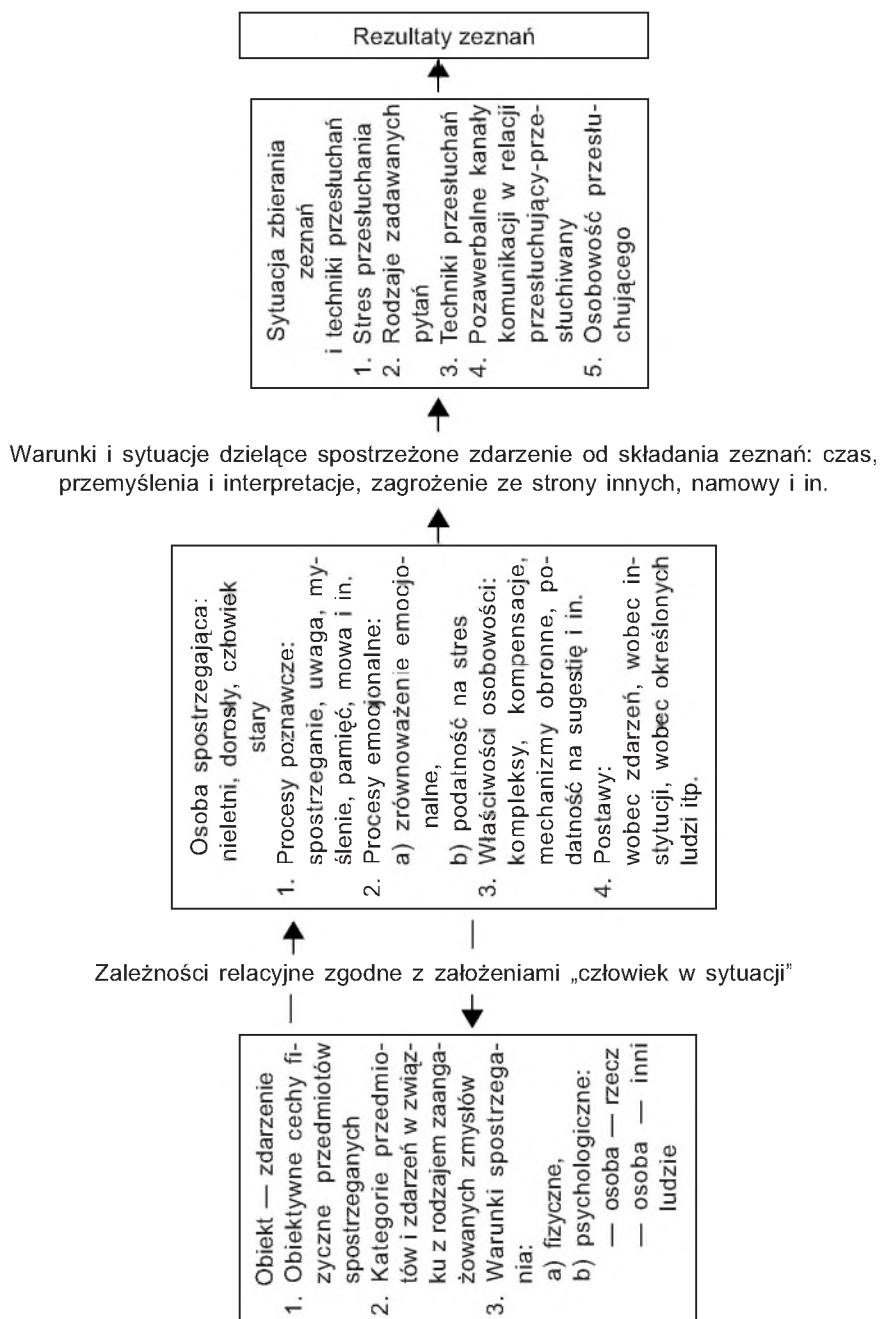
Eksperymenty zawarte w części I związane są z obiektywnymi cechami fizycznymi przedmiotów i łączącymi się z tym psychologicznymi prawidłowościami spostrzegania za pomocą różnych zmysłów, dotyczą także właściwości sytuacji jako całości, w której pojedyncze elementy mogą być przez świadka odmiennie spostrzegane.

W części II przedstawiono eksperymenty dotyczące psychologicznych warunków i właściwości podmiotu spostrzegającego, czyli indywidualności świadka, albowiem oceniając zeznania świadka, należy przede wszystkim uwzględniać specyfikę percepcji, zapamiętywania i reprodukcji zapamiętanych zdarzeń w związku z prawidłowościami funkcjonowania osobowości w warunkach stresu psychologicznego. Z uwagi na owe prawidłowości eksperymenty związane są z ukazaniem przebiegu procesów spostrzegania, uwagi, pamięci, myślenia, podatności świadka na sugestię, a także właściwości procesów emocjonalnych, funkcjonowania mechanizmów obronnych czy też zindywidualizowanych postaw.

Grupa zagadnień omówionych w części III dotyczy warunków i sytuacji dzielących spostrzeżone zdarzenia od składanych zeznań. W związku z tym, że wraz z upływem czasu spostrzeżony materiał ulega zapomi-

Schemat 1

Schemat psychologicznych uwarunkowań rezultatów zeznań świadków

naniu lub deformacji, przygotowując eksperymenty, zwrócono uwagę na właściwości psychiczne świadka z uwzględnieniem upływu czasu i oddziaływania innych okoliczności na formowanie zeznań. Celem opisanych w tej części eksperymentów jest wskazanie, czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu na treść zeznania wpływają przemyślenia i indywidualne interpretacje świadka związane z jego postawami, przekonaniami oraz wpływem odczuwanego przezeń zagrożenia ze strony innych.

Omawiając problematykę zeznań świadka, nie można pominąć czynników wchodzących w zakres sytuacji zbierania zeznań i sposobu dokonywania przesłuchań. Część IV jest zatem zbiorem eksperymentów, w których wskazuje się na problematykę stresu przesłuchania, metod i technik przesłuchania, rodzajów zadawanych pytań, charakterystycznych cech osobowości przesłuchującego czy też pozawerbalnych kanałów komunikacji w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany.

Część V dotyczy rezultatów zeznań uzyskanych od świadka.

Każde zaprezentowane w podręczniku ćwiczenie poprzedzone jest merytorycznym krótkim wprowadzeniem do wybranego problemu, z którego wynikają kierunki analizy wyników. Niektóre eksperymenty mają formę dokładnie taką jak źródłowa. Większość oparta jest na materiałach źródłowych, ale została przedstawiona przystosowawczo pod względem treści i formy do specyficznych warunków sytuacji przesłuchania i zbierania zeznań. Niektóre z eksperymentów zostały w całości opracowane przez autorów.

Należy dodać, że przedstawione w podręczniku projekty eksperymentów to jeden z możliwych wariantów dobieranych stosownie do zapotrzebowania studentów, którzy albo mają być poddani badaniom, albo mają je przeprowadzać na innych osobach. Większość eksperymentów jest przygotowana tak, aby osobami badanymi mogli być studenci z grupy ćwiczeniowej. Autorzy, konstruując eksperymenty, starali się przygotować je tak, aby mogły odbywać się w salach lekcyjnych, dlatego też większość ćwiczeń ma charakter laboratoryjny, gdyż zorganizowanie eksperymentów naturalnych wydawało się możliwe jedynie w bardzo ograniczonym zakresie.

*Jan M. Stanik
Agnieszka Roszkowska*

Część I

Obiekt — zdarzenie

Trudność dostrzegania — „było zbyt ciemno”

Joanna Kucharewicz

Cel

Prezentacja zjawiska częściowej adaptacji wzroku do ciemności oraz wpływu tej właściwości na zakres możliwości spostrzegania przedmiotów.

Założenia ogólnometodologiczne

Rozpatrując psychologiczne warunki wpływające na wiarygodność zeznań świadków, należy zwrócić uwagę na sytuację, w jakiej przebiegało zdarzenie, a więc na obiektywne cechy fizyczne spostrzeganych przedmiotów i wiążące się z tym psychologiczne prawidłowości spostrzegania za pomocą różnych zmysłów, a także na właściwości sytuacji jako całości, której różne pojedyncze elementy mogą być przez świadka odmiennie spostrzegane (STANIK, 1986, s. 170).

W procesie formowania się zeznań istotne znaczenie mają zmysły wzroku, słuchu, węchu i dotyku. Wśród nich najlepiej rozwiniętym zmysłem jest wzrok, ma on podstawowe znaczenie w procesie spostrzegania rzeczywistości (BUTLER, McMANUS, 1999, s. 19). Różne przedmioty ze względu na ich wielkość, kształt, położenie w przestrzeni są różnie spostrzegane przez ludzi, często w sposób zniekształcony.

W ocenie możliwości spostrzegania wzrokowego oraz prawidłowości rejestracji widzianych obrazów istotne znaczenie ma zjawisko adaptacji wzroku. Zdrowe oko ludzkie ma dużą zdolność do przystosowywania się do różnego natężenia światła. Proces ten jest krótszy, gdy oko przystosowuje się

od ciemności do jasności, a dłuższy, gdy przystosowanie następuje od jasności do ciemności. Częściowa adaptacja wzroku w ciemnościach następuje dopiero po upływie 5—10 minut, a pełna po upływie 30—60 minut (GRUZA, 1995, s. 62).

Uwagi o realizacji eksperymentu

1. Eksperyment powinien być przeprowadzony w ciemnym pomieszczeniu (okna należy zasłonić roletami, żaluzjami itp.). Na środku (w centralnej części) pomieszczenia powinien znajdować się stolik (biurko).
2. Przed rozpoczęciem badania eksperymentator powinien dokładnie zapoznać się ze wszystkimi uwagami dotyczącymi eksperymentu (patrz przypisy) i dokładnie zapamiętać instrukcję przekazywaną osobie badanej.
3. W badaniu powinna wziąć udział grupa 20 osób, podzielona na dwa równoliczne zespoły¹.
4. Osoby biorące udział w eksperymencie są badane osobno. Podczas trwania eksperymentu osoby badane nie powinny się z sobą kontaktować.
5. Osoby badane nie powinny być informowane, że w pomieszczeniu panuje ciemność.
6. Osoba badana nie powinna widzieć wybranych do eksperymentu przedmiotów przed badaniem.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Trzy przedmioty codziennego użytku o różnej wielkości, strukturze i barwach. Szeroka opaska w ciemnym kolorze. Stoper.

Przebieg eksperymentu

Grupa I²: Eksperymentator układa wybrane przedmioty — jeden obok drugiego — na stoliku znajdującym się w ciemnym pomieszczeniu. Osoba

¹ Można także dokonać podziału zespołu, uwzględniając wiek badanych (20.—30. roku życia oraz powyżej 40. roku życia). Wariant taki umożliwi porównanie następującej zależności: czas trwania adaptacji wzroku w ciemności a wiek osoby badanej. Zobacz także wskazówki do interpretacji wyników (s. 19).

² Uwaga: Eksperymentator musi zadbać o to, aby podczas obserwacji przedmiotów drzwi pomieszczenia były zamknięte w celu ograniczenia dopływu światła do po-

badana znajduje się poza tym pomieszczeniem. Następnie eksperymentator podaje jej następującą instrukcję: *Za chwilę zasłonię Panu/Pani oczy ciemną opaską. Następnie wprowadzę Pana/Panią do pomieszczenia, w którym znajduje się stolik, na którym leżą różne przedmioty codziennego użytku. Odsłonię Panu/Pani oczy, a Pan/Pani będzie obserwować te przedmioty przez 60 sekund, czyli od momentu, kiedy powiem START, do czasu, kiedy powiem STOP. Następnie ponownie proszę zasłonić opaskę oczy i opuścić pomieszczenie. Proszę zapamiętać możliwie jak najwięcej cech zaobserwowanych przedmiotów.*

Podczas trwania eksperymentu osoba badana nie może dotykać prezentowanych przedmiotów!

Po upływie wyznaczonego czasu osoby badane opuszczają pomieszczenie. Następnie eksperymentator prosi każdą z osób badanych o opisanie zaobserwowanych przedmiotów, zgodnie z przygotowaną wcześniej matrycą informacyjną (przykład matrycy zob. tab. 1).

Grupa II: Eksperymentator układa wybrane przedmioty – jeden obok drugiego – na stoliku znajdującym się w ciemnym pomieszczeniu. Osoba badana znajduje się poza tym pomieszczeniem. Następnie eksperymentator podaje osobie badanej następującą instrukcję: *Za chwilę zasłonię Panu/Pani oczy ciemną opaską. Następnie wprowadzę Pana/Panią do pomieszczenia, w którym znajduje się stolik, na którym leżą różne przedmioty codziennego użytku. Odsłonię Panu/Pani oczy, a Pan/Pani będzie obserwować te przedmioty. Proszę zapamiętać możliwie jak najwięcej cech zaobserwowanych przedmiotów.*

Po wprowadzeniu osoby badanej do ciemnego pomieszczenia i odsłonięciu jej oczu, eksperymentator zaczyna odmierzać czas. Kiedy osoba badana orientuje się, że w pokoju panuje ciemność, eksperymentator podaje dalszą część instrukcji: *Wiem, że jest tutaj ciemno i na razie nic Pan/Pani nie widzi, ale za chwilę wzrok przyzwyczai się do ciemności i zobaczy Pan/Pani przedmioty umieszczone na biurku. Proszę tylko wyraźnie powiedzieć, kiedy to nastąpi. Potem dam Panu/Pani czas na dokładne przyjrzenie się tym przedmiotom.*

Eksperymentator wyłącza stoper w momencie, kiedy osoba badana przekazuje mu komunikat, że dostrzegła leżące na stoliku przedmioty. Prowadzący badanie zapisuje czas trwania adaptacji wzroku w ciemności. Następnie eksperymentator umożliwia osobie badanej obserwację przedmiotów (czas obserwacji: około 60 sekund). Po upływie tego czasu opuszczają pomieszczenie.

Następnie eksperymentator prosi każdą z osób badanych o opisanie zaobserwowanych przedmiotów.

koju. Podczas badania nie powinien odpowiadać na żadne pytania osób badanych. Może wyłącznie zachęcać do wnikliwej obserwacji, kierując komunikat typu: *Wiem, że jest tutaj ciemno, ale pomimo tego proszę starać się zaobserwować przedmioty leżące na biurku.*

Analiza wyników

Pierwszy etap analizy danych to ocena ilościowa uzyskanych odpowiedzi na zadane osobom badanym pytania (zgodnie z załącznikiem 1). Na etapie tym należy ustalić:

- liczbę trafnych (zgodnych z prawdą) odpowiedzi (dla każdego z obserwowanych przedmiotów),
- liczbę niepoprawnych (niezgodnych z prawdą) odpowiedzi oraz odpowiedzi typu *nie wiem, nie widziałem*.

Eksperymentator sumuje liczbę trafnych (zgodnych z prawdą) odpowiedzi zgodnie z przykładową matrycą informacyjną (tab. 1). Matrycę informacyjną należy sporządzić dla każdej osoby badanej indywidualnie.

Tabela 1

Liczba trafnych odpowiedzi udzielonych przez osobę 1., należąca do grupy I
(przykładowa matryca informacyjna)

Kategorie opisu	Grupa I / Osoba 1.		
	przedmiot A	przedmiot B	przedmiot C
Nazwa			
Barwa			
Struktura			
Stosunek przestrzenny przedmiotów względem siebie			

Eksperymentator sumuje wyniki (liczbę trafnych odpowiedzi) otrzymane przez wszystkie osoby badane w obu grupach (osobno dla każdej z grup) i dokonuje porównawczej oceny ilościowej zebranego materiału zgodnie z tabelą 2.

Tabela 2

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Cechy przedmiotu	Grupa I		Grupa II	
	N	procent	N	procent
Nazwa				
Barwa				
Struktura (materiał)				
Stosunek przestrzenny przedmiotów względem siebie				

Analizując otrzymane wyniki, należy zwrócić uwagę na następującą zależność: **im większa suma odpowiedzi trafnych, tym dokładniejsza obserwacja danego przedmiotu.**

W drugim etapie analizy eksperymentator dokonuje oceny istotności oraz siły związku (z zastosowaniem χ^2 , φ oraz %V) pomiędzy warunkami sytuacji (natężenie światła) a trafnością spostrzegania rzeczywistych cech obserwowanych przedmiotów w poszczególnych grupach. Przykład takiej analizy przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Odpowiedzi prawdziwe *versus* nieprawdziwe w grupie I oraz II

Odpowiedzi	Grupa I	Grupa II	Σ
Prawdziwe			
Nieprawdziwe			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad df = \dots; \quad p < \dots; \quad \varphi = \dots$$

Interpretacja wyników

1. Porównujemy rezultaty uzyskane przez osoby z grupy I z wynikami grupy II, oceniając istotność zależności pomiędzy warunkami spostrzegania wzrokowego z uwzględnieniem **kryterium**: możliwość (grupa II) *versus* brak możliwości (grupa I) adaptacji wzroku w ciemności.
2. Porównujemy czas trwania adaptacji w ciemności wzroku poszczególnych osób badanych należących do grupy II; uzyskane wyniki poddamy dyskusji.
3. Jeżeli eksperyment zostanie przeprowadzony z uwzględnieniem podziału osób badanych według kryterium wieku (zgodnie z wariantem przedstawionym w przypisie 1., s. 16), to należy dokonać analizy (weryfikacji) wyników zgodnie z twierdzeniem, że osobom powyżej 40. roku życia potrzeba dwa razy więcej czasu, aby mogły się przystosować do ciemności, niż ludziom młodym, w wieku 20—30 lat (GRUZA, 1995, s. 62).

Bibliografia

- BUTLER G., McMANUS F., 1999: *Psychologia*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GRUZA E., 1995: *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*. Toruń, Wydawnictwo Comer.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

ZAŁĄCZNIK 1

Kategorie opisu przedmiotów:

- podanie **nazw** zaobserwowanych przedmiotów;
- określenie **koloru** (barwy) każdego z przedmiotów;
- określenie **materiału** (tworzywa), z którego poszczególne przedmioty zostały wykonane;
- określenie **stosunków przestrzennych** przedmiotów względem siebie.

Za poprawne uznajemy **w y ł ą c z n i e** te odpowiedzi, które są zgodne z rzeczywistym wyglądem oraz położeniem względem siebie przedmiotów wykorzystanych w eksperymencie.

Adaptacja wzroku — „od jasności do ciemności”

Joanna Kucharewicz

Cel

Wykazanie, że zmiana natężenia światła ma wpływ na spostrzeganie cech obserwowanego przedmiotu.

Założenia ogólnometodologiczne

Rozpatrując psychologiczne warunki wpływające na wiarygodność zeznań świadków, należy zwrócić uwagę na sytuację, w jakiej przebiegało zdarzenie, a więc na obiektywne cechy fizyczne spostrzeganych przedmiotów i wiążące się z tym psychologiczne prawidłowości spostrzegania za pomocą różnych zmysłów, a także na właściwości sytuacji jako całości, której różne pojedyncze elementy mogą być przez świadka odmiennie spostrzegane (STANIK, 1986, s. 170).

W procesie formowania się zeznań istotne znaczenie mają zmysły wzroku, słuchu, węchu i dotyku. Wśród nich najlepiej rozwiniętym zmysłem jest wzrok, ma on podstawowe znaczenie w procesie spostrzegania rzeczywistości (BUTLER, McMANUS, 1999, s. 19). Różne przedmioty ze względu na ich wielkość, kształt, położenie w przestrzeni są różnie spostrzegane przez ludzi, często w sposób zniekształcony. Jeżeli świadek przebywał w miejscu oświetlonym, a zdarzenie miało miejsce w ciemności, spostrzeżenia mogą być niepełne, utrudnione, a w skrajnych przypadkach nawet mało wiarygodne. Jeżeli świadek obserwował zdarzenie przebiegające w miejscu

oświetlonym, sam będąc w ciemności, nie ma powodów do kwestionowania prawidłowości zeznań (GRUZA, 1995, s. 55).

Uwagi o realizacji eksperymentu

1. Przed rozpoczęciem badania eksperymentator powinien dokładnie zapoznać się ze wszystkimi uwagami dotyczącymi eksperymentu (patrz przypisy) oraz ze schematem rozmieszczenia pomieszczeń (załącznik 1), w których badanie będzie przebiegało.
2. Podczas eksperymentu należy korzystać z dwóch przylegających do siebie pomieszczeń (patrz załącznik 1). Pierwsze z nich (znajdujące się bliżej eksperymentatora) musi być dobrze oświetlone. W drugim („dalszym”) pomieszczeniu powinna panować ciemność (okna należy zasłonić roletami, żaluzjami itp.). Na środku (w centralnej części) każdego pomieszczenia powinien znajdować się stolik (biurko).
3. W badaniu powinna wziąć udział grupa 40 osób, podzielona na równoliczne zespoły. Osoby biorące udział w eksperymencie są badane osobno. Podczas trwania eksperymentu osoby badane **nie powinny** się z sobą kontaktować.
4. Podczas trwania badania osoby badane nie mogą dotykać prezentowanych przedmiotów!

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Biały gładki (bez nadruku, obrazka itp.) szklany kubek z uszkiem. Długopis w czerwonej plastikowej obudowie. Niebieski drewniany ołówek. Stoper.

Przebieg eksperymentu

Grupa I. Eksperymentator umieszcza długopis oraz ołówek w kubku, który następnie stawia na stoliku (biurku) znajdującym się w **oświetlonym pomieszczeniu**. Prosi osobę badaną o wejście do oświetlonego pomieszczenia i obserwowanie — przez 60 sekund — przedmiotów znajdujących się na stoliku (biurku). Po upływie wyznaczonego czasu osoba badana opuszcza pomieszczenie¹. Następnie eksperymentator prosi każdą z osób

¹ Osoba badana nie ma możliwości powrotu do pomieszczenia w celu ponownej obserwacji przedmiotów. Uwaga ta dotyczy badanych należących do wszystkich grup (I—III).

badanych o opisanie obserwowanych przedmiotów zgodnie z przedstawionymi w tabeli 1 kategoriami.

Grupa II. Eksperymentator umieszcza długopis oraz ołówek w kubku, który następnie stawia na stoliku (biurku) znajdującym się w **ciemnym pomieszczeniu**. Prosi osobę badaną o wejście do oświetlonego pomieszczenia i obserwowanie — przez 60 sekund — przedmiotów znajdujących się na stoliku (biurku) w sąsiednim **ciemnym pomieszczeniu**. Po upływie wyznaczonego czasu osoba badana opuszcza pomieszczenie. Następnie eksperymentator prosi każdą z osób badanych o opisanie obserwowanych przedmiotów zgodnie z przedstawionymi w tabeli 1 kategoriami.

Grupa III². Osoba badana wchodzi do nieoświetlonego (ciemnego) pomieszczenia. Eksperymentator prosi, aby osoba badana obserwowała przedmioty, które za chwilę zostaną umieszczone na biurku w **oświetlonym pomieszczeniu**. Następnie stawia w wyznaczonym miejscu kubek, w którym znajduje się długopis oraz ołówek. Osoba badana obserwuje z ciemnego pomieszczenia przez 60 sekund przedmioty znajdujące się na stoliku w jasnym pokoju. Po upływie wyznaczonego czasu opuszcza pomieszczenie. Następnie eksperymentator prosi każdą z osób badanych o opisanie obserwowanego przedmiotu zgodnie z przedstawionymi w tabeli 1 kategoriami.

Analiza wyników

Pierwszy etap analizy danych to ocena ilościowa uzyskanych odpowiedzi na zadane osobom badanym pytania (zgodnie z załącznikiem 2). Na etapie tym należy ustalić:

- liczbę trafnych (zgodnych z prawdą) odpowiedzi (dla każdego z obserwowanych przedmiotów),
- liczbę niepoprawnych (niezgodnych z prawdą) odpowiedzi oraz odpowiedzi typu *nie wiem, nie widziałem*.

Eksperymentator sumuje liczbę trafnych (zgodnych z prawdą) odpowiedzi zgodnie z przykładową matrycą informacyjną (tabela 1).

Eksperymentator sumuje wyniki (liczbę trafnych odpowiedzi) otrzymane przez wszystkie osoby badane w poszczególnych grupach (osobno dla grupy I, II, III) i dokonuje porównawczej oceny ilościowej zebranego materiału zgodnie z tabelą 2.

² Uwaga: Przed rozpoczęciem eksperymentu w tej grupie biurka pozostają puste.

Tabela 1

Liczba trafnych odpowiedzi udzielonych przez osoby badane należące do grupy I

Kategorie opisu	Grupa I								
	osoba 1.			osoba 2.			...osoba 10.		
	kubek	długopis	ołówek	kubek	długopis	ołówek	kubek	długopis	ołówek
Nazwa									
Barwa									
Struktura									
Σ									

Tabela 2

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Cechy przedmiotu	Grupa I		Grupa II		Grupa III	
	N	procent	N	procent	N	procent
Nazwa						
Barwa						
Struktura (materiał)						

Analizując otrzymane wyniki, należy zwrócić uwagę na następującą zależność: **im większa suma odpowiedzi trafnych, tym dokładniejsza obserwacja danego przedmiotu.**

W drugim etapie analizy eksperymentator dokonuje oceny istotności oraz siły związku (z zastosowaniem χ^2 , ϕ oraz %V) pomiędzy warunkami sytuacji (natężenie światła) a trafnością spostrzegania rzeczywistych cech obserwowanych przedmiotów w poszczególnych grupach. Przykład takiej analizy przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Odpowiedzi prawdziwe *versus* nieprawdziwe w grupie I oraz II

Odpowiedzi	Grupa I	Grupa II	Σ
Prawdziwe			
Nieprawdziwe			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad df = \dots; \quad p < \dots; \quad \phi = \dots$$

W ten sam sposób postępujemy kolejno z każdą parą grup (zob. załącznik 3).

Interpretacja wyników

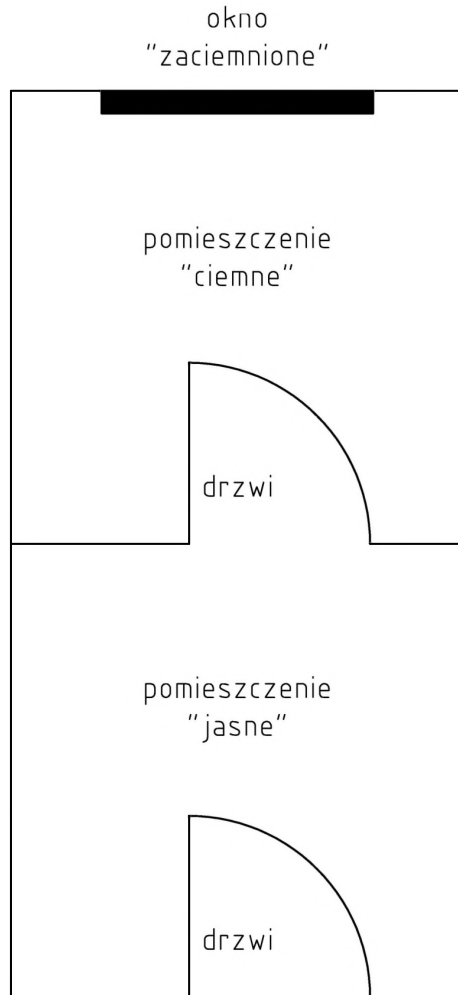
1. Porównujemy rezultaty uzyskane przez grupę I z wynikami grupy II oraz III, oceniając istotność zależności pomiędzy warunkami spostrzeżenia wzrokowego.
2. Porównujemy rezultaty obserwacji przedmiotów uzyskane przez grupę II z rezultatami uzyskanymi przez osoby badane w grupie III.

Bibliografia

- BUTLER G., McMANUS F., 1999: *Psychologia*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GRUZA E., 1995: *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*. Toruń, Wydawnictwo Comer.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

ZAŁĄCZNIK 1

Schemat rozmieszczenia pomieszczeń do przeprowadzenia eksperymentu

ZAŁĄCZNIK 2

Kategorie opisu przedmiotów:

- podanie **nazw** zaobserwowanych przedmiotów;
- określenie **koloru** (barwy) każdego z przedmiotów;
- określenie **materiału** (tworzywa), z którego poszczególne przedmioty zostały wykonane.

Za poprawne uznajemy wyłącznie te odpowiedzi, które są zgodne z rzeczywistym wyglądem przedmiotów wykorzystanych w eksperymencie.

ZAŁĄCZNIK 3

Tabela 4

Odpowiedzi prawdziwe *versus* nieprawdziwe w grupie I oraz III

Odpowiedzi	Grupa I	Grupa III	Σ
Prawdziwe			
Nieprawdziwe			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad df = \dots; \quad p < \dots; \quad \phi = \dots$$

Tabela 5

Odpowiedzi prawdziwe *versus* nieprawdziwe w grupie II oraz III

Odpowiedzi	Grupa II	Grupa III	Σ
Prawdziwe			
Nieprawdziwe			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad df = \dots; \quad p < \dots; \quad \phi = \dots$$

Relacja między figurą i tłem — złudzenie 1.

Kasper Czech

Cel

Zbadanie, w jaki sposób tło wpływa na spostrzeżenie wielkości figury geometrycznej.

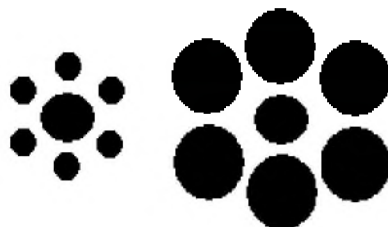
Założenia ogólnometodologiczne

Percepcja obiektu, na którym ogniskujemy uwagę, jest zależna od kontekstu, w jakim obiekt postrzegamy. Trudno spostrzegać figurę wyizolowaną od tła. Fakt ten można tłumaczyć zarówno procesami opisanymi przez psychologów postaci, jak i procesem kategoryzacji percepcyjnej (MARUSZEWSKI, 2002, s. 41—49, 50—62).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Arkusze z wzorami figur (rys. 1). Na rysunku widać dwa wzory utworzone z czarnych kół. Koła centralne obu wzorów są równe, jednak wielkość kół otaczających modyfikuje percepcję ich wielkości. Lewe koło centralne postrzegane jest jako większe.

Rys. 1. Wzór figur

Przebieg eksperymentu

W indywidualnym spotkaniu eksperymentator pokazuje każdej z osób badanych arkusz z wzorami figur. Instrukcja brzmi:

Przed sobą ma Pan/Pani dwa wzory utworzone z czarnych kół. Proszę spojrzeć na koła centralne obu wzorów. Większe jest koło centralne wzoru lewego czy prawego?

Notowana jest odpowiedź osoby badanej oraz dane z obserwacji jej zachowania.

Analiza wyników

Analizując wyniki, należy poszukać odpowiedzi na następujące pytania:

- Ile osób odpowiedziało poprawnie, ile uległo iluzji? (dane procentowe)
- Jakie strategie stosowały osoby badane w celu oceny wielkości kół?

Bibliografia

- FALKOWSKI A., 2000: *Spostrzeżenie jako mechanizm tworzenia doświadczenia za pomocą zmysłów*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NEĆKA E., ORZECHOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Spostrzeganie wzrostu osoby w zależności od kontekstu — złudzenie 2.

Kasper Czech

Cel

Zbadanie, w jaki sposób na subiektywną ocenę wzrostu osoby wpływa obecność osoby trzeciej.

Założenia ogólnometodologiczne

Percepcja obiektu, na którym ogniskujemy uwagę, jest zależna od kontekstu, w jakim obiekt postrzegamy. Trudno spostrzegać figurę wyizolowaną od tła. Fakt ten można tłumaczyć zarówno procesami opisanymi przez psychologów postaci, jak i procesem kategoryzacji percepcyjnej (MARRUSZEWSKI, 2002, s. 41—49, 50—62).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Do przeprowadzenia eksperymentu potrzeba:

- 30 niewielkich kartek papieru oraz 10 długopisów;
- dwóch pomocników eksperymentatora, jeden o wzroście powyżej 185 cm (dalej nazywany wysokim), drugi o wzroście nieprzekraczającym 160 cm (dalej nazywany niskim); pomocnicy eksperymentatora nie mogą być wcześniej znani badanym;

- otwartej przestrzeni umożliwiającej osobom badanym obserwację pomocników eksperymentatora z odległości 30 m; istotne jest, aby w zasięgu wzroku nie było innych ludzi; dobrym miejscem do przeprowadzenia eksperymentu jest ścieżka w parku w odległości 30 m od skrzyżowania z inną ścieżką.

Przebieg eksperymentu

Osoby badane dzielone są na trzy grupy. Każda grupa badana jest osobno i wykonuje inne zadanie.

Grupa I ma za zadanie oszacować wzrost osoby niskiej.

Instrukcja dla badanych brzmi:

Za chwilę przez skrzyżowanie alei przejdzie człowiek. Państwa zadaniem jest oszacowanie wzrostu tej osoby. Proszę niczego nie mówić, a jedynie zapisać wysokość ocenianej osoby na kartce.

Pomocnik eksperymentatora przechodzi wolnym krokiem przez skrzyżowanie.

Grupa II ma za zadanie oszacować wzrost osoby wysokiej.

Instrukcja dla badanych oraz zachowanie pomocnika eksperymentatora są identyczne jak w grupie I.

Grupa III ma za zadanie oszacować wzrost osoby niskiej oraz osoby wysokiej idących razem.

Instrukcja dla badanych brzmi:

Za chwilę przez skrzyżowanie alei przejdą dwie osoby. Państwa zadaniem jest oszacowanie ich wzrostu. Proszę niczego nie mówić, a jedynie zapisać wysokość ocenianych osób na kartce.

Pomocnicy eksperymentatora przechodzą wolnym krokiem przez skrzyżowanie, jeden za drugim, w odległości ok. 1 m.

Analiza wyników

Należy wyliczyć:

- średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe wzrostu osoby niskiej szacowanego przez grupę I;
- średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe wzrostu osoby wysokiej szacowanego przez grupę II;
- średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe wzrostu osoby niskiej szacowanego przez grupę III.
- średnią arytmetyczną oraz odchylenie standardowe wzrostu osoby wysokiej szacowanego przez grupę III.

Następnie należy porównać otrzymane wyniki. Osoba niska idąca w towarzystwie wysokiej prawdopodobnie będzie postrzegana jako niższa, niż w sytuacji, kiedy przechodzi samotnie. Osoba wysoka idąca w towarzystwie niskiej prawdopodobnie będzie postrzegana jako wyższa, niż w sytuacji, kiedy przechodzi samotnie. Na koniec trzeba przedyskutować przyczyny ewentualnych odchyłeń od tej reguły.

Bibliografia

- FALKOWSKI A., 2000: *Spostrzeganie jako mechanizm tworzenia doświadczenia za pomocą zmysłów*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NĘCKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Część II

Osoba spostrzegająca

Efekt pierwszeństwa i świeżości — lista słów

Kasper Czech

Cel

Ukazanie efektów pierwszeństwa i świeżości w procesie pamięci.

Założenia ogólnometodologiczne

W przypadku większej liczby zapamiętywanych elementów najłatwiej zapamiętywane są elementy początkowe oraz końcowe. Zjawiska te nazwano efektem pierwszeństwa (zapamiętywanie początkowych elementów) oraz efektem świeżości (zapamiętywanie elementów końcowych) (MARUSZEWSKI, 2000, s. 150—155).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Do przeprowadzenia eksperymentu potrzebna jest lista słów, których liczba powinna wyraźnie przekraczać pojemność pamięci krótkotrwałej. Proponowane są następujące słowa:

1. przybornik	5. folia	9. odkurzac
2. butelka	6. autobus	10. pamiętnik
3. spinacz	7. pralka	11. serweta
4. sałata	8. nadzieja	12. sól

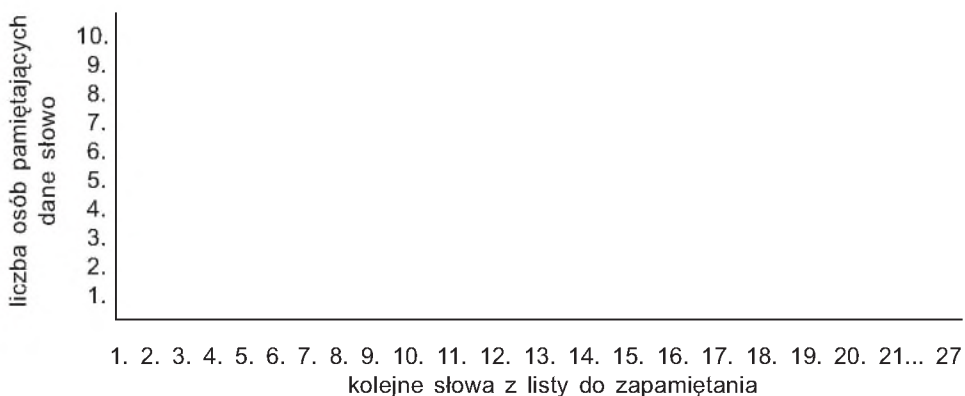
13. płaszcz	18. pogoda	23. kubek
14. koza	19. posadzka	24. gramofon
15. piekło	20. ilość	25. zegar
16. przygoda	21. wspomnienie	26. herbata
17. słonecznik	22. okno	27. pilnik

Przebieg eksperymentu

Eksperymentator jednokrotnie czyta grupie osób badanych listę słów (numeracja nie jest odczytywana). Po upływie 5 minut osoby badane proszone są o zapisanie zapamiętanych słów.

Analiza wyników

Należy sprawdzić, które ze słów były zapamiętywane najczęściej, oraz czy kolejność słowa na liście miała wpływ na częstość zapamiętania. Słowom trafnie zapamiętanym i zapisanym przez osoby badane trzeba przyporządkować numery zgodne z numerem danego słowa na liście oraz wpisać wyniki w diagram przedstawiony na rysunku 1. Łącząc zaznaczone na diagramie punkty, uzyska się krzywą pozycyjną.

Rys. 1. Krzywa pozycyjna

Należy przedyskutować w grupie kształt krzywej pozycyjnej oraz porównać go z kształtem wyidealizowanym w kształcie litery *U* (por. MARUSZEWSKI, 2000, s. 154), a następnie przedyskutować ewentualne odchylenia od krzywej wyidealizowanej.

Bibliografia

- MARUSZEWSKI T., 2000: *Pamięć jako podstawowy mechanizm przechowywania doświadczenia*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NEĆKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Efekt pierwszeństwa i świeżości — opowiadanie

Kasper Czech

Cel

Ukazanie efektów pierwszeństwa i świeżości w procesie pamięci.

Założenia ogólnometodologiczne

W przypadku większej liczby zapamiętywanych elementów najłatwiej zapamiętywane są elementy początkowe oraz końcowe. Zjawiska te nazwano efektem pierwszeństwa (zapamiętywanie początkowych elementów) oraz efektem świeżości (zapamiętywanie elementów końcowych) (MARUSZEWSKI, 2000, s. 150—155).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Dyktafon; fragment opowiadania lub książki; proponowany fragment pochodzi z powieści Jacka Dukaja *Lód*.

Przebieg eksperymentu

Eksperymentator jednokrotnie odczytuje grupie osób badanych fragment prozy, prosząc o zapamiętanie jak największej ilości informacji. Po upły-

wie pół godziny osoby badane proszone są o odtworzenie wszystkich zapamiętanych informacji. Wypowiedzi osób badanych są nagrywane.

Analiza wyników

Należy sprawdzić, które z informacji były zapamiętywane najczęściej, oraz czy kolejność wydarzenia w opowiadaniu miała wpływ na częstość zapamiętania. W tabeli 1 przedstawiono listę informacji zamieszczonych w tekście, ponumerowanych według kolejności. Odsłuchując nagrania, należy

Tabela 1

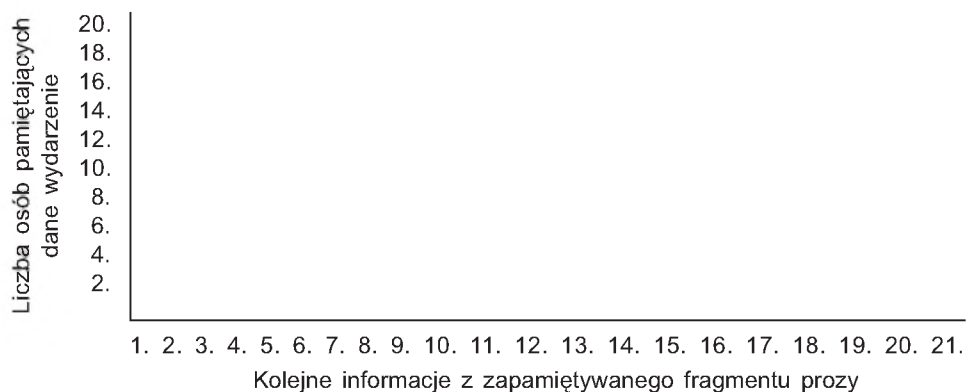
Numeracja informacji występujących w tekście

Numer informacji	Informacja
1.	17 marca 1891 roku
2.	według rachuby juljańskiej
3.	ukazał się reskrypt nakazujący budowę linii kolejowej
4.	reskrypt cara Aleksandra III
5.	linia kolejowa prowadzi od Miasy
6.	linia kolejowa do Władywostoku
7.	19 maja
8.	we Władywostoku
9.	Mikołaj II położył kamień węgielny
10.	Mikołaj II jest następcą tronu
11.	kamień węgielny pod drogę żelazną
12.	droga żelazna znana potem jako Wielikij Sibirskij Put'
13.	droga żelazna znana potem jako Transsibirskaja Żelieznadarożnaja Magistral
14.	droga żelazna znana potem jako Transsib
15.	kolej oddawano do użytku etapami
16.	ostatecznie przyłączono do linii także Moskwę i Sankt Peterburg
17.	w październiku 1904
18.	linia sięgnęła od brzegu Oceanu Spokojnego
19.	do Bałtyku
20.	Transsib liczy sobie blisko dziesięć tysięcy kilometrów długości
21.	Położenie tej magistrali uszczupliło Skarb cesarstwa o ponad półtora miliarda rubli

zaznaczyć na diagramie przedstawionym na rysunku 1, ile osób zapamiętało daną informację. Łącząc zaznaczone na diagramie punkty uzyska się krzywą pozycyjną.

Należy przedyskutować w grupie kształt krzywej pozycyjnej oraz porównać go z kształtem wyidealizowanym w kształcie litery *U* (por. MARUSZEWSKI, 2000, s. 154), a następnie przedyskutować ewentualne odchylenia od krzywej wyidealizowanej.

Po dokonaniu porównania kształtu krzywej pozycyjnej z kształtem uzyskanym w eksperymencie poprzednim (*Efekt pierwszeństwa i świeżości — lista słów*) należy przedyskutować przyczyny ewentualnych różnic.

Rys. 1. Krzywa pozycyjna

Bibliografia

- MARUSZEWSKI T., 2000: *Pamięć jako podstawowy mechanizm przechowywania doświadczenia*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NĘCKA E., ORZECOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

ZALĄCZNIK 1

17 marca 1891 roku według rachuby juljańskiej ukazał się reskrypt cara Aleksandra III nakazujący budowę linii kolejowej prowadzącej od stacji Miasy [...] do Władywostoku. 19 maja we Władywostoku następca tronu, przyszły Imperator Wsjerassijskij Mikołaj II, położył kamień węgielny pod drogę żelazną znaną potem jako Wielikij Sibirskij Put', Transsibirskaia Żelieznadarożnaja Magistral, Transsib.

Oddawano ją do użytku etapami — tak jak postępowała budowa prowadzona jednocześnie od różnych stacyj — ostatecznie przyłączając do linii także Moskwę i Sankt Peterburg; w październiku 1904 linja sięgnęła od brzegu Oceanu Spokojnego do Bałtyku. Transsib liczy sobie blisko dziesięć tysięcy kilometrów długości. Położenie tej magistrali uszczupliło Skarb cesarstwa o ponad półtora miljar-
da rubli.

Jacek Dukaj *Lód*

Krzywa zapomnienia

Kasper Czech

Cel

Wykazanie różnicy pomiędzy czasem zapominania materiału bezsensownego oraz materiału mającego znaczenie.

Założenia ogólnometodologiczne

Zapominanie jest zależne od upływu czasu, jednak materiał niemający znaczenia zapominany jest w innym tempie niż informacje niosące znaczenie. Materiał sensowny, a tym bardziej informacje o wyraźnym znaczeniu osobistym przechowywane są lepiej i wolniej zapominane (MARUSZEWSKI, 2002, s. 197—202).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Do eksperymentu potrzeba:

- grupy minimum 10 osób;
- 11 kopii diagramu zamieszczonego na końcu tekstu;
- trzech różnokolorowych flamastrów;
- trzech list słów:
 - listę pierwszą tworzą bezsensowne sylaby;
 - listę drugą tworzą słowa (względnie) obojętne emocjonalnie;

- listę trzecią tworzą słowa mogące odnosić się do indywidualnego doświadczenia oraz mogące budzić emocje.

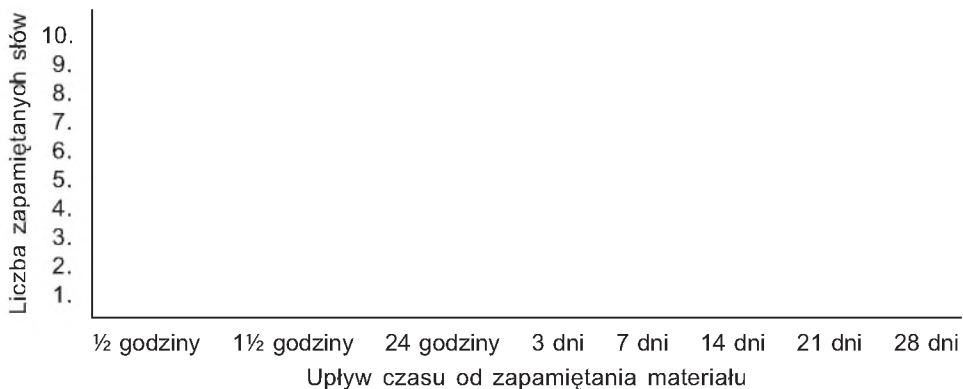
Przebieg eksperymentu

Eksperymentator prezentuje każdej z osób badanych listy słów do zapamiętania, dając 10 minut na przyswojenie słów. Osoby badane proszone są o odtworzenie zapamiętanego materiału po upływie:

- ½ godziny,
- 1½ godziny
- 24 godzin,
- 3 dni,
- 7 dni,
- 14 dni,
- 21 dni,
- 28 dni.

Analiza wyników

Wyniki dotyczące każdej z trzech list słów należy wpisać na matrycy analizy wyników (tab. 1). Dla każdej z osób badanych należy przeznaczyć jedną kopię diagramu przedstawionego na rysunku 1. Eksperymentator zaznacza na nim liczbę zapamiętanych słów w kolejnych próbach odtwarzania, na każdą z odtwarzanych list przeznaczając inny kolor flamastra. Punkty zaznaczone jednym kolorem (zapamiętane słowa z jednej listy) należy połączyć linią. W ten sposób powstanie indywidualna krzywa zapominania danej listy.

Rys. 1. Diagram krzywej zapominania

Na osobnej kopii diagramu należy zaznaczyć średnie wyniki w grupie, uzyskane w kolejnych próbach odtwarzania. W ten sposób powstaną grupowe krzywe zapominania każdej z grupy słów.

Należy porównać i przedyskutować tempo zapominania każdej z grup słów. Słowa mające znaczenie prawdopodobnie będą zapominane wolniej (por. MARUSZEWSKI, 2002, s. 197—202). Można się zastanowić nad ewentualnymi odchyleniami od tej reguły.

Tabela 1

Matryca analizy wyników (Lista słów nr ...)

Osoba badana	Liczba zapamiętanych elementów po upływie							
	½ godz.	1½ godz.	24 godz.	3 dni	7 dni	14 dni	21 dni	28 dni
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								
Średnia arytmetyczna								

Bibliografia

- MARUSZEWSKI T., 2000: *Pamięć jako podstawowy mechanizm przechowywania doświadczenia*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NĘCKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

ZAŁĄCZNIK 1

Lista pierwsza — bezsensowne sylaby

1. go	6. gę
2. wum	7. dor
3. ub	8. kob
4. roh	9. ke
5. pum	10. kar

ZAŁĄCZNIK 2

Lista druga — słowa (względnie) obojętne uczuciowo

1. drewno	6. zanim
2. pewnie	7. tekst
3. piętro	8. chwila
4. jak	9. tego
5. forma	10. jakiś

ZAŁĄCZNIK 3

Lista trzecia — słowa mogące odnosić się do indywidualnego doświadczenia oraz mogące budzić emocje

1. walczyć	6. rozkosz
2. matka	7. samotnik
3. przyjaciel	8. przygoda
4. rozpacz	9. wstyd
5. dzielny	10. potrzebować

Wpływ kontroli procesu hamowania na jakość zeznań osób w wieku podeszłym

Justyna Trepka-Starosta

Cel

Wykazanie, czy starsi dorośli charakteryzują się słabszą kontrolą hamowania niż młodszy dorośli, na skutek czego pamięć operacyjna jest „zaśmiecaną” przez niezwiązaną z celem informację.

Założenia ogólnometodologiczne

Sugeruje się, że procesy hamowania leżą u podstaw szeregu zadań poznawczych, w tym pamięci, uwagi, porozumiewania się, oraz u podstaw rozwiązywania problemów. Hamowanie wydaje się więc zasadnicze dla angażowania się w ukierunkowane na cel myślenie i dla utrzymywania koherentnego strumienia myśli (ENGLE, SEDEK, VON HECKER, McINTOSH, 2006). Z badań wynika, że u osób określanych jako starsi dorośli ze względu na ich wiek może dochodzić do osłabienia procesów hamowania, spowodowanych deficytem pamięci operacyjnej. Dostarczenie zbyt wielu nieodpowiednich informacji może być powodem tworzenia się powiązania pomiędzy informacją odpowiednią a nieodpowiednią. Informacje zostają zmagazynowane w pamięci długotrwałej, sprawiając, że wydobywanie informacji właściwej jest wolniejsze i mniej dokładne. Wzmocnieniu ulega tendencja do wydobywania informacji niewłaściwych. Deficyty hamowania mogą zatem powodować deficyty poznawcze w wykonywaniu zadań i zakłócać spójny tok myślenia (ENGLE, SEDEK, VON HECKER, McINTOSH, 2006).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Tekst „główny” (załącznik 1), na którym powinna się koncentrować osoba badana, oraz tekst „uboczny” (załącznik 2) odtwarzany z nośnika audio.

Przebieg eksperymentu

W eksperymencie będą brały udział dwie grupy, każda po minimum 10 osób. Grupę I będą tworzyły osoby, które ukończyły 65. rok życia (starsi dorośli). W grupie II będą osoby w przedziale wiekowym 25—35 lat (młodszy dorośli).

W indywidualnym spotkaniu eksperymentator prosi osobę badaną o jak najdokładniejsze zapamiętanie powoli przedstawianej przez siebie historyjki lub czytanego tekstu. Z magnetofonu odtwarzana jest słyszalna dla osoby badanej druga „uboczna” historyjka lub tekst. Następnie osoba badana proszona jest o jak najdokładniejsze odtworzenie zapamiętanej historyjki lub tekstu prezentowanego przez eksperymentatora.

W trakcie przesłuchania zostanie zastosowana metoda SR — Swobodnej Relacji. Eksperymentator w trakcie badania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej i sugerował zgodności zapamiętanego przez nią materiału z faktycznymi informacjami zawartymi w prezentowanej historyjce lub tekście. Wypowiedzi osoby badanej powinny być nagrywane w celu rzetelniejszej oceny liczby zapamiętanych przez nią faktów.

Warianty eksperymentu:

- historyjka/tekst równoważne pod względem zawartych informacji,
- historyjka/tekst zawierający kontekst wzbudzający emocje (historia „główna” emocjonalna, historia „uboczna” nieemocjonalna lub na odwrót),
- odtwarzanie natychmiastowe zapamiętanej historyjki/tekstu zaraz po jej usłyszeniu,
- odtworzenie zapamiętanej historyjki/tekstu z odroczeniem czasowym, np. po upływie godziny od momentu zakończenia przedstawiania historyjki/tekstu,
- badania mogą być przeprowadzone w różnych innych grupach badawczych, gdzie zmienną oprócz wieku mogą być określone zaburzenia funkcjonowania psychicznego (potwierdzone wcześniejszą diagnozą), np. zaburzenia lękowe, zaburzenia depresyjne.

Analiza wyników

Eksperymentator analizuje wyniki, porównując uzyskane dane w dwóch grupach badawczych: starszych dorosłych i młodszych dorosłych, w zakresie umiejętności kontroli procesu hamowania.

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa. W jej trakcie będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą (odpowiedzi prawdziwe),
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą,
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* lub brak odpowiedzi (odpowiedzi ostrożnościowe),
- liczba odpowiedzi zmieniona ze względu na usłyszaną historyjkę w tle prezentowanej lub czytanej historyjki głównej.

W celu porównania błędów popełnionych przez osobę badaną w zależności od jej wieku należy sporządzić tabelę.

Tabela 1

Zbiorczy zapis wyników analizy ilościowej eksperymentu

Typy odpowiedzi	Grupa I (starsi dorośli)		Grupa II (młodszy dorośli)	
	N	procent	N	procent
Odpowiedzi prawdziwe				
Odpowiedzi fałszywe				
Odpowiedzi ostrożnościowe				
Odpowiedzi związane z wpływem zasłyszanej historii w tle				
Σ				

Następnie w celu dokonania oceny związku między kontrolą procesów hamowania osób badanych a rezultatami ich zeznań eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 .

Tabela 2

Odpowiedzi prawdziwe *versus* nieprawdziwe w grupie I oraz II

Odpowiedzi	Grupa I (starsi dorośli)	Grupa II (młodszy dorośli)	Σ
Prawdziwe			
Nieprawdziwe			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad df = \dots; \quad p < \dots; \quad \varphi = \dots$$

Uzyskane rezultaty analizy poddajemy wnikliwej interpretacji.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywistości przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); rodzaje błędów.

Interpretacja wyników

Porównujemy rezultaty uzyskane przez osoby z grupy starszych dorosłych z wynikami grupy młodszych dorosłych, oceniając istotność zależności pomiędzy procesem hamowania a wiekiem osób badanych oraz jakością ich zeznań.

Bibliografia

- ENGLE R.W., SEDEK G., VON HECKER U., McINTOSH D.N., 2006: *Ograniczenia poznawcze. Starzenie się i psychopatologia*. Warszawa, PWN.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NECKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PACHALSKA M., 2007: *Neuropsychologia kliniczna*. Warszawa, PWN.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 2004: *Psychologiczne problemy metod przesłuchań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 47, nr 2, s. 157—174.

ZAŁĄCZNIK 1

Historyjka główna

W poniedziałkowy wieczór ok. godziny 22:00 przez park szedł mężczyzna w średnim wieku. Miał na imię Marek. Był ubrany w brązową sportową kurtkę, czarne spodnie, wokół szyi miał zawiązany szalik w paski. W ręce trzymał brązową teczkę. Wracał do domu, zmęczony po pracy. Był tak znużony, że nie zwracał na nic uwagi. Nie zauważył, że zza zakrętu wyszła grupa nastolatków w czarnych bluzach. Rzucili się na niego, a jeden z nich zadał mu cios w głowę kijem. Mężczyzna stracił przytomność. Napastnicy zabrali mu portfel, zegarek i komórkę. Po jakimś czasie przechodząca przez park kobieta, ubrana w jasny długi płaszcz, trzymająca w ręku bukiet kwiatów, zauważyła mężczyznę leżącego na ziemi. Zadzwoiła po pogotowie i policję. Poszkodowany został przewieziony do szpitala — tam wykonano mu szczegółowe badania ze względu na doznany uraz głowy. Po kilku godzinach, kiedy odzyskał przytomność, mężczyzna zdał sobie sprawę z tego, co się wydarzyło i jakie poniósł straty.

ZAŁĄCZNIK 2

Historyjka poboczna

W dniu dzisiejszym ok. godziny 12:00 w Warszawie w centrum handlowym wybuchł pożar. Większości osób przebywających w sklepie udało się uciec. Lecz niestety, wiadomo już, że 7 osób z 20 odnalezionych to przypadki śmiertelne. Reszta ma poparzenia drugiego i trzeciego stopnia. Strażacy nadal szukają ludzi, którzy mogą być jeszcze pod gruzami. Miejmy nadzieję, że ich odnajdą. Do tej pory nieznane są przyczyny wybuchu pożaru. Zdaniem Komendanta Stołecznej Straży Pożarnej Waldemara Wody, powodem mogło być zapalenie instalacji elektrycznej, nie wyklucza się również podpalenia. Świadcówce zdarzenia tuż przed wybuchem pożaru widzieli dziwnie zachowującego się podejrzanego mężczyznę, ubranego w granatowe spodnie i kurtkę, trzymającego w ręku średniej wielkości torbę turystyczną. Aktualnie na podstawie zeznań świadków policja tworzy rysopis mężczyzny. Wszystkie osoby mogące pomóc w wyjaśnieniu tego tragicznego zdarzenia proszone są o zgłaszanie się na Komisariat nr 2 w Warszawie, ul. Grójecka 22 lub proszone są o telefon na nr 022 6782211. Na bieżąco będziemy relacjonować aktualne wydarzenia z miejsca zdarzenia.

Zależność zapamiętywania i pamiętania od doświadczenia

Agnieszka Roszkowska

Cel

Sprawdzenie, czy wcześniejsze doświadczenie może wywierać optymalizujący wpływ na zapamiętywanie.

Założenia ogólnometodologiczne

Osobnik może zapamiętywać tylko to, co wiąże się z jego doświadczeniem gatunkowym (bezwarunkowym) lub jednostkowym (warunkowym, nabytym). Wpływ doświadczenia zależy od znaku związanych z nim emocji. Znaczenie doświadczenia w zapamiętywaniu z uwzględnieniem emocjonalnego kontekstu i charakteru jest niezwykle istotne podczas procedury przesłuchania w związku z ilością szczegółów podawanych przez świadków szczerych i nieszczerych (por. SZEWCZUK, 1972; KURCZ, FALKOWSKI, 2000; MIETZEL, 2001).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Zestaw 30 przezroczy zawierających nazwy medyczne objawów klinicznych „zespołu dziecka maltretowanego”. Zestaw ten potrzebny jest do zajęć wstępnych, a nie do zasadniczego eksperymentu. Ponadto potrzebne są rzutnik, ekran, przybory do pisania.

Przebieg eksperymentu

Eksperyment przeprowadzany jest w dwóch etapach. Etap I ma charakter wstępny, dopiero etap II jest badaniem zasadniczym. Pomiędzy I i II etapem potrzebna jest przerwa (np. wynikająca z naturalnego rytmu zajęć, trwająca 1 lub 2 tygodnie).

Podczas etapu I eksperymentator w ramach omawiania na zajęciach tematu przemocy wobec dzieci zapoznaje osoby badane (studentów) z konsekwencjami medycznymi takiej przemocy. Bardzo dokładnie i szczegółowo omawia (prezentując materiały za pomocą rzutnika) 15 terminów medycznych (załącznik 1). Ważne jest, aby prezentowane nazwy były utrwalone, np. dzięki wyeksponowaniu ich dodatkowo w prezentacji multimedialnej, a jeśli nie ma takiej możliwości, eksperymentator powinien zapisać je na tablicy. Należy przypilnować, aby podczas prezentacji badani mogli zapoznać się ze wszystkimi przygotowanymi nazwami, które mają być użyte w eksperymencie. Kolejność eksponowania nazw musi być inna niż ta, którą osoby badane otrzymają na liście do wyuczenia się podczas II etapu eksperymentu.

Etap II eksperymentu, polegający na zaprezentowaniu wszystkich 30 nazw klinicznych objawów „zespołu dziecka maltretowanego”, może być przeprowadzony zbiorowo. Osoby badane w ramach kontynuowania dotychczasowych zajęć informowane są o tym, że *w nawiązaniu do poprzednich zajęć zobaczą kolejne konsekwencje związane z doznawaną przez ofiary przemocą. Niektóre z tych nazw będą dobrze znane, inne nie*. Osobom badanym przedstawia się prezentację, na której wypisane są NOWE oraz STARE nazwy do zapamiętania (wszystkie 30 nazw). Osoby badane proszą się o uważne śledzenie prezentacji i niezadawanie pytań podczas eksponowania nazw. Eksperymentator pokazuje slajdy (załącznik 2) w kolejności losowej. Czas prezentacji każdego slajdu ma być taki sam i wynosi 3—4 sekund. Natychmiast po zakończeniu prezentowania slajdów eksperymentator zwraca się do osób badanych: *A teraz proszę o napisanie na arkuszu, który leży przed Wami, nazw objawów, które zapamiętaliście. Kolejność jest dowolna*.

Analiza wyników

Pierwszym etapem analizy wyników jest ustalenie wszystkich prawidłowo odtworzonych przez badanych nazw, a następnie wyselekcjonowanie z tego zbioru nazw zaprezentowanych podczas I etapu eksperymentu.

Wyniki każdej osoby badanej wpisywane są do tabeli.

Tabela 1

Tabela zbiorczych wyników

Lista objawów	Osoby biorące udział w eksperymencie		
	1	2	...20
1			
2			
...30			
Σ			

Najpierw obliczamy średnią arytmetyczną wyników surowych i procentowych dla pierwszej piętnastki nazw prezentowanych objawów i osobno dla drugiej piętnastki nazw prezentowanych objawów. Kolejnym etapem jest porównanie średnich i sprawdzenie, w odtworzeniu których nazw osoby badane popełniały błędy, polegające na zmianie nazw, dodaniu itp.

Na zakończenie omawiamy zasadę, że w zakresie materiału, który jest nam znany, przeżyty przez nas, utrwalony, zapamiętujemy dokładniej, łatwiej, a przy odtwarzaniu materiału popełniamy mniej błędów.

Kiedy prezentowany materiał jest nowy, nieznany, nieprzeżyty, jest on trudniejszy oraz mniej dokładny podczas odtwarzania.

Bibliografia

- KURCZ I, FALKOWSKI A., 2000: *Pamięć jako podstawowy mechanizm przechowywania doświadczenia*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MIETZEL G., 2001: *Wprowadzenie do psychologii*. Gdańsk, GWP.
- MORGOLIS A., 1998: *Zespół dziecka maltretowanego — diagnostyka medyczna*. Warszawa, Fundacja Dzieci Niczyje.
- SZEWCZUK W., 1972: *Psychologia zapamiętywania*. Warszawa, PWN.

ZAŁĄCZNIK 1

Lista objawów klinicznych maltretowania dziecka prezentowanych podczas I etapu eksperymentu

1. otarcia naskórka
2. opuchlizna odbytu
3. uraz nerki lub pęcherza
4. zanieczyszczanie kałem
5. opuchlizna w okolicach genitaliów
6. moczenie nocne
7. złamanie kości długiej
8. wylewy do siatkówki bez objawów krwawienia
9. wylewy pod skórę czaszki
10. uszkodzenie genitaliów
11. zawiązanie penisa
12. uszkodzenia podniebienia
13. uszkodzenia dziąseł
14. ślady ugryzienia przez człowieka
15. wodobrzusze

Lista objawów klinicznych maltretowania dziecka prezentowanych podczas II etapu eksperymentu

1. opuchlizna odbytu
2. uraz nerki lub pęcherza
3. opuchlizna w okolicach genitaliów
4. moczenie nocne
5. wylewy pod skórę czaszki
6. uszkodzenie genitaliów
7. uszkodzenia dziąseł
8. otarcia naskórka,
9. niedrożność jelit z powodu uderzenia w brzuch
10. perforacja żołądka
11. krwiomocz
12. perforacja jelita
13. złamanie kości długiej
14. wodobrzusze
15. odma samoistna
16. ślady ugryzienia przez człowieka

17. wylew do opłucnej
18. krwiak nadoponowy
19. zanieczyszczanie kałem
20. pęknięcie wątroby
21. ropne zapalenia skóry
22. wylewy do siatkówki bez objawów krwawienia
23. świerzb
24. złamanie żeber
25. zawiązanie penisa
26. naderwanie i zniekształcenie małżowiny usznej
27. oparzenia i ślady przypaleń
28. zniekształcenia kończyn
29. uszkodzenia podniebienia
30. odmrożenia

Wpływ bodźców zagrażających na procesy postrzegania u osób w wieku podeszłym

Justyna Trepka-Starosta

Cel

Wskazanie, czy bodźce zagrażające w ocenie osób badanych w podeszłym wieku mogą mieć istotny wpływ na selektywność uwagi — postrzeganie, jak również zapamiętywanie wydarzeń.

Założenia ogólnometodologiczne

Umiejętność skutecznego selekcjonowania i koncentrowania się na tej informacji, która w danym momencie jest istotna i odpowiednia dla zachowania, ma zasadnicze znaczenie w życiu człowieka. Poza koniecznością selekcji odpowiednich obiektów i myśli skuteczny system uwagi musi być także otwarty i elastycznie reagować na bodźce, które mogą reprezentować zagrożenie. Zakłada się, że zbiór bodźców mających uprzywilejowany dostęp do systemu uwagi jest ograniczony. Poza pewnymi klasami bodźców szczególnie wyrazistych w kategoriach przyciągania zasobów uwagi (np. węże, pająki, złość na twarzy) mogą występować jednostki szczególnie wrażliwe na bodźce związane z zagrożeniem. Współczesne badania wskazują, że poczucie zagrożenia u osób w podeszłym wieku jest większe niż u osób młodszych, czego konsekwencją może być przeciążenie zasobów poznawczych (zaburzona przerzutność i selektywność uwagi, ograniczenia w przetwarzaniu informacji).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Lista wyrazów kojarzących się z zagrożeniem oraz nazwy sytuacji, wydarzeń zagrażających (załącznik 1).

Pięć krótkich filmów, scen ukazujących sytuacje zagrażające, takie jak: pożar, powódź, kolizja drogowa, bójka.

Przebieg badania

W badaniu uczestniczy minimum 20 osób w podeszłym wieku (65 lat i więcej).

Eksperyment przebiega w trzech etapach.

Etap I: W indywidualnym spotkaniu eksperymentator prezentuje osobie badanej listę zdarzeń zagrażających i niezagrażających (załącznik 1), a następnie prosi ją o ułożenie w hierarchiczny sposób tych wyrazów z listy, które kojarzą się jej z zagrożeniem.

Etap II: Przedstawienie osobie badanej pięciu krótkich filmów ukazujących różne sytuacje zagrażające (np. pożar, powódź, kolizja drogowa, bójka).

Etap III: Osoba badana proszona jest o jak najdokładniejsze odtworzenie zapamiętanych szczegółów sytuacji z prezentowanych filmów.

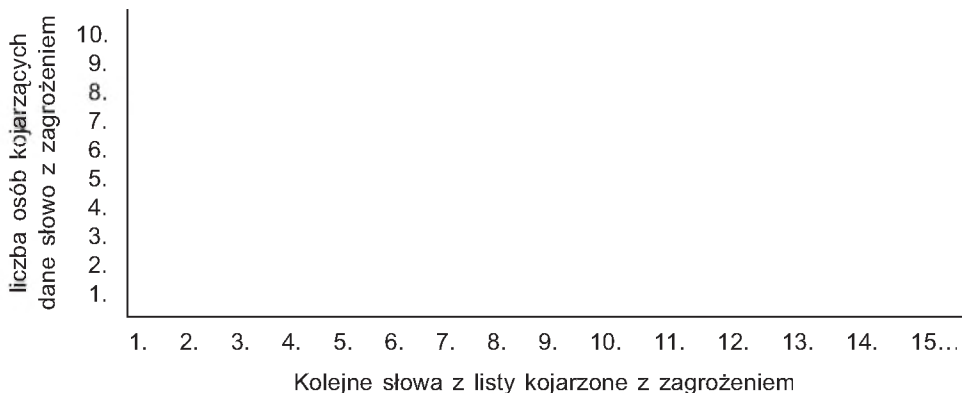
Warianty eksperymentu:

- odtwarzanie natychmiastowe zapamiętanego materiału,
- odtworzenie zapamiętanego materiału z odroczeniem czasowym.

Badania mogą być przeprowadzone w różnych innych grupach badawczych, w których zmienną będzie podeszły wiek oraz określone zaburzenie funkcjonowania psychicznego (potwierdzone wcześniejszą diagnozą), np. zaburzenia lękowe, zaburzenia depresyjne.

Analiza wyników

Analizując wyniki należy sprawdzić, które ze słów były najczęściej postrzegane i zapamiętywane jako zagrażające. By to ułatwić, należy słowom zapisanym przez osoby badane przyporządkować numery, zgodne z numerem danego słowa na liście oraz wpisać wyniki w diagram przedstawiony na rysunku 1. Łącząc zaznaczone na diagramie punkty uzyska się krzywą pozycyjną.

Rys. 1. Krzywa pozycyjna

- Eksperymentator analizuje wyniki w zakresie:
- postrzegania sytuacji zagrażających przez osoby badane,
 - zapamiętywania szczegółów dotyczących sytuacji zagrażających na podstawie prezentowanego materiału filmowego i kojarzonych słów związanych z poczuciem zagrożenia (porównanie rys. 1 i tab. 1).

Eksperymentator poszukuje odpowiedzi na pytanie: Czy u osób w podeszłym wieku wzrasta liczba zapamiętanych szczegółów, jeśli sami badani postrzegają sytuację jako zagrażającą?

W tym celu eksperymentator wpisuje w tabelę uzyskane wyniki.

Tabela 1

Wyniki zbiorcze — prezentacja filmowa

Prezentacje filmowe	Rodzaje błędów			
	prawidłowe odtwarzanie	braki/pominięcia	dodania	zniekształcenia
1. pożar				
2. powódź				
3. wojna				
...				

Zeznania uzyskane od wszystkich osób badanych należy poddać takiej analizie, aby odpowiedzieć na pytania:

Czy zachodzi zubożenie (mniejsza liczba szczegółów) wypowiedzi, jeśli sytuacja nie jest postrzegana jako zagrażająca przez osoby badane?

Czy zachodzą przypadki dodawania, zamieniania, zniekształcania szczegółów, jeśli sytuacja jest postrzegana przez osoby badane jako zagrażająca?

Czy dochodzi do prawidłowego odtwarzania sytuacji mimo postrzegania jej jako zagrażającej?

Bibliografia

- ENGLE R.W., SĘDEK G., VON HECKER U., MCINTOSH D.N., 2006: *Ograniczenia poznawcze. Starzenie się i psychopatologia*. Warszawa, PWN.
- MARUSZEWSKI T., 2002: *Psychologia poznania*. Gdańsk, GWP.
- NECKA E., ORZECZOWSKI J., SZYMURA B., 2007: *Psychologia poznawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PACHALSKA M., 2007: *Neuropsychologia kliniczna*. Warszawa, PWN.

ZAŁĄCZNIK 1

Słowa „zagrożające” i „niezagrożające”:

1. śmierć
2. szkoła
3. gwałt
4. morderstwo
5. włamanie
6. las
7. porwanie
8. pożar
9. powódź
10. kataklizm
11. dom
12. wojna
13. choroba
14. człowiek
15. wypadek
16. jedzenie
17. atak
18. utrata
19. praca
20. komputer
21. spacer
22. katastrofa
23. telewizor
24. pies
25. kino

Zagrożenie samooceny a zdolność zapamiętywania i odtwarzania szczegółów

Marcin Maciejski

Cel

Sprawdzenie, czy zagrożenie samooceny wpływa na efektywność spostrzegania zdarzenia przestępczego.

Założenia ogólnometodologiczne

Różnice w efektywności spostrzegania zdarzenia zależą m.in. od stanu emocjonalnego podmiotu w momencie spostrzegania i odtwarzania spostrzeżeń (REYKOWSKI, 1974).

Uprzednie otrzymanie negatywnej informacji zwrotnej o sobie samym implikuje przeciążenie procesów poznawczych w postaci zaangażowania zasobów operacyjnych umysłu w interpretację tej informacji, tj. koncentrowanie się na treści negatywnej informacji lub na przeżywanych przez siebie negatywnych emocjach (JAWORSKI, 1995). Zdolność do trafnego spostrzegania szczegółów zostaje obniżona.

Skłonność do zachowania pozytywnego obrazu własnej osoby wpływa na spostrzeganie innych ludzi. Wpływ ten jest szczególnie wyraźny, gdy samoocena poznającego podmiotu jest zagrożona (LEWICKI, 1984).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

1. Test wiadomości z pedagogiki/psychologii lub test wiadomości z przedmiotu wykładanego przez eksperymentatora.
2. Dwa rodzaje wyników opisowych testu: „bardzo dobry”, akcentujący dużą wiedzę i kompetencje egzaminowanego, oraz „zły”, akcentujący niewiedzę i niskie kompetencje egzaminowanego. Koperty.
Ocena bardzo dobra. Otrzymałeś wynik z najwyższego przedziału punktowego. Świadczy on o bardzo wysokim poziomie Pana/Pani wiedzy oraz predyspozycjach do należytego wykonywania zawodu. Pana/Pani wynik wskazuje na szerokie kompetencje i umiejętności w testowanej dziedzinie.
Ocena niedostateczna. Niestety Pana/Pani wynik jest wynikiem bardzo słabym, mieszczącym się w najniższym przedziale punktowym. Świadczy on o bardzo niskim poziomie Pana/Pani wiedzy oraz braku predyspozycji do należytego wykonywania zawodu. Pana/Pani wynik wskazuje na ograniczone kompetencje i umiejętności w testowanej dziedzinie.
3. Zapis video (na dowolnym nośniku) mało znanej sceny z filmu, podczas której popełniane jest przestępstwo lub wykroczenie.
4. Lista pytań o szczegóły prezentowanej sceny kryminalnej.

Przebieg eksperymentu

Etap I: W pierwszym etapie eksperymentator przeprowadza test wiadomości, np. z przedmiotu, który prowadzi, lub z ogólnej znajomości pedagogiki lub psychologii (w drugim przypadku można powiedzieć, że są to badania dotyczące wiedzy studentów prowadzone przez Ministerstwo Nauki). Należy bezwzględnie zadbać o to, by rozwiązujący test nie mieli możliwości konsultowania odpowiedzi.

Etap II: Na kolejnych zajęciach losowo połowie studentów przedstawia się wynik opisowy wskazujący na bardzo dobrą znajomość zagadnień, a drugiej na bardzo niski poziom wiedzy. Każdy dostaje wynik w zamkniętej kopercie. Studenci nie otrzymują testów. Eksperymentator komentuje, że znane mu są tylko ogólne wyniki testów. Jest trochę zdziwiony rozkładem wyników, tzn. tym, że jedni otrzymali bardzo wysokie wyniki, a inni bardzo niskie, ale „coś w tym musi być”.

Etap III: Eksperymentator przechodzi do zajęć. Zgodnie z harmonogramem i wcześniejszymi ustaleniami mają to być zajęcia dotyczące oceny wiarygodności zeznań świadków. Eksperymentator zapowiada, że za chwilę

obejrzą film instruktażowy na temat przesłuchiwania świadków przeznaczony dla aplikantów prokuratury. Prosi o uwagę. W momencie gdy zaczyna być odtwarzana scena z przestępstwem, mówi: *Przepraszam, mam tu nagrane też coś innego, za chwilę włączę właściwy materiał.* W tym momencie nerwowo manipuluje przy nośniku i mówi: *zaraz, zaraz, jeszcze chwileczkę...*

Studenci oglądają za pomocą nośnika video dowolną scenę z filmu, w której popełniane jest przestępstwo. Scena trwa ok. 1 minuty.

Bezpośrednio po obejrzeniu materiału studenci odpowiadają (pisemnie¹) na pytanie, co im wiadomo w sprawie zdarzenia, które miało miejsce na filmie, i oddają eksperymentatorowi kartki z odpowiedziami. Uczestników informuje się, że odpowiedzi są anonimowe. Mają jedynie opatrzyć swoje odpowiedzi jakimś znakiem/logo, tak aby w kolejnej części eksperymentator mógł dopasować odpowiedzi na pytanie zadane w metodzie swobodnej relacji (SR) z odpowiedziami na pytania w metodzie pytań ukierunkowanych (PU) właściwymi tej samej osobie badanej.

Następnie badani odpowiadają na listę (n) pytań dotyczących szczegółów obejrzanego filmu i również oddają odpowiedzi (oznakowane tak samo jak w pierwszej części) eksperymentatorowi.

Pytania powinny dotyczyć trzech obszarów:

- 1) wyglądu osób biorących udział w zdarzeniu,
- 2) okoliczności zdarzenia,
- 3) działań i rozmów uczestników zdarzenia.

Analiza wyników

Zliczamy:

Wszystkie odpowiedzi $n = 100\%$

Suma odpowiedzi trafnych (prawidłowych) (T):

$$\frac{\Sigma T}{n} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi trafnych}$$

Suma odpowiedzi błędnych (B):

$$\frac{\Sigma B}{n} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi błędnych}$$

¹ Forma pisemna wprowadzona jest dla zachowania tego samego odstępu czasu pomiędzy spostrzeganiem i odtwarzaniem (w wypadku przesłuchiwania kolejno poszczególnych świadków/studentów czas przechowywania informacji w pamięci byłby różny) oraz w celu wyeliminowania czynników związanych z osobowością przesłuchującego (co mogłoby mieć miejsce w wypadku przesłuchiwania przez różne osoby).

Suma odpowiedzi nieścisłych (zmienionych) (Z):

$$\frac{\Sigma Z}{n} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi nieścisłych}$$

Suma odpowiedzi typu *nie wiem* ($\sim W$):

$$\frac{\Sigma \sim W}{n} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi nie wiem}$$

Następuje dyskusja wyników polegająca na porównaniu efektów przypominania szczegółów pomiędzy grupami o eksperymentalnie rozbudzonej lub zagrożonej samoocenie.

W drugim etapie analizy wyników różnice rozstrzygamy za pomocą χ^2 — tablicy czteropolowej. Dodatkowo obliczamy współczynnik korelacji punktowo-czteropolowej — ϕ^1 , wykazując związek pomiędzy stanem samooceny a walorem logicznym odpowiedzi. Ponadto: (ϕ^2) (współczynnik determinacji) oraz procent wariancji wyjaśnionej: $\phi^2 \times 100 = \% V$ wyjaśnionej.

Tabela 1

Samooceńa a liczba odpowiedzi trafnych *versus* liczba odpowiedzi błędnych

Stan samooceny	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (T)	odpowiedzi błędne (B) (fałszywe)	
Zagrożona samoocena			
Rozbudzona samoocena			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

Podobnie postępujemy z odpowiedziami zmienionymi, uzyskując trzy tabele:

1. Liczba odpowiedzi trafnych *versus* liczba odpowiedzi błędnych.
2. Liczba odpowiedzi trafnych *versus* liczba odpowiedzi zmienionych.
3. Liczba odpowiedzi błędnych *versus* liczba odpowiedzi zmienionych.

Odpowiedzi typu *nie wiem* ($\sim W$), jako liczebnie incydentalne, analizujemy tylko w %. A więc: % $\sim W$ w wypadku zagrożonej samooceny; % $\sim W$ w wypadku rozbudzonej samooceny. Nie wyklucza to możliwości przeprowadzenia pełnej analizy statystycznej χ^2 oraz (ϕ) tam, gdzie jest to frekwencyjnie uzasadnione.

Dodatkowo można zastosować obliczanie wskaźników: dokładności (D), kompletności (K) i ostrożności (O).

$$D\% = \frac{\Sigma p}{\Sigma p + \Sigma b} \times 100 = \%;$$

$$K\% = \frac{\Sigma p}{\Sigma w} \times 100;$$

$$K\% = \frac{\Sigma p + \Sigma z}{\Sigma w} \times 100;$$

$$O\% = \frac{\Sigma n}{\Sigma n + \Sigma b}$$

gdzie:

- p — odpowiedzi prawdziwe;
- b — odpowiedzi błędne;
- w — odpowiedzi wszystkie;
- n — odpowiedzi typu: *nie wiem*;
- z — odpowiedzi nieściśle (zmienione), ale nie fałszywe.

Wskaźniki obliczamy:

- osobno dla osób z grupy o zagrożonej i rozbudzonej samoocenie,
- osobno dla metody SR i metody PU,
- dla metody SR (bez O — bo tu nie ma wskaźnika ostrożności).

W kolejnym etapie analizy sprawdzamy za pomocą testu t -Studenta różnice w zakresie średniej liczby informacji prawidłowo zapamiętanych przez osoby z grupy o eksperymentalnie rozbudzonej i zagrożonej samoocenie, osobno dla przesłuchania metodą SR i PU, a następnie łącznie.

Tabela 2

Porównanie średniej ilości informacji prawidłowo zapamiętanych

Liczba informacji prawidłowo zapamiętanych	Zagrożona samoocena	Rozbudzona samoocena	Σ	t	p
Informacje SR					
Informacje PU					
Σ					

Podobnie postępujemy w wypadku odpowiedzi błędnych i zmienionych, uzyskując łącznie trzy tabele.

Bibliografia

- JAWORSKI M., 1995: *Wyznaczniki interpretacji informacji społecznej: przystępność kategorii i obrona samooceny*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 38, nr 3—4, s. 305—319.
- LEWICKI P., 1984: *Self-schema and social information processing*. “Journal of Personality and Social Psychology”, No 47, s. 1177—1190.
- MARUSZEWSKI T., 2000: *Pamięć jako podstawowy mechanizm przechowywania doświadczenia*. W: STRELAU J., red.: *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 2. Gdańsk, GWP.
- MARUSZEWSKI T., 2005: *Pamięć autobiograficzna*. Gdańsk, GWP.
- REYKOWSKI J., 1974: *Eksperymentalna psychologia emocji*. Warszawa, Książka i Wiedza.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Wpływ wybranych zmiennych osobowościowych na trafność zeznań (eksperyment A)

Jan M. Stanik

Cel

Wykazanie związków przyczynowych pomiędzy wybranymi cechami osobowości a trafnością zeznań w SR i PU oraz w obrębie PU:

- pytania o różnej strukturze logiczno-gramatycznej,
- pytania o różnym stopniu modalności (zob. eksp. B, C).

Uwagi

Żadna z osób, które mają być poddane badaniu, nie powinna **niczego** wcześniej wiedzieć o tym eksperymencie.

Eksperyment ten jest komplementarny; stanowi trzecią część eksperymentów B oraz C. Toteż wszystkie zawarte tam uwagi odnoszą się do niniejszego eksperymentu. W praktyce studenci w tym eksperymencie wykorzystują wszystkie obliczenia wykonane przez innych (zajmujących się wyłącznie eksperymentem B oraz C), dołączając swoje badania testowe — zmiennych osobowościowych.

Przeprowadzić badanie testami, np.: LOC, Samoakceptacja (samoocena), Asertywność, Neurotyzm, Intro — ekstrawersja, SOC, Skala kłamstwa (np. IMPI — skala 12). Style osobowości w ujęciu interpersonalnym — IMPI, Lęk SABD, IBZO-DSM — 4 i in. (zob. też STANIK, 1985, s. 400).

W praktyce dydaktycznej (w tym eksperymencie) wykorzystujemy tylko **potrzebną liczbę zmiennych** osobowościowych — z puli wymienionych lub jeszcze innych — zależnie od przyjętego programu dydaktycznego czy badawczego.

Analiza wyników

Wyniki badań analizujemy uwzględniając „parametry” zmiennej wyjaśnianej (rodzaje pytań a efekty zeznań — w eksperymencie B oraz C). Do wyjaśnienia tych „parametrów” posługujemy się poszczególnymi cechami osobowości.

Odpowiedzi na pytania 1, 2, 3, 4, 5, 6 (4 rodzaje odpowiedzi — prawdziwe, fałszywe, nieściśle, *nie wiem*, tzn. $6 \times 4 = 24$ wskaźniki).

Odpowiedzi na pytania 1—4 łącznie.

Odpowiedzi na pytania 5, 6.

Odpowiedzi na pytania 5 i 6 łącznie.

Z eksperymentu B:

Odpowiedzi na pytania 1, 2, 3.

Odpowiedzi na pytania 2 i 3 łącznie.

Z eksperymentu B oraz C — wskaźniki K, D, O.

U w a g a: W przyjętym przez nauczyciela akademickiego programie ćwiczeń należy ustalić zadania dla jednego studenta i sumę zadań dla kilku studentów wykonujących ten eksperyment (np. 8 testów to 4 studentów — dla każdego 2 testy, a zatem 4 samodzielne prace).

Rozstrzygnięcie statystycznych dokonujemy (w odniesieniu do wyników konkretnego testu osobowościowego i konkretnego wskaźnika zmiennej wyjaśnianej) za pomocą współczynnika korelacji **punktowo-dwuseryjnej** (ρ_{bi}), umożliwiającego korelowanie wyników testu ze zmienną ciągłą (w skali interwałowej) z wynikami odpowiedzi w skali nominalnej (zob. FERGUSON, TAKANE, 1997, s. 482 i nast.).

$$\rho_{bi} = \frac{Mp - Mq}{\sigma_x} \sqrt{\rho q}$$

Wyniki tego testu statystycznego, np. dla $N \approx 20-30$, można bez trudu obliczyć „ręcznie” z użyciem kalkulatora. Można też zastosować test χ^2 oraz φ , obliczając dla testu osobowościowego medianę (Me), konieczną do zdychotomizowania rozkładu wyników tego testu (zob. tab. 2).

Tabela 1

Poziom lęku a wartość logiczna odpowiedzi świadków na pytania dysjunktywne
N = 30

Poziom lęku (L)	Rodzaj odpowiedzi		
	odpowiedzi prawdziwe	odpowiedzi fałszywe (błędne)	Σ
Wynik > Me	a 46	β 66	p 112
Wynik < Me	γ 89	δ 23	q 112
Σ	p' 135	q' 89	224*

* W naszym eksperymencie suma wszystkich odpowiedzi na pytania dysjunktywne wynosi 270 (9 pytań \times 30 osób badanych), ale wśród nich było 27 odpowiedzi nieścisłych i 19 odpowiedzi typu *nie wiem* (które wyłączyliśmy z analizy).

$$\chi^2 = 34,472; \quad df = 1; \quad p < 0,001; \quad \varphi = 0,392; \quad \varphi^2 = 0,154; \quad V = 15,4\%$$

Uzyskane wyniki należy poddać szczegółowej i wnikliwej interpretacji w ramach macierzy zmiennych: osobowościowych, struktury i modalności pytań oraz „parametrów” efektów zeznań.

Bibliografia

- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 1997: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, PWN.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S., red.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Podatność na sugestię

Agnieszka Roszkowska

Cel

Zaznajomienie się z prostą techniką A. Bineta do badania sugestywności.

Uwaga wstępna

Żadna z osób, które mają być poddane badaniu, nie powinna **niczego** wiedzieć o tym eksperymencie.

Założenia ogólnometodologiczne

W innym opracowaniu (ROSZKOWSKA, 2002) wykazałam, że ocena podatności świadków na sugestię (tak ważna w psychologii sądowej) służy jako narzędzie weryfikacji uzyskanych od świadka zeznań, zwłaszcza że podatność na sugestię (uleganie sugestii) jest przyczyną deformacji zdarzenia relacjonowanego przez zeznające osoby. To, czy dana osoba przyjmie sugestię czy nie, zależy od jej hipotetycznej cechy, zwanej podatnością na sugestię lub sugestywnością.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Monitor z komputerem z ustawionym pokazem slajdów (np. w programie PowerPoint) przedstawiających proste odcinki różnej długości.

Przebieg eksperymentu

Osoba badana siedzi w odległości 50—60 cm od monitora, trzymając przed sobą kartkę i ołówek. Eksperymentator podaje następującą instrukcję: *Chciałbym zmierzyć Pana/Pani zdolność do dokonywania dokładnej oceny i szybkiego odtwarzania długości odcinków prostej, które będą się po kolei ukazywały na monitorze komputera. Po każdym ukazaniu się odcinka proszę go szybko narysować na kartce i natychmiast spojrzeć na monitor, gdzie zaraz ukaże się następny odcinek. Proszę rysować odcinki jeden po drugim, nie zwracając uwagi na ich wychylenia w lewo i prawo.*

Eksperymentator uruchamia pokaz slajdów i daje sygnał *Uwaga* na 2—3 sekundy przed ukazaniem się pierwszego odcinka.

Na monitorze prezentowane są kolejno odcinki następującej długości: 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60 mm. Następnym 11 odcinków ma długość 60 mm każdy.

Czas wyświetlania poszczególnych slajdów jest tak ustawiony, aby każdy odcinek ukazywał się w ciągu 0,5 sekundy, a przerwy pomiędzy prezentacją odcinków wynosiły nie więcej niż 3—4 sekund.

Analiza wyników

Sugestywność osoby badanej ocenia się liczbą kresek dłuższych od odcinka na slajdzie nr 9, czyli odcinka o długości 60 mm.

Zgodnie z zaleceniami A. Bineta, aby eksperyment miał być miarodajny, należy przeprowadzić go na dużej grupie osób.

Proponuje się przeprowadzenie eksperymentu z podziałem na różne grupy wiekowe, np. 6—9 lat, 10—15 lat, 15—19 lat, 20—50 lat, 51—60 lat, aby określić różnice podatności na sugestię w zależności od wieku.

Bibliografia

- BINET A., 1900: *La suggestibilité*. Paris.
FRAISE P., 1960: *Podręcznik ćwiczeń z psychologii eksperymentalnej*. Warszawa.
ROSZKOWSKA A., 2002: *Podatność na sugestię świadków występujących w postępowaniu karnym*. [Niepublikowana praca doktorska]. Katowice.

Lęk a podatność na sugestię

Agnieszka Roszkowska

Cel

Zbadanie, w jaki sposób poziom lęku zmienia podatność na sugestię.

Założenia ogólnometodologiczne

Lęk jest najczęściej definiowany jako niejasny, nieprzyjemny stan emocjonalny, charakteryzujący się przeżywaniem obaw, strachu i przykrości (por. A. REBER, 2001, s. 340). Jest to emocja związana z oczekiwaniem sytuacji potencjalnie nieprzyjemnej lub niekorzystnej (CROZIER, 1990, s. 238). Człowiek w stanie lęku dąży do usunięcia jego przyczyny (także w sytuacji przesłuchania). Lęk, jako negatywna emocja, powoduje nasilenie zachowań uległościowych, znaczne podporządkowanie innym. Obszernie pisali na ten temat m.in. L. FESTINGER (1956), E. ARONSON (1990), R. HILGARD (1972), G. GUDJONSSON (1990), stwierdzając, że w sytuacjach stresowych, a zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia wzrastają tendencje afiliacyjne i konformistyczne. W sytuacji przesłuchania, która najczęściej jest sytuacją trudną (por. m.in. STANIK, 1986; GUDJONSSON, 1990), w sytuacji działania silnego lęku występuje tendencja do poszukiwania aprobaty społecznej — tym samym do zwiększenia podatności na sugestię. Wraz ze wzrostem poziomu lęku wzrasta podatność na sugestię (por. ROSZKOWSKA, 2002).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Pocztówka tematyczna „Wypadek rowerowy”, skala do badania lęku STAI (wersja X1).

Przebieg eksperymentu

Całość scenariusza eksperymentu eksperymentatorzy omawiają z wykładowcą, na którego zajęciach dydaktycznych badanie będzie przeprowadzane. Eksperymentator musi się nauczyć zachowań i wypowiedzi dokładnie tak, jak to opisuje scenariusz. Grupa osób badanych zostaje podzielona na dwa zespoły, minimum 15-osobowe. Zespoły te są przez eksperymentatora badane osobno. W pierwszym zespole eksperymentator jest spokojny, przyjazny, opowiada anegdoty, uśmiecha się, zachęca do współpracy, proponuje relacje koleżeńskie. W drugim zespole eksperymentator wchodząc do sali krzyczy, straszy konsekwencjami złego wykonania zadania, wytwarza poczucie zagrożenia negatywną oceną w przypadku pomyłki, jest nieprzyjemny, nie pozwala wykonać żadnego zbędnego ruchu.

Eksperymentator, w zależności od zespołu, w którym przeprowadza eksperyment, prosi lub nakazuje obejrzenie pocztówki i opowiedzenie, co osoba badana zobaczyła i zapamiętała. W pierwszym zespole (niski lęk), eksperymentator łagodnym głosem prosi o przypomnienie sobie tego, co było na pocztówce, po swobodnej wypowiedzi osoby badanej zadaje pytania dotyczące szczegółów (wykorzystując załącznik 1). Cały czas jest łagodny, motywuje osobę badaną do udzielania odpowiedzi, delikatnie sugeruje odpowiedzi nieprawdziwe, pyta: *Czy aby na pewno Pan/Pani jest przekonany/przekonana, co do swoich odpowiedzi itp.*

W drugim zespole eksperymentator krzyczy, mówi o nieudolności, nieumiejętności spostrzegania, braku współpracy osoby badanej itp. Następnie podniesionym głosem zadaje osobie badanej pytania dotyczące pocztówki tematycznej (załącznik 1), w sposób nieprzyjemny, tonem rozdrażnionym podaje błędne odpowiedzi i pyta: *Czy przypadkiem nie taka miała być odpowiedź? Jaką szkołę Pan/Pani skończył/skończyła, nawet dziecko lepiej by te informacje zapamiętało.*

W obu zespołach eksperymentator zapisuje treść odpowiedzi na zadane wcześniej pytania (zgodnie z załącznikiem 1), dokładnie notuje także, które odpowiedzi uległy zmianie pod wpływem jego zachowania. Po zakończeniu „przesłuchania” eksperymentator prosi osoby badane o wypełnienie kwestionariusza STAI — wersja X1.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej zeznań uzyskanych w trakcie przesłuchania zgodnego z wariantem 1. (niski poziom lęku, niskie natężenie stresu) oraz z wariantem 2. (wysoki poziom lęku, wysokie natężenie stresu).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, w trakcie której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą (odpowiedzi prawdziwe),
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą (odpowiedzi niewystępujące, błędne),
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi (odpowiedzi ostrożnościowe),
- liczba odpowiedzi (zmieniona pod wpływem zachowania eksperymentatora) (odpowiedzi związane z wpływem informacji zwrotnej).

W celu porównania błędów popełnionych przez osoby badane w zależności od poziomu lęku należy sporządzić tabelę na wzór tabeli 1. Ponadto trzeba zwrócić uwagę, czy, a jeśli tak, to jakie występują różnice w zależności od zachowania eksperymentatora w liczbie odpowiedzi typu ostrożnościowego i związanego z wpływem informacji zwrotnej.

Proponuje się porównanie wyników (odpowiedzi udzielonych przez badanych) w zależności od wieku, np. dzieci, młodzież, dorośli, osoby starsze. Przykładowo w ramach zajęć studenci sami mogą przeprowadzić badania w szkole, przedszkolu, domu opieki itp.

Tabela 1

Zbioreczy zapis wyników analizy ilościowej eksperymentu

Typ odpowiedzi	Poziom lęku			
	niski		wysoki	
	N	procent	N	procent
Prawdziwe				
Błędne				
Ostrożnościowe				
Zmienione				

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie 1. lub 2. eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Uzyskane rezultaty ana-

lizej poddajemy wnikliwej interpretacji (zob. też ROSZKOWSKA, 2002). Przykład analizy umieszczony został w tabeli 2.

Tabela 2

Odpowiedzi prawdziwe *versus* odpowiedzi zmienione w zależności od poziomu lęku

Typ odpowiedzi	Poziom lęku				Σ
	niski		wysoki		
	N	procent	N	procent	
Prawdziwe					
Zmienione					
Σ					

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots$$

Można w ten sposób dokonać określenia innych zależności, np.:

- odpowiedzi ostrożnościowych i błędnych,
- odpowiedzi nieprawdziwych i ostrożnościowych,
- odpowiedzi nieprawdziwych i zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych), dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych), ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych), rodzaje błędów — dokładne omówienie sposobu obliczania znajduje się w eksperymencie J.M. Stanika *Wpływ struktury logiczno-gramatycznej pytań na trafność zeznań* (s. 151—159).

Bibliografia

- ARONSON E., 1990: *Psychologia społeczna*. Gdańsk.
- ARONSON E., WILSON T.D., AKERT R., 1997: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań, Zysk i S-ka.
- BINET A., 1900: *La suggestibilité*. Paris.
- CROZIER W.R., ed., 1990: *Shyness and embarrassment. Perspectives from social psychology*. New York.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GHEORGHU V.A., 1987: *Suggestia*. Warszawa.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HILGARD R., 1972: *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa.

REBER A., red., 2001: *Słownik psychologiczny*. Warszawa, Wyd. Scholar.

ROSZKOWSKA A., 2002: *Podatność na sugestię świadków występujących w postępowaniu karnym*. [Niepublikowana praca doktorska]. Katowice.

STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

ZAŁĄCZNIK 1

Pytania tematyczne do zdjęcia „Wypadek drogowy”

Zdjęcie przedstawia rannego w głowę mężczyznę leżącego na drodze. W pobliżu widoczny jest rower z wyraźnymi śladami uszkodzenia. Nad rowerzystą pochylają się trzy osoby (dwóch mężczyzn i długowłosa kobieta) w strojach ratowników medycznych (długie spodnie i kurtki, wszystko w kolorze czerwonym, na kurtkach fluorescencyjny napis RATOWNICTWO MEDYCZNE). Jeden z mężczyzn jest w okularach. Ratownik trzyma w dłoni opatrunek. Widoczna jest też torba ze sprzętem medycznym.

1. *Ile osób było widocznych na zdjęciu?*
2. *Czy na zdjęciu widoczna była jedna czy dwie kobiety?*
3. *Czy kask uszkodzonej osoby miał kolor żółty czy czerwony?*
4. *Czy ratownik pogotowia miał długie włosy do ramion?*
5. *Co robiła kobieta na zdjęciu?*
6. *Trzy czy cztery osoby miały krótkie spodenki?*
7. *Gdzie leżał plecak osoby uszkodzonej?*
8. *Czy osoba uszkodzona nie miała rozciętego kolana?*
9. *Ratownicy byli w czerwonych czy żółtych spodniach?*
10. *W którym miejscu leżały zakrwawione bandaże?*
11. *Gdzie na drodze przejeżdżał samochód?*
12. *Ile osób miało złożony opatrunek na dłoniach?*
13. *Ile osób miało okulary?*
14. *W którym miejscu ułożone były nosze do przenoszenia chorych?*
15. *Czy rower ofiary wypadku miał oderwane koło?*

Poziom konformizmu świadka a trafność zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie zależności między konformizmem wobec opinii innych osób (informacyjnym wpływem społecznym) i rezultatami zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Rezultaty zeznań świadków zależą między innymi od warunków i sytuacji dzielących spostrzeganie danego zdarzenia od składania zeznań. Czynniki zaliczanymi do tej grupy są przemyślenia i interpretacje dokonywane przez świadków, ale także namowy oraz postawy innych osób.

Badania psychologiczne prowadzone przez Solomona Ascha od początku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku dowodzą, że nawet wtedy, gdy przedmiot oceny jest jednoznaczny i zrozumiały, jednostki przejawiają skłonność do konformizmu wobec opinii obcych. Osoby znajdujące się w sytuacjach nowych i niepewne tego, jak powinny się zachować (w obliczu niejasności), bardzo często poszukują i chętnie korzystają ze wskazówek innych podmiotów postrzeganych jako posiadające większą wiedzę. U podłoża uległości wobec informacyjnego wpływu społecznego znajduje się potrzeba oceniania swych myśli i postaw oraz potwierdzania, że są poprawne i odpowiednie. Postępowanie zgodne z zachowaniami jednostek w otoczeniu wiąże się dodatkowo z pozytywnymi wzmocnieniami, takimi jak aprobatą społeczną i poczucie poprawności.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Materiał

Do eksperymentu potrzeba przynajmniej 40 badanych i jednej osoby przesłuchującej. Ponadto potrzebne są: trwający nie krócej niż 10 minut fragment filmu, urządzenia umożliwiające jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran) oraz urządzenie pozwalające zarejestrować treść zeznań świadków.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A: Przesłuchanie w sytuacji braku informacyjnego wpływu społecznego.

Połowa grupy badanych, pojedynczo, będzie składała zeznania bez uprzedniej rozmowy z prowadzącym przesłuchanie. Przesłuchujący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbardziej obszernych zeznań osoby badanej. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej ani sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń. Zeznania będą nagrywane.

Wariant B: Przesłuchanie w sytuacji informacyjnego wpływu społecznego.

Osoby zaliczone do drugiej grupy będą składały zeznania pojedynczo. Przed rozpoczęciem przesłuchania usłyszą następującą instrukcję wypowiedzianą przez przesłuchującego:

Za chwilę rozpoczniemy przesłuchanie. Będzie ono dotyczyło filmu, który Pan/Pani wczoraj obejrzał/obejrzała. Przypuszczam, że Pan/Pani nie miał/miała dotychczas okazji wielokrotnie składać zeznań, dlatego też chciałbym/chciałabym wyjaśnić, że w trakcie zeznań należy: dokładnie opisywać to, co się wydarzyło, udzielać jednoznacznych odpowiedzi na pytania, a gdy Pan/Pani czegoś nie pamięta, wypowiedzieć następującą formułę: „Nie potrafię udzielić odpowiedzi na to pytanie”. Proszę także starać się używać krótkich, poprawnych składniowo zdań, odpowiadać wolno i wyraźnie artykułować słowa.

Następnie rozpocznie się przesłuchanie. Prowadzący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbardziej obszernych zeznań osoby badanej. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej ani sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń. Zeznania będą nagrywane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w trakcie zeznawania w sytuacji braku informacyjnego wpływu społecznego (wariant A) i rezultatów zeznań świadków składających zeznania w sytuacji sprzyjającej konformizmowi (wariant B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, w trakcie której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem, nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariacie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A
oraz wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do ilości faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z zastosowaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiórca zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A oraz wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej, w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. John Wiley and Sons, Chichester.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej. Skrypt dla studentów psychologii i prawa*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- ROSZKOWSKA A., 2002: *Osobowościowe i sytuacyjne wyznaczniki podatności na sugestię*. W: „Psychologia. Badania i Aplikacje”. T. 5. Red. STANIK J.M. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- ZIMBARDO P.G., LEIPPE M.R., 2004: *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Postawa świadka wobec przesłuchującego a trafność zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu postawy świadka wobec przesłuchującego na rezultaty zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Jedną ze zmiennych wpływających na rezultaty zeznań świadków jest postawa osoby przesłuchiwanej wobec przesłuchującego. Pozytywna postawa wobec przesłuchującego będzie sprzyjała składaniu przez świadka obszernych, dokładnych i wiarygodnych zeznań; będzie on chętniej współpracował z prowadzącym przesłuchanie, pozytywnie reagował na pytania oraz koncentrował uwagę na udzielaniu szczerych i prawdziwych odpowiedzi. Negatywna postawa świadka wobec osoby prowadzącej przesłuchanie może się wiązać z uruchamianiem mechanizmów obronnych, unikaniem odpowiedzi na pytania, celowym wprowadzaniem w błąd i utrudnianiem przeprowadzenia przesłuchania oraz koncentracją na zachowaniach przesłuchującego, a nie na udzielaniu odpowiedzi.

Skrypty mają charakter struktur poznawczych i wykonawczych — służą przetwarzaniu informacji o świecie oraz stanowią gotowy program działania dla jednostki, reprezentują typowe elementy i okoliczności charakterystyczne dla określonego zdarzenia. Badania nad wpływem skryptów poznawczych dowodzą, że zachowania jednostek ulegają zmianie pod wpływem aktywizacji określonych schematów cech lub schematów osób. Akty-

wizacja schematu może nastąpić w sytuacji przejścia schematu z pamięci długotrwałej do pamięci operacyjnej, to znaczy ze stanu wiedzy latentnej do stanu wiedzy pamięciowo czynnej.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie będzie brała udział grupa około 45 osób badanych i jeden przesłuchujący. Uczestnicy będą oglądali fragment filmu, trwający około 10 minut, wyświetlony za pomocą odtwarzacza i ekranu. Zeznania składane przez świadków zostaną utrwalone z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego dźwięk. Do badania będzie potrzebne 30 egzemplarzy rozpisanego na całej kartce abecadła. Obok każdej litery alfabetu znajdzie się miejsce na dopisanie słowa.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 45 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego. Przesłuchujący nie uczestniczy w projekcji.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

We wszystkich wariantach prowadzący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania od osoby badanej jak najbardziej obszernych zeznań. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej i sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń, będzie spontanicznie reagował na wypowiedzi świadków. Zeznania będą nagrywane.

Wariant A: Składanie zeznań bez uruchomienia skryptu (grupa kontrolna).

Grupa 15 osób badanych złoży zeznania niepoprzedzone działaniami eksperymentatora mającymi na celu kształtowanie postaw wobec przesłuchującego i przesłuchania.

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie A, B lub C eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykłady analizy przedstawiono w tabeli 2 i 3.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A
oraz wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

Tabela 3

Odpowiedzi nietrafne *versus* odpowiedzi zmienione w wariancie B
oraz wariancie C eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	odpowiedzi zmienione	
Wariant B			
Wariant C			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą wariantów eksperymentu: wariant A *versus* wariant B, wariant A *versus* wariant C, wariant B *versus* wariant C. Analizę przeprowadzamy w odniesieniu do różnych logicznych walorów odpowiedzi z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, uwzględniając następujące wskaźniki: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywistości przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do liczby faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 4.

Tabela 4

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										
Wariant C										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej, w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.

- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- WOJCISZKE B., 2004: *Człowiek wśród ludzi: zarys psychologii społecznej*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- ZIMBARDO P.G., LEIPPE M.R., 2004: *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Część III

**Warunki i sytuacje
dzielące
spostrzeżone zdarzenia
od składanych zeznań**

Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (czteroetapowa procedura eksperymentalna)

Magdalena Rode

Cel

1. Identyfikacja osób, które uległy efektowi dezinformacji, oraz osób, które nie uległy mechanizmowi dezinformacji.
2. Sprawdzenie wpływu dezinformacji zawartej w tekście i w pytaniach na odpowiedzi osób badanych.
3. Sprawdzenie, które osoby poprawnie pamiętają materiał oryginalny (w tym eksperymencie — elementy przedstawione na zdjęciach) i treść tekstu zawierającego dezinformację.
4. Sprawdzenie, czy osoby ulegające i nieulegające dezinformacji są świadome rozbieżności, jaka występuje między materiałem oryginalnym a materiałem z dezinformacją.

Założenia ogólnometodologiczne

Od momentu, w którym osoba widzi jakieś zdarzenie, do chwili składania zeznań mija zazwyczaj pewien czas. Jest prawdopodobne, że w tym czasie mogą docierać do świadka różne informacje na temat tego zdarzenia. Wpływ tych informacji, także błędnych, może modyfikować jakość raportów pamięciowych. Mowa tutaj o tzw. efekcie dezinformacji, który definiowany jest jako zniekształcenia zeznań pamięciowych wywołane tym, że

do świadka naocznego docierają nieprawdziwe informacje dotyczące obserwowanego zdarzenia (por. MINAKOWSKA, GĄBARCZYK, POLCZYK, 2005). Efekt ten rozumiany jest jako zjawisko behawioralne, jako widoczne zniekształcenie raportu pamięciowego. Należy zatem odróżnić je od tzw. fałszywych wspomnień. Termin „dezinformacja” często stosowany jest zamiennie z terminem „sugestia”, „podatność na sugestię”.

Efekt dezinformacji jest wywołany mechanizmami pamięciowymi i niepamięciowymi. Mechanizmy pamięciowe związane są z niedoskonałością funkcjonowania procesów zapamiętywania, przechowywania lub przypominania, powodującą, że w momencie składania raportu pamięciowego o jakimś zdarzeniu osoba nie rozporządza wolnym od błędów oraz na tyle pełnym zapisem pamięciowym, by odpowiedzieć na zadawane jej pytania. Do tej grupy mechanizmów należy też zaliczyć błędy monitorowania źródła oraz uzupełnianie luk w pamięci (por. POLCZYK, 2007).

Mechanizmy niepamięciowe definiowane są jako takie, które powodują zniekształcenie raportu pamięciowego, kiedy osoba rozporządza wolnym od błędów oraz na tyle pełnym zapisem pamięciowym, by odpowiedzieć na pytania, lecz mimo to odpowiada zgodnie z dezinformacją, czyli błędnie, sądząc jednak, że odpowiada poprawnie (por. POLCZYK, 2005; LOFTUS, HOFFMAN, 1989).

W badaniach nad efektem dezinformacji stosuje się następujące rodzaje procedury eksperymentalnej: procedury dwuetapowe, trzyetapowe, czteroetapowe, paradygmat DRM. Przedstawione dalej dwa eksperymenty opierają się na procedurze trzyetapowej i czteroetapowej.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Eksperyment opiera się na **procedurze czteroetapowej**, tzn. składa się z czterech etapów:

- ekspozycja materiału oryginalnego,
- ekspozycja dezinformacji,
- test efektu dezinformacji, czyli test pamięci eksponowanego materiału,
- poinformowanie badanych o możliwości wystąpienia niezgodności między materiałem oryginalnym a dezinformacją.

Ekspozycja materiału oryginalnego. Materiał oryginalny będzie miał formę prezentacji 4 zdjęć (mogą być prezentowane na komputerze) przedstawiających miejsce wypadku samochodowego.

Ekspozycja dezinformacji. Dezinformacja zostanie zawarta w tekście czytany przez osoby badane. Będzie ona przedstawiona jako streszczenie prezentowanych zdjęć. Tekst ten zawiera kilka szczegółów innych niż

widoczne na zdjęciach oraz szczegóły dodane (załącznik 2; tekst dezinformacji wyróżniono kursywą). Użyto dwóch form dezinformacji: zmiany w stosunku do oryginału i wstawienia nowych danych, nieumieszczonych w materiale oryginalnym.

Należy zachować odstęp czasowy pomiędzy ekspozycją materiału oryginalnego a ekspozycją dezinformacji.

Test efektu dezinformacji. Stworzono listę pytań dotyczących przedstawianych zdjęć, na które badani odpowiadali wykorzystując kwestionariusz odpowiedzi. Pytania krytyczne zawierające dezinformację są otwarte i dotyczą konkretnego szczegółu. Pytania buforowe mają formę otwartą albo zamkniętą. W przypadku każdego pytania osoba musi ocenić subiektywną pewność prawdziwości odpowiedzi. Odpowiada na standardowo zadawane pytanie: *Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?*, wybierając jedną z możliwości:

- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem.*
- b. *Raczej nie jestem pewny.*
- c. *Raczej jestem pewny.*
- d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi.*

Pytania krytyczne to: *Jakiego koloru był samochód? Ilu było ratowników uczestniczących w akcji? Co leżało obok samochodu?*

Należy zachować odstęp czasowy pomiędzy fazą dezinformacji a testem efektu dezinformacji.

Test pamięci źródła. Test pamięci źródła należy przeprowadzić bezpośrednio po etapie trzecim (test efektu dezinformacji).

Etap czwarty rozpoczyna się od poinformowania osób badanych, iż możliwe jest, że w przeczytanym tekście znajdują się dane, szczegóły, które są niezgodne z prezentowanymi zdjęciami. Następnie badani otrzymują te same pytania, na które odpowiadali wcześniej. Eksperymentator instruuje ich, aby przy każdym pytaniu zaznaczyli, czy informacja, na podstawie której mogli odpowiedzieć na to pytanie, była zawarta:

- na prezentowanych zdjęciach,
- w tekście,
- zarówno na zdjęciach, jak i w tekście,
- w żadnym źródle.

Hipotezy

1. Wśród osób niepamiętających materiału oryginalnego, lecz pamiętających materiał dezinformacji dojdzie do uzupełniania luki pamięciowej dotyczącej materiału oryginalnego materiałem dezinformacji.

2. Zachodzą tzw. niepamięciowe mechanizmy dezinformacji (tzn. są osoby, które odpowiadały na pytania dotyczące materiału oryginalnego zgodnie z materiałem dezinformacji, mimo że znały odpowiedź poprawną, pochodzącą z materiału oryginalnego).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiały

1. Cztery zdjęcia przedstawiające scenę wypadku samochodowego, potrzebne do pierwszego etapu (załącznik 1).
2. Tekst zawierający opis zdjęć, który posłuży w drugim etapie eksperymentu (załącznik 2).
3. Lista pytań dotyczących przedstawianych zdjęć (2 egzemplarze dla każdej osoby badanej), potrzebna dla trzeciego i czwartego etapu (załącznik 3A i 3B).
4. Dwa oddzielne pomieszczenia.

Przebieg eksperymentu

W eksperymencie bierze udział trzech eksperymentatorów: E1, E2 i E3. Eksperymentatorzy E1 oraz E2 mają bezpośredni kontakt z osobami badanymi. E1 prowadzi etap I, III, i IV eksperymentu; E2 etap II. Do ich zadań należą: instruowanie osób badanych o czynnościach, jakie powinny wykonać, prezentacja zdjęć, czyli materiału oryginalnego, rozdawanie tekstów z opisem prezentowanych wcześniej zdjęć oraz arkuszy z pytaniami, na które osoby badane są zobowiązane odpowiedzieć.

Eksperymentator E3 jest pomocnikiem E1 i E2. Do jego funkcji należy sprawdzanie odpowiedzi osób badanych, zgodnie z kluczem zamieszczonym w załączniku.

Eksperyment przebiega w trzech sesjach. Dwie sesje (etap I i II) odbywają się tego samego dnia i mają charakter sesji indywidualnych. Sesja trzecia (etap III i IV) odbywa się dnia następnego i jest sesją grupową (wszystkie osoby badane).

Etap I: E 1 wita się z grupą osób biorących udział w eksperymencie. Przedstawia E 2 i E 3, informując uczestników, że będą brali udział w ćwiczeniu, które muszą wykonać studenci w ramach przedmiotu specjalizacyjnego z psychologii sądowej.

Osoby badane proszone są o wchodzenie pojedynczo do pomieszczenia, w którym odbywa się eksperyment. E1 informuje, że zaprezentuje kilka zdjęć (załącznik 1), przedstawiających pewne zdarzenie. Instruuje bada-

nych, aby przyjrzeni się tym zdjęciom. Osoby badane nie mogą wziąć materiału eksperymentalnego do ręki. Odległość E1 od osoby badanej powinna wynosić ok. 80 cm (eksperymentator siedzi z jednej strony biurka, osoba badana z drugiej strony).

Eksperymentator upewnia się, czy osoba badana zrozumiała polecenie.

Eksperymentator prezentuje po kolei 5 zdjęć. Czas prezentacji każdego zdjęcia powinien wynieść 20 sekund.

Po zakończeniu prezentacji eksperymentator informuje osobę badaną, aby nie dzieliła się informacjami na temat eksperymentu z innymi osobami biorącymi w nim udział. Prosi również, aby po upływie 10 minut stała się w drugim pomieszczeniu.

Etap II: E2 rozdaje poszczególnym osobom badanym teksty z opisem wydarzenia przedstawionego na zdjęciach (załącznik 2). Prosi o jednokrotne przeczytanie tekstu. Maksymalny czas poświęcony na przeczytanie tekstu powinien wynosić 4 minuty. Eksperymentator informuje, że kolejne spotkanie odbędzie się w tym samym pomieszczeniu następnego dnia.

Etap III i IV: Eksperymentator informuje wszystkie osoby badane, że otrzymają arkusz z listą pytań dotyczących wydarzenia przedstawionego poprzedniego dnia na prezentowanych zdjęciach.

Po każdym pytaniu osoba wypełniająca arkusz musi określić, czy jest pewna swojej odpowiedzi czy też nie. Na standardowo zadawane pytanie: *Jak bardzo jesteś pewny, że udzielisz poprawnej odpowiedzi?* odpowiada, wybierając jedną z następujących możliwości:

- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem.*
- b. *Raczej nie jestem pewny.*
- c. *Raczej jestem pewny.*
- d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi.*

E1 rozdaje wszystkim zebranych arkusze z pytaniami (załącznik 3A). Instruuje ich, aby odpowiedzieli na pytania zgodnie z tym, co pamiętają.

Czas wykonania tego zadania powinien wynieść ok. 10 minut.

Po zebraniu wypełnionych arkuszy eksperymentator informuje, że możliwe jest, iż w przeczytanym przez badanych tekście znajdowały się dane niezgodne z prezentowanymi zdjęciami. Następnie badani otrzymują te same pytania, na które odpowiadali wcześniej (załącznik 3B). Eksperymentator instruuje ich, aby przy każdym pytaniu zaznaczyli, czy informacja, na podstawie której mogli odpowiedzieć na to pytanie, była zawarta:

- a) na prezentowanych zdjęciach,
- b) w tekście,
- c) zarówno na zdjęciach, jak i w tekście,
- d) w żadnym źródle.

Analiza wyników

1. Odsetek osób odpowiadających zgodnie z dezinformacją.

Tabela 1

Procent osób odpowiadających zgodnie z dezinformacją (N)

Treść dezinformacji	Grupa		χ^2	p Fischera
	badawcza	kontrolna		
Kolor samochodu				
Liczba ratowników				
Koło				

2. Suma odpowiedzi prawidłowych (P).

$$\frac{\Sigma P}{9} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi trafnych.}$$

3. Suma odpowiedzi błędnych (B).

$$\frac{\Sigma B}{9} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi błędnych.}$$

4. Utworzenie wyniku łącznego z trzech pytań zawierających dezinformację przez zsumowanie wyników uzyskanych na podstawie tych pytań oraz obliczenie różnicy międzygrupowej w ramach tego wyniku z użyciem testu t -Studenta.
5. Określenie subiektywnej pewności odpowiedzi dla poszczególnych pytań krytycznych (zawierających dezinformację):

Tabela 2

Stopień pewności zeznań (według trzech kryteriów weryfikacji)

Grupa	Stopień pewności Σ [%]			
	a	b	c	d
Kolor samochodu				
Badawcza				
Kontrolna				
Liczba ratowników				
Badawcza				
Kontrolna				
Koło				
Badawcza				
Kontrolna				

6. Odsetek osób świadomych i nieświadomych rozbieżności między dezinformacją a oryginałem
7. Określenie częstości występowanie odpowiedzi dotyczących tekstu pamięci źródła:

Tabela 3

Częstość odpowiedzi dotyczących testu pamięci źródła
(według trzech kryteriów weryfikacji)

Grupa	Źródło Σ [%]			
	odpowiedź zgodna z dezinformacją		odpowiedź niezgodna z dezinformacją	
Kolor samochodu				
Badawcza				
Kontrolna				
Liczba ratowników				
Badawcza				
Kontrolna				
Koło				
Badawcza				
Kontrolna				

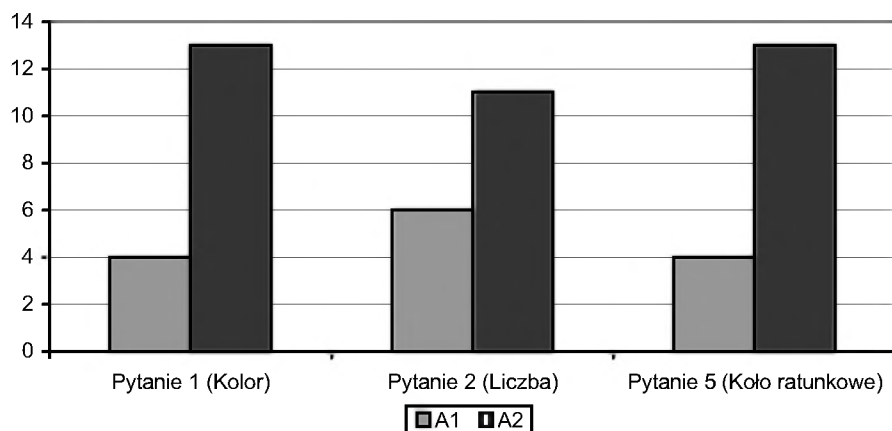
8. Kolejnym krokiem jest obliczenie dla poszczególnych tabel χ^2 oraz p Fishera.

Interpretacja wyników

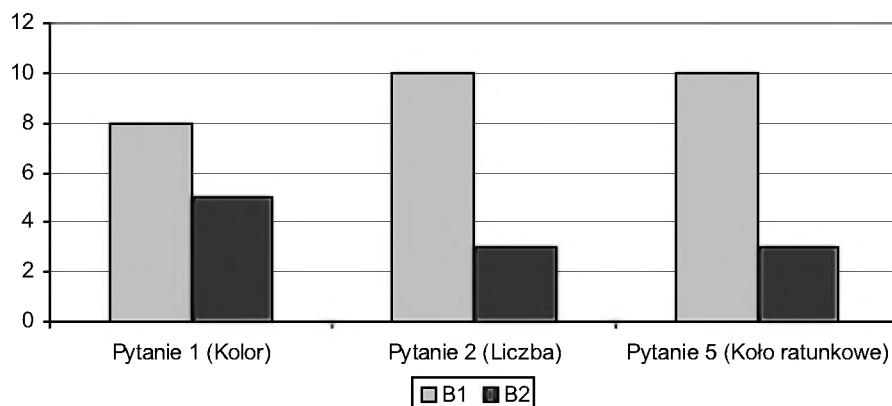
1. Eksperyment pozwoli na określenie liczby osób, które uległy efektowi dezinformacji.
2. Można sprawdzić, czy są osoby, które w teście efektu dezinformacji udzieliły odpowiedzi zgodnej z informacją zawartą w teście, jednocześnie będąc świadomymi, że informacja ta nie zgadza się z prezentowanymi zdjęciami. Można ustalić, czy wśród osób, które uległy dezinformacji, znajdują się osoby, które są świadome rozbieżności między materiałem oryginalnym (czyli w omawianym eksperymencie — 4 zdjęciami) a materiałem zawierającym dezinformację (czyli tekstem).

Przykładowe wykresy odzwierciedlają liczbę osób ulegających dezinformacji (grupa A) i nie ulegających dezinformacji (grupa B), z podziałem na podgrupy: osoby świadome rozbieżności między materiałem oryginalnym a dezinformacją (A1, B1), osoby nieświadome rozbieżności (A2, B2).

W eksperymencie brało udział 30 uczniów liceum ogólnokształcącego w wieku 17–18 lat. Spośród 30 osób 17 uległo dezinformacji.

Rys. 1. Liczba osób ulegających dezinformacji, z wyróżnieniem osób świadomych rozbieżności między informacją oryginalną a dezinformacją (podgrupa A1) i nieświadomych rozbieżności (podgrupa A2)

Rys. 2. Liczba osób nieulegających dezinformacji, z wyróżnieniem osób świadomych rozbieżności między informacją oryginalną a dezinformacją (podgrupa B1) i nieświadomych rozbieżności (podgrupa B2)

Można zauważyć, że świadomość rozbieżności nie warunkuje odporności na efekt dezinformacji (por. wykres 1), przy czym większość osób, które zauważyły rozbieżności między materiałem oryginalnym a materiałem zawierającym dezinformację, dezinformacji nie uległo.

Wyniki przeprowadzonego eksperymentu wskazały, że większa część osób (65%) niezauważających rozbieżności między informacją oryginal-

na a dezinformacją odpowiadała w teście efektu dezinformacji zgodnie z dezinformacją.

3. Efekt dezinformacji może w przypadku części osób opierać się na mechanizmach niepamięciowych — oznacza to, że część osób ulegających dezinformacji była świadoma jej rozbieżności z materiałem oryginalnym, a więc świadomość rozbieżności zmniejsza efekt dezinformacji.
4. Proponowane jest zastosowanie testów, które pozwolą zanalizować procesy poznawcze, motywacyjne osób badanych występujące podczas sytuacji eksperymentalnej.

Bibliografia

- LOFTUS E.F., HOFFMAN H.G., 1989: *Misinformation and memory. The creation of New memories*. „Journal of Experimental Psychology. General”, No 118, s. 100—104.
- MINAKOWSKA I., GABARCZYK A., POLCZYK R., 2005: *Zmiany sugestialności interwizyjnej w ciągu życia*. W: NIEDŹWIEŃSKA A., red.: *Zmiana osobowości. Wybrane zagadnienia*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 149—163.
- POLCZYK R., 2003: *Doświadczenie nieistniejącego. Sugestialność jako cecha indywidualna*. W: KRZYŻEWSKI K., red.: *Doświadczenie indywidualne. Szczególny rodzaj poznania i wyróżniona postać pamięci*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ZAŁĄCZNIK 1

Cztery zdjęcia dostępne na stronie internetowej:
www.eksperymenty_zdjecia.republika.pl

ZAŁĄCZNIK 2

Opis wydarzenia

Zdjęcia przedstawiają scenę z akcji ratunkowej wypadku samochodowego. **W wypadku uczestniczyły dwa samochody. Bierze w niej udział 5 ratowników.** Do wypadku doszło nad rzeką. Samochód, **marki Audi, koloru granatowego**, ze względu na **złe warunki pogodowe dachował** i wpadł do rzeki. *Uderzenie było tak silne, że obok samochodu znajdowało się odebrane koło.* **Ratownicy początkowo próbowali dotrzeć do ofiary bez specjalistycznego sprzętu, oceniwszy jednak sytuację musieli zastosować pilę.** Ofiarą była kobieta, która została uwolniona z wraku samochodu. Dwóch ratowników niosło ją na rękach.

ZAŁĄCZNIK 3 A

Pytania (Test Efektu Dezinformacji)

Proszę przypomnieć sobie prezentowane wczoraj zdjęcia. Poniżej zamieszczono 9 pytań dotyczących prezentowanych zdjęć. Proszę odpowiedzieć na te pytania i zaznaczyć (np. podkreślić), jak bardzo jesteś pewny/pewna, że udzieliłeś/udzieliłaś poprawnej odpowiedzi. Jeśli nie pamiętasz odpowiedzi na dane pytanie to zostaw puste miejsce i przejdź do następnego pytania.

1. Jakiego koloru był samochód?

Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?

- W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem
- Raczej nie jestem pewny
- Raczej jestem pewny
- Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi

2. Ilu było ratowników uczestniczących w akcji?

Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?

- W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem

- b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
3. *Kto został uwolniony z wozu?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
4. *Jaka była pogoda?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
5. *Co leżało obok samochodu?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
6. *Kto uwalniał osobę z wozu?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
7. *Ilu mężczyzn trzymało ofiarę?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
8. *Gdzie znajdował się wóz?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*
9. *Jak był wóz ułożony?*
Jak bardzo jesteś pewny, że udzieliłeś poprawnej odpowiedzi?
- a. *W ogóle nie jestem pewny, zgadywałem*
 - b. *Raczej nie jestem pewny*
 - c. *Raczej jestem pewny*
 - d. *Jestem absolutnie pewny mojej odpowiedzi*

ZAŁĄCZNIK 3 B

Pytania (Test Pamięci Źródła)

Proszę zaznaczyć, czy **informacje na temat danego pytania** były na zdjęciach czy w tekście, czy i na zdjęciach, i w tekście, czy w żadnym z nich. Następnie proszę zakreślić te pytania, w wypadku których informacja zawarta na zdjęciach nie zgadzała się z tym, co było przedstawione w tekście.

1. Jakiego koloru był samochód?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście
 - c) na zdjęciach i w tekście
 - d) w żadnym z nich
2. Ilu było mężczyzn uczestniczących w akcji?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście
 - c) na zdjęciach i w tekście
 - d) w żadnym z nich
3. Kto został uwolniony z wozu?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście
 - c) na zdjęciach i w tekście
 - d) w żadnym z nich
4. Jaka była pogoda?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście
 - c) na zdjęciach i w tekście
 - d) w żadnym z nich
5. Co leżało obok samochodu?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście
 - c) na zdjęciach i w tekście
 - d) w żadnym z nich
6. Kto uwalniał osobę z wozu?
Informacja była zawarta:
 - a) na zdjęciach
 - b) w tekście

- c) *na zdjęciach i w tekście*
 - d) *w żadnym z nich*
7. *Ilu mężczyzn trzymało ofiarę?*
Informacja była zawarta:
- a) *na zdjęciach*
 - b) *w tekście*
 - c) *na zdjęciach i w tekście*
 - d) *w żadnym z nich*
8. *Gdzie znajdował się wóz?*
Informacja była zawarta:
- a) *na zdjęciach*
 - b) *w tekście*
 - c) *na zdjęciach i w tekście*
 - d) *w żadnym z nich*
9. *Jak był wóz ułożony?*
Informacja była zawarta:
- a) *na zdjęciach*
 - b) *w tekście*
 - c) *na zdjęciach i w tekście*
 - d) *w żadnym z nich*

Wpływ dezinformacji na trafność zeznań świadków (trzyetapowa procedura eksperymentalna)

Magdalena Rode

Cel

Replikowanie efektu dezinformacji za pomocą testu efektu dezinformacji w wersji z wszczepianiem wspomnień, czyli sugerowaniem występowania nieistniejących szczegółów. Test efektu dezinformacji polega na wymuszonym wyborze pomiędzy materiałem oryginalnym a materiałem zawierającym dezinformację.

Założenie ogólnometodologiczne

Podstawowe założenia ogólnometodologiczne przedstawione zostały na s. 93—94.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Eksperyment opiera się na **procedurze trzyetapowej**, tzn. składa się z trzech następujących etapów:

- ekspozycja materiału oryginalnego,
- ekspozycja dezinformacji,
- test efektu dezinformacji, czyli test pamięci eksponowanego materiału.

Ekspozycja materiału oryginalnego. Materiał oryginalny będzie miał formę tekstu przedstawiającego scenę zbrodni.

Ekspozycja dezinformacji. Dezinformacja zostanie zawarta w tekście czytany przez eksperymentatora. Zaprzecza ona trzem szczegółom zawartym w materiale oryginalnym. Użyto dwóch form dezinformacji: zmiany w stosunku do oryginału (dwa szczegóły zmodyfikowane, odmienne) i wstawienia nowych danych, nieumieszczonych w materiale oryginalnym (jeden szczegół).

Warunkiem koniecznym jest zachowanie odstępu czasowego pomiędzy ekspozycją materiału oryginalnego a ekspozycją dezinformacji.

Test efektu dezinformacji. Test ten polega na wymuszonym wyborze pomiędzy alternatywą oryginalną a alternatywą związaną z dezinformacją. Stworzono listę pytań dotyczących treści czytanego tekstu A (materiał oryginalny), na które badani odpowiadają, wykorzystując specjalny kwestionariusz odpowiedzi. Pytania krytyczne zawierające dezinformację są zamknięte i dotyczą konkretnego szczegółu (tabela 1); pytania buforowe mają również formę zamkniętą.

Tabela 1

Pytania krytyczne

Pytanie	Możliwe odpowiedzi
Czy Karolina K. zadzwoniła do mieszkania matki?	Tak. Nie, zastukała.
Czy stwierdzono, że dwa zamki były otwarte?	Tak. Nie.
Czy w dniu śmierci Gloria spotkała się z Robertem niedaleko pobliskiego baru?	Tak. Nie.

Pogrubione odpowiedzi zawierają dezinformację.

Hipoteza

W procedurze wykorzystującej test standardowy (test dezinformacji) wystąpi efekt dezinformacji.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiały

1. Tekst A, opisujący scenę zbrodni (załącznik 1).

2. Tekst A1, którego treść jest podobna do tekstu A, jednak zawiera w sobie elementy dezinformacji. Posłuży w drugim etapie eksperymentu (załącznik 2).
3. Lista pytań dotyczących treści materiału oryginalnego, zawierająca pytania krytyczne.

Przebieg eksperymentu

W eksperymencie bierze udział dwóch eksperymentatorów: E1 oraz E2. Eksperymentator E1 ma bezpośredni kontakt z osobami badanymi. Prowodzi etap I, II i III; E2 jest pomocnikiem E1. Do zadań E1 należy: instruowanie osób badanych o czynnościach, jakie powinny wykonać, czytanie tekstu A1, czyli materiału z dezinformacją, rozdawanie arkuszy zawierających pytania, na które osoby badane są zobowiązane odpowiedzieć (załącznik 3). Do zadań E2 należy sprawdzanie odpowiedzi osób badanych. Eksperyment przebiega w sesji grupowej.

Etap I: E1 wita się z grupą osób biorących udział w eksperymencie. Przedstawia E2.

E1 informuje, że rozda każdej osobie tekst z opisem pewnego wydarzenia. Instruuje badanych, aby uważnie, jednokrotnie przeczytali ten tekst. Eksperymentator upewnia się, czy wszyscy zrozumieli polecenie. Maksymalny czas poświęcony czytaniu wynosi 5 minut.

Po zakończeniu prezentacji E1 informuje osobę badaną, aby nie dzieliła się informacjami na temat eksperymentu z innymi osobami biorącymi w nim udział. Prosi również, aby po upływie 10 minut stawiała się w drugiej sali.

Etap II: E2 informuje, że przeczyta na głos tekst (A1) i prosi osoby badane o uwagę i ciszę. Po przeczytaniu tekstu E1 prosi słuchaczy o opuszczenie sali i ponowne zebranie się następnego dnia oraz o niekomunikowanie się między sobą.

Etap III: Eksperymentator informuje wszystkie osoby badane, że otrzymają arkusz z listą pytań dotyczących wydarzenia opisywanego w czytanim wcześniej tekście.

E1 rozdaje wszystkim zebranym arkusze z pytaniami. Instruuje ich, aby odpowiedzieli na pytania zgodnie z tym, co pamiętają.

Czas wykonania tego zadania powinien wynieść ok. 10 minut.

Analiza wyników

1. Liczebność osób odpowiadających zgodnie z dezinformacją.

Tabela 2

Odsetek osób odpowiadających zgodnie z dezinformacją (N)

Treść dezinformacji	Grupa		χ^2	p Fischera
	badawcza	kontrolna		
Telefon				
Zamek				
Spotkanie				

2. Suma odpowiedzi prawidłowych (P).

$$\frac{\Sigma P}{3} \times 100 = \% \quad \text{odpowiedzi trafnych.}$$

3. Suma odpowiedzi błędnych (B).

$$\frac{\Sigma B}{8} \times 100 = \% \quad \text{odpowiedzi błędnych.}$$

4. Tworzenie wyniku łącznego z trzech pytań zawierających dezinformację przez zsumowanie wyników uzyskanych na podstawie tych pytań oraz obliczenie różnicy międzygrupowej w ramach tego wyniku z użyciem testu t -Studenta.

Interpretacja wyników

1. Eksperyment pozwoli na określenie liczby osób, które uległy efektowi dezinformacji.
2. Test końcowy (test efektu dezinformacji) oparty na składaniu przez badanego raportu pamięciowego pozwala na określenie, czy ktoś uległ czy nie uległ dezinformacji. Nie dostarcza informacji na temat tego, dlaczego ktoś uległ bądź nie uległ. Nie informuje o tym, czy badana osoba zauważyła i zapamiętała informację oryginalną i dezinformację.

Bibliografia

- LOFTUS E.F., HOFFMAN H.G., 1989: *Misinformation and memory: The creation of New memories*. „Journal of Experimental Psychology. General”, No 118, s. 100—104.
- MINAKOWSKA I., GĄBARCZYK A., POLCZYK R., 2005: *Zmiany sugestialności interogatywnej w ciągu życia*. W: NIEDŹWIEŃSKA A., red.: *Zmiana osobowości. Wybrane zagadnienia*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 149—163.
- POLCZYK R., 2003: *Doświadczanie nieistniejącego. Sugestialność jako cecha indywidualna*. W: KRZYŻEWSKI K., red.: *Doświadczenie indywidualne. Szczególny rodzaj poznania i wyróżniona postać pamięci*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ZAŁĄCZNIK 1

Tekst A

Od rana Klaudia K. próbowała się dodzwonić do matki, ale za każdym razem słyszała wyłącznie sygnał. Po kolejnych próbach coraz bardziej niepokoiła się, wyobrażając sobie najgorsze. Jej zdenerwowanie osiągnęło szczyt, gdy po południu tego dnia — 1 maja 1973 roku — **zapukała** do mieszkania matki, w którym panowała głucha cisza. Pewna, że coś jest nie w porządku, Klaudia wzięła od administratora zapasowy klucz i weszła do mieszkania. Potwierdziły się jej najczarniejsze przypuszczenia: znalazła martwe ciało matki: Glorii, zanurzone w wannie. Wszystko wskazywało na to, że pięćdziesięcioletnia kosmetyczka zmarła na atak serca podczas kąpieli. Stwierdzono jednak, że **jeden** zamek był otwarty, a przecież wszyscy wiedzieli, że gospodyni niemal obsesyjnie traktowała swoje bezpieczeństwo. Dopiero zastępca koronera wykrył prawdziwą przyczynę zgonu. Cieniutka kreska wokół szyi wskazywała, że śmierć nastąpiła wskutek uduszenia. Śledztwo wykazało, że denatka lubiła pić alkohol w towarzystwie pewnego samotnika — Roberta. Owego feralnego dnia spotkała się z nim **w pobliskim barze**. Robert podczas przesłuchania przyznał się, że odprowadził ją do mieszkania, ale nie wchodził do środka.

ZAŁĄCZNIK 2

Tekst A1

Od rana Klaudia K. próbowała się dodzwonić do matki, ale za każdym razem słyszała wyłącznie sygnał. Po kolejnych próbach coraz bardziej niepokoiła się, wyobrażając sobie najgorsze. Jej zdenerwowanie osiągnęło szczyt, gdy po południu tego dnia — 1 maja 1973 roku — **zadzwoiła** do mieszkania matki, w którym panowała głucha cisza. Pewna, że coś jest nie w porządku, Klaudia wzięła od administratora zapasowy klucz i weszła do mieszkania. Potwierdziły się jej najczarniejsze przypuszczenia: znalazła martwe ciało matki: Glorii, zanurzone w wannie. Wszystko wskazywało na to, że pięćdziesięcioletnia kosmetyczka zmarła na atak serca podczas kąpieli. Stwierdzono jednak, że **dwa** zamki były otwarte, a przecież wszyscy wiedzieli, że gospodyni niemal obsesyjnie traktowała swoje bezpieczeństwo. Dopiero zastępca koronera wykrył prawdziwą przyczynę zgonu. Cieniutka kreska wokół szyi wskazywała, że śmierć nastąpiła wskutek uduszenia. Śledztwo wykazało, że denatka lubiła pić alkohol w towarzystwie pewnego samotnika — Roberta. Owego feralnego dnia spotkała się z nim **niedaleko** pobliskiego baru. Robert podczas przesłuchania przyznał się, że odprowadził ją do mieszkania, ale nie wchodził do środka.

ZAŁĄCZNIK 3

Poniżej znajduje się lista pytań dotycząca treści czytanego przez Ciebie tekstu. Przeczytaj je uważnie i zgodnie z tym, co pamiętasz, spróbuj na nie odpowiedzieć, wpisując odpowiedź: TAK lub NIE.

1. *Czy telefon matki nie odpowiadał?*
2. *Czy Klaudia K. zadzwoniła do mieszkania matki?*
3. *Czy wzięta od administratora zapasowy klucz?*
4. *Czy córka Glorii znalazła jej ciało w łazience zanurzone w wannie?*
5. *Czy stwierdzono, że dwa zamki były otworzone?*
6. *Czy zastępca koronera wykrył na jej szyi cieniutką kreskę?*
7. *Czy Gloria lubiła alkohol?*
8. *Gloria w dniu śmierci spotkała się z Robertem niedaleko pobliskiego baru?*

Efekt dezinformacji a trafność zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadać wpływ pamięciowego efektu dezinformacji słownej na rezultaty zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Formowanie się, przechowywanie i odtwarzanie treści pamięciowych są procesami złożonymi. Na rezultaty zeznań mają wpływ czynniki pozostające w związku z postrzeganym obiektem lub zdarzeniem, cechy psychofizyczne spostrzegającego oraz zależności między tymi grupami zmiennych. Dodatkowym czynnikiem mogącym wpływać zakłócająco na przechowywanie treści pamięciowych są warunki i sytuacje dzielące obserwacje oraz zdarzenia od składania zeznań.

Z prowadzonych od początku XX wieku badań psychologicznych wynika, że informacje docierające do świadków od chwili spostrzegania danego zdarzenia lub obiektu do udziału w przesłuchaniu mogą mieć negatywny wpływ na wiarygodność składanych zeznań. Stwierdzone w toku badań empirycznych zakłócenia polegają w szczególności na włączaniu w zakres treści pamięciowych błędnych informacji, pochodzących ze źródeł zewnętrznych. Zjawisko to określa się mianem pamięciowego efektu dezinformacji.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Materiał

Do przeprowadzenia eksperymentu konieczny jest udział przynajmniej 30 badanych i 1 osoby przesłuchującej. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań będzie rejestrowana za pomocą urządzenia zapisującego dźwięk. Należy także przygotować opis obiektów i zdarzeń zachodzących we fragmencie filmowym, przy czym nie mniej niż połowa opisu w sprawozdaniu powinna być błędna, zniekształcona, powinna pomijać istotne zdarzenia albo zaburzać układ chronologiczny lub relacje przyczynowo-skutkowe między wydarzeniami. Podstawą tworzenia opisu będzie matryca informacyjna. Treść zeznań świadków będzie nagrywana.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 30 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

We wszystkich wariantach prowadzący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania od osoby badanej jak najbardziej obszernych zeznań. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej ani sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń, będzie spontanicznie reagował na wypowiedzi świadków. Zeznania będą nagrywane.

Wariant A: Składanie zeznań w sytuacji braku dostępu do błędnych informacji.

Połowa osób badanych składa zeznania bez uprzedniego zaznajomienia z treścią opisu przygotowanego przez eksperymentatora.

Wariant B: Składanie zeznań po uprzednim zapoznaniu z błędnym opisem zdarzeń.

Przed przystąpieniem do składania zeznań osoby uczestniczące w eksperymencie otrzymają od eksperymentatora sprawozdanie — opis zdarzeń

przedstawionych we fragmencie filmowym. Eksperymentator powie każdej z osób badanych: *Za chwilę przystąpi Pan/Pani do udziału w przesłuchaniu. Przygotowałem opis tego, co wydarzyło się na wyświetlanym wczoraj filmie. Myślę, że może pomóc w przygotowaniach do składania zeznań.* Po zapoznaniu się osoby badanej z treścią opisu przystąpi ona do udziału w przesłuchaniu.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej treści zeznań uzyskanych w wariancie A oraz wariancie B eksperymentu.

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, w trakcie której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*, lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych, zgodnych z błędnym opisem (dezinformacja).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić wykorzystując wzór tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi											
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdzi- wych)		typu <i>nie wiem, nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)		zmienionych zgodnych z dezinforma- cją	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100										
Wariant B		100										

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A
i wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych zgodnych z dezinformacją;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych zgodnych z dezinformacją;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych zgodnie z dezinformacją;
- liczbę odpowiedzi zmienionych i liczbę odpowiedzi zmienionych zgodnie z dezinformacją.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem* do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	komplet- ności	dokład- ności	ostrożno- ści	proporcji treścio- wych	pominięcia		dodania		przekształ- cenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A oraz wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczby błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- CHLEWIŃSKI Z., HANKAŁA A., JAGODZIŃSKA M., MAZUREK B., 1997: *Psychologia pamięci*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- HENDERSON J., 2005: *Pamięć i zapominanie*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- KURCZ I., 1992: *Pamięć — uczenie się — język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LINDSAY P.H., NORMAN D.A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- POLCZYK R., 2007: *Mechanizm efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naocznego*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Jak zapamiętujemy i przekazujemy informacje

Agnieszka Roszkowska

Cel

Określić sposoby przekazywania i nabywania przez świadków informacji ze słuchu.

Założenia

Dokonane przez świadka spostrzeżenia często przekazywane są w formie opowiadania innym osobom. Osoby te, mimo iż nie były bezpośrednimi świadkami zdarzenia, bywają wzywane przez organy procesowe celem złożenia zeznań dotyczących zdarzeń, o których wiedzą jedynie z zasłyszania. Są to tak zwani świadkowie ze słuchu (*de auditu*), świadkowie pośredni, którzy swoją wiedzę o danym wydarzeniu czerpali z informacji otrzymanych od innej osoby czy osób. W tej sytuacji między samym zdarzeniem a relacjonującą je osobą występuje ogniwo pośrednie, np. inna osoba czy dokument. Wiadomości przekazywane przez świadków ze słuchu nie są więc z „pierwszej ręki” i mogą być obciążone większym błędem.

Wśród zniekształceń, jakim ulega przekazywana *z ust do ust* wiadomość, wyróżnia się trzy główne:

- zubożenie treści,
- podkreślenie cech w celu udramatyzowania sytuacji,
- zmiana szczegółów.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Obrazek lub zdjęcie zawierające wiele szczegółów. Obrazy te powinny przedstawiać scenę, w której bierze udział wiele osób. Ukazane na nich wydarzenie, powinno być interesujące dla osób badanych. Magnetofon służący rejestracji wypowiedzi.

Przebieg eksperymentu

W eksperymencie powinno wziąć udział co najmniej 5 osób. Osoby te wychodzą z sali. Eksperymentator pokazuje wybrany obrazek wszystkim obecnym i prosi, aby osoby z audytorium nie czyniły żadnych uwag, nie komunikowały się i nie poruszały w trakcie całego eksperymentu.

Osoby badane wchodzi do sali pojedynczo.

Eksperymentator podaje pierwszej osobie badanej obrazek wraz z instrukcją. *Proszę wyobrazić sobie, że jest Pan/Pani naocznym świadkiem tej sceny. Proszę opowiedzieć wszystko, co Pan/Pani zobaczył/zobaczyła, drugiej osobie, najdokładniej jak Pan/Pani potrafi, podając jak największą liczbę szczegółów. Proszę nie mówić, że widział/widziała to Pan/Pani na obrazku, ale zachowywać się tak, jakby rzeczywiście był/była Pan/Pani uczestnikiem zdarzenia, mówiąc np. widziałem/widziałam to i to, proszę mówić powoli.*

Pierwsza osoba badana przygląda się obrazkowi, zdjęciu. Kiedy sama zdecyduje, że jest gotowa opowiedzieć, co dzieje się na obrazku, eksperymentator zaprasza drugą osobę. Druga osoba otrzymuje następującą instrukcję: *Pierwsza osoba opowie Panu/Pani zdarzenie, którego była świadkiem. Proszę słuchać uważnie, aby móc opowiedzieć to następnej osobie.* Druga osoba słucha opowiadania. Po skończeniu opowiadania przez pierwszą osobę, eksperymentator zaprasza następną osobę badaną. Wchodzi trzecia osoba, która otrzymuje następującą instrukcję: *Osoba opowie Panu/Pani zdarzenie, o którym słyszała. Proszę uważnie słuchać, aby móc powtórzyć je jak najdokładniej następnej osobie.* Osoby biorące udział w eksperymencie nie powinny reagować nawet wówczas, gdy kolejne osoby mówią źle, zbyt mało, zapomniały czegoś itp.

Za pomocą magnetofonu rejestrowane są wypowiedzi osób badanych. Zeby zminimalizować wpływ rejestracji (nagrywania), można ukryć magnetofon, tak aby osoby badane nie rozpraszały się czy deprymowały obecnością sprzętu nagrywającego. Jeśli nie ma możliwości użycia magnetofonu, dwóch lub trzech słuchaczy wybranych z grupy stara się najdokładniej zapisywać opowiadania, nie opuszczając szczegółów, skracając jedynie formę wypowiedzi.

Analiza wyników

Należy sporządzić tabelę zawierającą tyle rubryk, ile jest osób badanych. Następnie na podstawie zapisu na taśmie magnetofonowej lub na podstawie odręcznych zapisów pomocników eksperymentatora wpisać w pierwszej rubrykę porcje treściowe, umieszczając każdy szczegół od nowego wiersza (porównaj tabela). W drugiej rubryce należy zaznaczyć krzyżykiem miejsca dokładnie odpowiadające szczegółom opowiedzianym przez drugą osobę badaną. Jeśli szczegóły zostały zniekształcone, należy je zapisać w nowej wersji, a jeśli zostały dodane nowe, umieścić je w odpowiedniej rubryce. W ten sposób należy wpisać opowiadania pozostałych osób badanych.

Tabela 1

Rodzaje popełnianych błędów w zależności od porcji treściowych
prezentowanego materiału

Porcje treściowe	Rodzaje błędów			
	prawidłowe odtworzenie	braki/pominięcia	dodania	zniekształcenia
1				
2				
3				
4				
...				

Zeznania uzyskane od wszystkich uczestników poddać takiej analizie, aby odpowiedzieć na pytania:

- czy zachodzi zubożanie treści w przekazywanym materiale (obliczyć liczbę szczegółów podanych w każdym zeznaniu),
- czy zachodzą przypadki dodawania, zamieniania szczegółów,
- czy zachodzą przypadki podkreślania cech w celu udratyzowania sytuacji.

Bibliografia

- CIOSEK S., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- FRAISE P., 1966: *Podręcznik z ćwiczeń z psychologii eksperymentalnej*. Warszawa, PWN.
- PLACHTA M., 1984: *Zeznania świadka „ze słuchu” na tle zasady bezpośredniości*. „Problemy Praworządności”.

Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — *Nie pamiętam, co zeznałem*

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie zdolności świadka do potwierdzenia uprzednio złożonych zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Świadkowie najczęściej zobowiązani są do składania zeznań co najmniej dwa razy: w postępowaniu przygotowawczym i przed sądem. Niewątpliwie, czas, jaki upływa od złożenia zeznań w fazie początkowej postępowania do momentu ich ponowienia na sali rozpraw, a także oddziałujące w tym okresie na świadka czynniki wewnętrzne i zewnętrzne wpływają na treść oraz wartość dowodową zeznań. Zgodnie z aktualnie obowiązującym przekonaniem, najwięcej materiału pamięciowego świadkowie tracą w okresie trzech dni od zdarzenia, w ciągu miesiąca proces ten stopniowo wygasa, a następnie materiał pamięciowy ulega stabilizacji.

W praktyce działania organów dochodzeniowo-śledczych i wymiaru sprawiedliwości niejednokrotnie zdarza się, że świadkowie nie chcą lub nie mogą składać ponownych obszernych zeznań przed sądem. Przepisy kodeksu postępowania karnego (art. 391 § 1 k.p.k.) stanowią, że w przypadku gdy świadek bezpodstawnie odmawia składania zeznań lub oświadcza, iż pewnych okoliczności nie pamięta, wolno odczytać protokół złożonych poprzednio zeznań. Jeżeli świadek jest obecny na sali rozpraw, przewodniczący składu orzekającego ma obowiązek zwrócenia się do świadka z pytaniem, czy poprzednio złożone zeznania potwierdza.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Afmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy przynajmniej 20 badanych, 1 osoba przesłuchująca i 1 osoba protokołująca zeznania. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków będzie zapisywana z użyciem tradycyjnych (kartka i długopis) lub nowoczesnych (komputer) środków.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 20 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Osoby badane pojedynczo składają zeznania. W toku przesłuchania stosowane są różne metody; przesłuchanie zaczyna się od swobodnej relacji, po której następują pytania ukierunkowane, kończy się pytaniami krzyżowymi. Protokolant zapisuje pytania zadawane świadkowi oraz udzielane przezeń odpowiedzi.

Etap III: **Zeznania powtórne**

Po upływie pięciu tygodni grupa osób badanych jest poproszona o ponowne przybycie. Uczestnikom eksperymentu odczytywane są uprzednio złożone zeznania. Po zakończeniu odczytywania przesłuchujący zwraca się do świadków z pytaniem: *Czy podtrzymuje Pan/Pani złożone wcześniej zeznania, jeżeli tak, to w jakiej części, jeżeli nie, to dlaczego?* Odpowiedzi osób badanych są zapisywane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy zebranych danych i poszukuje odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

Ile osób potwierdziło złożone wcześniej zeznania w całości?
 Ile osób nie potwierdziło złożonych wcześniej zeznań?
 Ile osób potwierdziło złożone wcześniej zeznania częściowo?
 Odpowiedzi na pytania badawcze mogą być zapisane zbiorczo, tak jak w tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Liczba badanych		Odpowiedzi					
		Potwierdzam wcześniej złożone zeznania w całości		Nie potwierdzam złożonych wcześniej zeznań		Potwierdzam wcześniej złożone zeznania częściowo	
N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
	100						

Eksperymentator dokonuje analizy jakościowej rezultatów badania. Sporządza zbiorczy zapis elementów zeznań potwierdzanych (powtarzanych), elementów zeznań zaprzeczanych (pomijanych) oraz tych elementów, których nie potwierdzano w toku zeznania powtórnego. Eksperymentator dokonuje ponadto zapisu wypowiedzi osób badanych uzasadniających brak zdolności do potwierdzenia lub zaprzeczenia treści złożonych zeznań.

Bibliografia

- CHLEWIŃSKI Z., HANKAŁA A., JAGODZIŃSKA M., MAZUREK B., 1997: *Psychologia pamięci*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- KURCZ I., 1992: *Pamięć — uczenie się — język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LINDSAY P.H., NORMAN D.A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- PASKO-PORYS W., 2007: *Przesłuchanie i wywiad*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Rezultaty zeznań świadków w przesłuchaniu powtórzonym

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu konieczności powtórzenia zeznań na rezultat składania zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

W działalności organów dochodzeniowo-śledczych oraz wymiaru sprawiedliwości coraz częściej wykorzystywane są komputery jako narzędzia służące do protokolowania treści zeznań świadków. Zdarza się, że w wyniku błędu osoby protokolującej lub nieprawidłowego funkcjonowania urządzeń elektronicznych dochodzi do usunięcia zaprotokołowanych już treści. W takiej sytuacji świadek tuż po zakończeniu pierwszego zeznania zmuszony jest do ponownego zeznawania — złożenia zeznań powtórzonych.

Z analizy literatury poświęconej problemowi zeznań wynika, że w procedurze zbierania zeznań powtórzonych uwidaczniają się dwie przeciwne tendencje:

- dążenie przesłuchującego do uzyskania zeznań o takiej samej treści jak poprzednie — potwierdzenie wcześniejszych oświadczeń świadka o wiedzy z pominięciem elementu kontroli i poszerzania posiadanych informacji;
- całkowite pominięcie przez przesłuchującego zeznań poprzednio złożonych, co wiąże się z brakiem weryfikacji początkowych zeznań i uniemożliwia wyjaśnienie występujących sprzeczności.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy przynajmniej 20 badanych, 1 osoba przesłuchująca i 1 osoba protokołująca zeznania. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków będzie protokołowana z użyciem komputera.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 20 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Osoby badane pojedynczo składają zeznania. W toku przesłuchania stosowane są różne metody; przesłuchanie zaczyna się od swobodnej relacji, po której następują pytania ukierunkowane, kończy się pytaniami krzyżowymi. Używając komputera protokolant zapisuje pytania zadawane świadkowi oraz udzielane przezeń odpowiedzi. Po udzieleniu przez świadka odpowiedzi na ostatnie pytanie protokolant na wyraźne polecenie przesłuchującego zapisuje na cyfrowy nośnik informacji sporządzony protokół. W trakcie zapisywania protokolant oznajmia w sposób przekonujący i dostępny dla osoby badanej, że w wyniku błędu lub uszkodzenia sprzętu protokołu nie udało się zapisać, a jego treść została utracona i jej odtworzenie jest niemożliwe. Przesłuchujący w obecności osoby badanej okazuje zdenerwowanie i uprzejmie prosi o to, by w zaistniałej sytuacji powtórzyć zeznania, aby umożliwić ich trwałe zapisanie. W tym czasie protokolant stara się wyjaśnić przyczynę trudności technicznych (ogląda komputer i sprawdza jego wszystkie połączenia). Przesłuchanie jest powtarzane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w pierwszym zeznaniu (wariant A) i tych, które uzyskano w trakcie powtórnego przesłuchania (wariant B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa. W jej trakcie będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis wyników analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem</i> , <i>nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariacie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2×2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariacie A i wariacie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (\text{df}) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywistości przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem* do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do ilości faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np.

liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- CHLEWIŃSKI Z., HANKAŁA A., JAGODZIŃSKA M., MAZUREK B., 1997: *Psychologia pamięci*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- KURCZ I., 1992: *Pamięć — uczenie się — język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LINDSAY P.H., NORMAN D.A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej. Skrypt dla studentów psychologii i prawa*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- PASKO-PORYS W., 2007: *Przesłuchanie i wywiad. Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Przesłuchanie powtórne a trafność zeznań — *To nie są moje zeznania*

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie zdolności świadka do potwierdzenia uprzednio złożonych zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Świadkowie najczęściej zobowiązani są do składania zeznań co najmniej dwa razy: w postępowaniu przygotowawczym i przed sądem. Niewątpliwie czas, jaki upływa od złożenia zeznań w fazie początkowej postępowania do momentu ich ponowienia na sali rozpraw, a także oddziałujące w tym okresie na świadka czynniki wewnętrzne i zewnętrzne wpływają na treść oraz wartość dowodową zeznań. Eksperyment powinien umożliwić ustalenie, czy świadkowie zeznający powtórnie mają ogólną zdolność odróżnienia zeznań własnych od zeznań innych osób uczestniczących w tym samym zdarzeniu.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy przynajmniej 20 badanych, 1 osoba przesłuchująca i 1 osoba protokołująca zeznania. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków może być protokołowana z użyciem papieru i długopisu, maszyny do pisania lub komputera.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 20 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Osoby badane pojedynczo składają zeznania. W toku przesłuchania stosowane są różne metody; przesłuchanie zaczyna się od swobodnej relacji, po której następują pytania ukierunkowane, kończy się pytaniami krzyżowymi. Protokolant zapisuje pytania zadawane świadkowi oraz udzielane przezeń odpowiedzi.

Etap III: **Zeznania powtórne**

Po upływie sześciu miesięcy grupa osób badanych jest poproszona o ponowne przybycie. Uczestnikom eksperymentu odczytywane są zeznania złożone uprzednio przez inną osobę uczestniczącą w badaniach. Po zakończeniu odczytywania przesłuchujący zwraca się do świadka z pytaniem: *Czy podtrzymuje Pan/Pani złożone wcześniej zeznania, jeżeli tak, to w jakiej części, jeżeli nie, to dlaczego?* Odpowiedzi osób badanych są zapisywane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy zebranych danych i poszukuje odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

Ile osób potwierdziło złożone wcześniej zeznania w całości?

Ile osób nie potwierdziło złożonych wcześniej zeznań?

Ile osób potwierdziło złożone wcześniej zeznania częściowo?

Odpowiedzi na powyższe pytania badawcze mogą być zapisane zbiorczo, tak jak w tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Liczba badanych		Odpowiedzi					
		Potwierdzam wcześniej złożone zeznania w całości		Nie potwierdzam złożonych wcześniej zeznań		Potwierdzam wcześniej złożone zeznania częściowo	
N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
	100						

Eksperymentator dokonuje analizy jakościowej rezultatów badania. Sporządza zbiorczy zapis elementów zeznań potwierdzanych (powtarzanych), elementów zeznań zaprzeczanych (pomijanych) oraz tych elementów, których nie potwierdzano w toku zeznania powtórnego. Eksperymentator dokonuje ponadto zapisu wypowiedzi osób badanych uzasadniających brak zdolności do potwierdzenia lub zaprzeczenia treści złożonych zeznań.

Bibliografia

- BIELSKI B., 2005: *Gdy sąd słyszy „nie pamiętam”*. „Prokuratura i Prawo”, nr 2, s. 129—138.
- CHLEWIŃSKI Z., HANKAŁA A., JAGODZIŃSKA M., MAZUREK B., 1997: *Psychologia pamięci*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- KURCZ I., 1992: *Pamięć — uczenie się — język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LINDSAY P.H., NORMAN D.A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Przesłuchanie pierwotne i wtórne — analiza porównawcza

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu ponownego przesłuchania na rezultaty zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Świadkowie najczęściej zobowiązani są do składania zeznań co najmniej dwa razy: w postępowaniu przygotowawczym i przed sądem. Niewątpliwie czas, jaki upływa od złożenia zeznań w fazie początkowej postępowania do momentu ich ponowienia na sali rozpraw, a także oddziałujące w tym okresie na świadka czynniki wewnętrzne i zewnętrzne wpływają na treść oraz wartość dowodową zeznań.

Z analizy literatury poświęconej problemowi zeznań wynika, że w procedurze zbierania zeznań powtórnych uwidaczniają się dwie przeciwne tendencje:

- dążenie przesłuchującego do uzyskania zeznań o takiej samej treści jak poprzednie — potwierdzenie wcześniejszych oświadczeń świadka o wiedzy z pominięciem elementu kontroli i poszerzania posiadanych informacji;
- całkowite pominięcie przez przesłuchującego zeznań poprzednio złożonych, co wiąże się z brakiem weryfikacji początkowych zeznań i uniemożliwia wyjaśnienie występujących sprzeczności.

Zgodnie z aktualnie obowiązującym przekonaniem najczęściej materiału pamięciowego świadkowie tracą w okresie trzech dni od zdarzenia, w ciągu miesiąca proces ten stopniowo wygasa, a następnie materiał pamięciowy ulega stabilizacji.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Afmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy przynajmniej 20 badanych, 1 osoba przesłuchująca i 1 osoba protokołująca zeznania. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków jest protokołowana.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 20 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Osoby badane pojedynczo składają zeznania. W toku przesłuchania stosowane są różne metody; przesłuchanie zaczyna się od swobodnej relacji, po której następują pytania ukierunkowane, kończy się pytaniami krzyżowymi. Protokolant zapisuje pytania zadawane świadkowi oraz udzielane przezeń odpowiedzi.

Etap III: **Zeznania powtórne**

Po upływie pięciu tygodni grupa osób badanych jest poproszona o ponowne przybycie. Proces składania zeznań jest powtarzany. Pytania zadawane przez przesłuchującego i odpowiedzi udzielane przez świadków są protokołowane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej treści zeznań uzyskanych podczas pierwotnego (wariant A) i powtórnego przesłuchania (wariant B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa. W jej trakcie będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (nie występujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		<i>nie wiem, nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A i wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem* do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do ilości faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	komplet- ności	dokład- ności	ostroż- ności	proporcji treścio- wych	pominięcia		dodania		przekształ- cenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej, w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- CHLEWIŃSKI Z., HANKAŁA A., JAGODZIŃSKA M., MAZUREK B., 1997: *Psychologia pamięci*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- HENDERSON J., 2005: *Pamięć i zapomnienie*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- KURCZ I., 1992: *Pamięć — uczenie się — język*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- LINDSAY P.H., NORMAN D.A., 1984: *Procesy przetwarzania informacji u człowieka*. Warszawa, PWN.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- PASKO-PORYS W., 2007: *Przesłuchanie i wywiad. Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Część IV

**Sytuacja
zbierania zeznań
i techniki przesłuchań**

Atmosfera przesłuchania

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu braku zaufania przesłuchującego do świadka oraz dużego nasilenia stresu w trakcie składania zeznań na rezultaty zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Przesłuchanie jest procesem komunikacji interpersonalnej, uczestniczą w nim przesłuchujący oraz osoba zeznająca — świadek. Podstawowym celem przesłuchania jest uzyskanie możliwie największej ilości szczerych, rzetelnych i wiarygodnych informacji o określonym zdarzeniu lub zjawisku.

Badania dowodzą, że tylko niewielka część informacji posiadanych przez świadków zostaje przekazana organom prowadzącym postępowanie w toku składania zeznań. Skuteczność i poprawność przebiegu komunikacji między świadkiem i prowadzącym przesłuchanie zależy od warunków składania zeznań oraz techniki przesłuchania. Jednym z uwarunkowań rezultatów zeznań świadków jest atmosfera przesłuchania, przygotowywana, tworzona i kontrolowana przez przesłuchującego. Zbudowanie przyjaznej atmosfery, cechującej się zaufaniem do świadka oraz niskim poziomem nasilenia emocji, może przyczynić się istotnie do wzbogacenia i rozszerzenia treści zeznań.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Podstawę modelu eksperymentalnego stanowi paradygmat badawczy zaproponowany przez E.F. LOFTUS (1975, s. 560—572) oparty na trzyetapowym schemacie działania. Pierwszy etap to oglądanie przez badanych jakiegoś zdarzenia; kolejny etap to zróżnicowanie grupy osób badanych ze względu na badaną zmienną; w trzeciej części przeprowadza się test pamięci dotyczącej zdarzenia oglądanego w pierwszym etapie. Podobny model badawczy był wykorzystywany m.in. przez J.M. STANIKA (1985, s. 340 i nast.) w badaniach nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków.

Osoby badane nie powinny być świadome celu eksperymentu. Do czasu złożenia zeznań mogą jedynie być poinformowane, że celem prowadzonych badań jest obserwacja funkcjonowania pamięci. Po zakończeniu badań (złożeniu zeznań) eksperymentator powinien poinformować osoby badane o rzeczywistym celu badań i umożliwić uczestniczącym zapoznanie się z uzyskanymi wynikami.

W eksperymencie należy wykorzystać fragment filmu zawierający zdarzenia zbliżone do codziennych. Film powinien zawierać rozmaite elementy, zarówno obyczajowe, jak i kryminalne. Wybór właściwego fragmentu powinien zostać poprzedzony konsultacjami z prowadzącym ćwiczenia.

Do fragmentu filmu wykorzystanego w eksperymencie należy sporządzić matryce informacyjne obejmujące poszczególne elementy zdarzeń prezentowanych (proporcje treściowe) (por. STANIK, 1985, s. 340 i nast.). Matryce informacyjne będą stanowiły podstawę do stworzenia listy pytań stosowanych w metodzie pytań ukierunkowanych (PU) oraz stosowanych w metodzie pytań krzyżowych (CE) (por. także uwagi do eksperymentów J.M. Stanika pod tytułem *Wpływ struktury logiczno-gramatycznej pytań na trafność zeznań*, s. 151—159 oraz *Wpływ modalności zawartej w pytaniach na trafność zeznań*, s. 160—166).

Po złożeniu zeznań przez osoby badane eksperymentator powinien przeprowadzić rozmowę, której celem będzie likwidacja napięcia emocjonalnego powstałego w związku z udziałem w przesłuchaniu.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy minimum 40 badanych i 1 osoba przesłuchująca. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków będzie nagrywana z użyciem urządzenia rejestrującego dźwięk.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A. Przesłuchanie w atmosferze zaufania do świadka i niskiego nasilenia stresu.

Połowa grupy uczestniczącej w badaniach będzie zeznawała pojedynczo, w atmosferze zaufania i niskiego nasilenia stresu. Przed przyjęciem zeznań przesłuchujący uściśnie dłoń świadka, przedstawi się, opowie uczestnikowi badania o tym, skąd przyjechał, czym się na co dzień zajmuje, jaką pełni rolę w eksperymencie. Następnie zapyta o imię uczestnika badań, jego wiek, wykształcenie, zainteresowania. W dalszej części przesłuchania formułując pytania będzie się posługiwał imieniem świadka, zachowywał spokojnie, utrzymywał stosowny kontakt wzrokowy; nie będzie wstawał z miejsca i chodził po sali, bawił się długopisem, komentował lub przerywał wypowiedzi osoby badanej, oceniał zachowań lub stanów psychicznych przesłuchiwanego.

Przesłuchujący w pierwszym etapie umożliwi świadkowi swobodną relację, następnie będzie zadawał pytania ukierunkowane, dążąc do tego, by zeznania złożone przez uczestnika badań były możliwie obszerne i szczegółowe. Zeznania będą nagrywane.

Wariant B. Przesłuchanie w atmosferze nacechowanej podejrzliwością wobec świadka i dużym natężeniem stresu.

Druga połowa osób badanych będzie składała zeznania pojedynczo, ale w atmosferze podejrzliwości i wysokiego napięcia emocjonalnego. Przesłuchujący będzie przebywał w pomieszczeniu, do którego osoba badana zostanie wprowadzona przez eksperymentatora. Eksperymentator przedstawi osobę prowadzącą przesłuchanie, podając jej nazwisko, tytuł naukowy, stopień służbowy, a następnie opuści pomieszczenie. Przesłuchujący przed rozpoczęciem i w trakcie przesłuchania będzie stale patrzył na świadka i dążył do nieustannego utrzymywania z nim kontaktu wzrokowego. Podczas wypowiedzi osoby badanej przesłuchujący będzie nerwowo bawił się długopisem, chodził po sali lub stawał za plecami świadka. Gdy dostrzeże przejawy zdenerwowania osoby badanej, będzie nazywał jej stany emocjonalne wypowiadając następujące kwestie: *Widzę, że Pan/Pani się denerwuje; Proszę się nie bać odpowiadać; Zdenerwowanie nie pomoże Panu/Pani w składaniu zeznań; Widzę, że jest Pan/Pani zdenerwowany/zdenerwowana, radziłbym się uspokoić.* Przesłuchanie rozpocznie się od swobodnej relacji, ale

po pierwszych zdaniach wypowiedzianych przez osobę badaną przesłuchujący przejdzie do etapu zadawania pytań ukierunkowanych. Przesłuchujący będzie przerywał odpowiedzi świadka, uniemożliwiając mu pełne opisanie okoliczności zdarzenia, dociekliwie dopytywał o szczegóły zdarzenia i dążył do uzyskania precyzyjnych informacji. Zeznania świadka będą nagrywane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w trakcie przesłuchania zgodnego z wariantem A (zaufanie do świadka i niskie natężenie stresu) oraz z wariantem B (brak zaufania do świadka i duże natężenie stresu).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa. W jej trakcie będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem</i> , <i>nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariantach A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- LOFTUS E.F., 1975: *Leading questions and the eyewitness report*. „Cognitive Psychology”, No 7, s. 560—572.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- PASKO-PORYS W., 2007: *Przesłuchanie i wywiad. Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- POLCZYK R., 2007: *Mechanizm efektu dezinformacji w kontekście zeznań świadka naocznego*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S., red.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TREDoux C.G., MEISSNER Ch.A., MALPASS R.S., ZIMMERMAN L.A., 2004: *Eyewitness identification*. In: SPIELBERGER Ch., ed.: *Encyclopedia of Applied Psychology*.

Stres przesłuchania

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu warunków sytuacyjnych — stresu w trakcie zbierania zeznań na rezultaty zeznawania.

Założenia ogólnometodologiczne

Rezultaty zeznań zależą od trzech grup czynników: cech spostrzeganych przedmiotów i zdarzeń oraz warunków spostrzegania; cech jednostki spostrzegającej; sytuacji zbierania zeznań i technik przesłuchania. Jednym z czynników wpływających na treść zeznań, zaliczanych do trzeciej grupy, jest stres przesłuchania.

Przesłuchanie ma dla wielu świadków, w szczególności osób, które nie są podejrzane lub po raz pierwszy składają zeznania, bardzo stresogenny charakter. Wiąże się bowiem z koniecznością zetknięcia z instytucjami wymiaru sprawiedliwości i organami ścigania, a także szczegółowego i wiernego opowiadania o przykrych lub silnie emocjonalnie zabarwionych zdarzeniach. Ponadto świadkowie mają świadomość tego, że spoczywa na nich obwarowany sankcjami karnymi obowiązek mówienia prawdy, a przekazywane przez nich treści będą poddane dogłębnej ocenie. Nie bez znaczenia jest także fakt, że złożone zeznania stanowią dowód pozwalający na ustalenie okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia określonego sporu sądowego.

Zgodnie z prawami Yerkesa-Dodsona, pewien wzrost napięcia i pobudzenia emocjonalnego wpływa pozytywnie (mobilizująco) na przebieg

funkcji percepcyjno-poznawczych. W przypadku przekroczenia możliwości indywidualnych konkretnej osoby dochodzi do zaburzenia procesów spostrzegania, myślenia i pamięci, w tym także przypominania, odtwarzania i przekazywania treści pamięciowych.

Poziom nasilenia stresu w trakcie składania zeznań zależy od wielu czynników. Jednym z nich jest stworzona przez osobę przesłuchującą atmosfera, na którą składają się między innymi: zachowania przesłuchującego i przebieg komunikacji niewerbalnej, postawa wobec świadka oraz stosowana metoda przesłuchania. Poziom napięcia emocjonalnego i stresu w trakcie przesłuchania może być zwiększony wskutek przerywania przesłuchania w chwilach skłaniających do refleksji i wywołujących napięcie, przerywania wypowiedzi świadka lub zadawania pytań i niepozwalania na pełną odpowiedź, a także poruszania kwestii intymnych, niezwiązanych ze sprawą.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy przynajmniej 40 badanych i osoba przesłuchująca. Potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków będzie nagrywana z użyciem urządzenia rejestrującego dźwięk.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

U w a g a: Osoby badane będą miały pierwszy kontakt z przesłuchującym dopiero w drugim etapie eksperymentu.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A: Zeznania w warunkach sprzyjających.

Grupa 20 osób badanych, pojedynczo, składa zeznania. W toku przesłuchania stosowana jest metoda swobodnej relacji, jako sposób uzyskiwania zeznań w pierwszym etapie przesłuchania, a następnie metoda pytań ukierunkowanych. Przesłuchujący dba o stworzenie dobrej atmosfery, utrzymanie prawidłowego kontaktu interpersonalnego (w tym także niewerbalnego), przyjmuje wobec badanego przyjazną postawę; jest ukierunkowany na pomaganie zeznającemu i dąży do uzyskania jak największej ilości wartościowych informacji, pozwala świadkowi na udzielenie pełnych odpowiedzi i nie ingeruje w tok jego wypowiedzi.

Wariant B: Zeznania w sytuacji dużego nasilenia stresu.

Grupa 20 osób badanych, pojedynczo, składa zeznania. W toku przesłuchania stosowana jest w jego pierwszym etapie metoda swobodnej relacji, a następnie pytań krzyżowych (*cross-examination*) jako sposób uzyskiwania zeznań. Przesłuchujący utrzymuje nieprawidłowy kontakt interpersonalny z osobami badanymi, jest do nich wrogo nastawiony. Narusza sferę intymną osoby badanej (zbliża się do niej na odległość mniejszą niż 46 cm), w trakcie przesłuchania staje za plecami badanego, podnosi głos, okazuje zniecierpliwienie i zdenerwowanie. Przesłuchujący dąży przede wszystkim do wykazania nieścisłości, niedokładności i błędów w zeznaniach; podważa wiarygodność i wartość dowodową zeznań oraz zwraca uwagę badanego na dolegliwość sankcji prawnych grożących za składanie nieprawdziwych zeznań; zadaje pytania i nie pozwala świadkowi na nie odpowiedzieć; przerywa przesłuchanie w chwilach krytycznych dla opisu zdarzeń.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w warunkach sprzyjających (A) oraz w warunkach znacznego nasilenia stresu (B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa. W jej trakcie będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdzi- wych)		typu <i>nie wiem</i> , <i>nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2x2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A i wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych fak-

tów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do ilości faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiórca zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu z zastosowaniem χ^2 (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (zob. FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 241 i nast.).

Bibliografia

- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- PEASE A., 2001: *Mowa ciała. Jak odczytywać myśli innych ludzi z ich gestów*. Kielce, Jedność.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej. Skrypt dla studentów psychologii i prawa*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

-
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Wpływ struktury logiczno-gramatycznej pytań na trafność zeznań (eksperyment B)*

Jan M. Stanik

Uwaga wstępna

Żadna z osób, które mają być poddane badaniu, nie powinna **niczego** wiedzieć o tym eksperymencie.

Założenia metodologiczne

W innym opracowaniu (zob. STANIK, 1986) wykazałem, że **nie można mówić o zeznaniu w ogóle**, gdyż każde zeznanie jest uzyskiwane za pomocą **określonego sposobu przesłuchania** (metody przesłuchań świadków zob. STANIK, 1986, s. 189—222).

Klasyfikacja pytań i ich nazewnictwo w metodzie PU

1. W psychologii zeznań świadków mówi się o trafności lub/i o psychologicznych przesłankach wiarygodności zeznań, a nie o ich **wiarygodności** jako takiej. Wiarygodność zeznań ocenia **wyłącznie** sąd na pod-

* Scenariusz ten (z pewnymi korektami J.M. Stanika) pochodzi z pracy magisterskiej K. Machulec: *Stopień dyrektywności pytań a wiarygodność zeznań świadków*, Katowice 2007, napisanej pod kierunkiem J.M. Stanika. Konstrukcja pytań autorstwa J.M. Stanika.

stawie wielu przesłanek: procesowych (w tym opinii psychologa), logiczno-semantycznych oraz własnego doświadczenia.

2. Pierwszą klasyfikację pytań merytorycznych (w ujęciu psychologicznym) stosowanych w trakcie przesłuchania wprowadził niemiecki psycholog W. Stern (zob. WIŚNIACKA, 1935, s. 8 i nast.). Wyodrębnił on sześć typów pytań: cztery początkowe wyodrębnił z uwagi na ich formę logiczno-gramatyczną, a dwa pozostałe — z uwagi na stosunek do pytań, które występowały wcześniej w toku przesłuchania. Wprowadził też ich nazewnictwo (zob. tabela 1). Propozycja W. Sterna została poddana krytyce przez niektórych badaczy, na przykład O. Lipmanna (zob. WIŚNIACKA, 1935, s. 12), mimo tego jednak podział W. Sterna rozpowszechnił się w różnych opracowaniach podręcznikowych.

Pierwszą opublikowaną modyfikację dotyczącą wyłącznie nazewnictwa pytań zaproponował I.L.M. HUNTER (1963, s. 118 i nast.). Uważam, że niektóre nazwy wprowadzone przez Huntera (inspirowane podziałem Sterna) odznaczają się usterkami językowymi (pyt. 1, 2, 3).

Uwzględniając więc nazewnictwo zarówno Sterna, jak i Huntera, zaproponowałem jego modyfikację; myślę, że bardziej poprawną z punktu widzenia logiki, a także z punktu widzenia precyzji treściowej, tzn. stosunku pytania do zachodzących w rzeczywistości faktów i zdarzeń (zob. tabela 1).

Tabela 1

Podział pytań i ich nazewnictwo (wg W. Sterna, I.L.M. Huntera, J.M. Stanika)

Klasyfikacja pytań		
wg W. Sterna	wg I.L.M. Huntera	wg J.M. Stanika
1. Pytania żądające określenia (<i>Bestimmungsfragen</i>)	1. Pytania determinujące	1. Pytania otwarte — o konstatację
2. Pytania z dysjunkcją zupełną (<i>Uollständige Disjunktionsfragen</i>)	2. Pytania całkowicie rozłączne	2. Pytania dysjunktywne
3. Pytania z dysjunkcją niezupełną (<i>Unvollständige Disjunktionsfragen</i>)	3. Pytania częściowo rozłączne	3. Pytania alternatywne
4. Pytania wyczekujące (<i>ExpektativeFragen</i>)	4. Pytania wyczekujące	4. Pytania wyczekujące
5. Pytania zawierające jakies założenie (<i>Voranssetzungsfragen</i>)	5. Pytania implikujące	5. Pytania implikujące
6. Pytania rozwijające błąd (<i>Folgefragen</i>)	6. Pytania konsekwentne	6. Pytania konsekwentne

Organizacja i przebieg eksperymentu

1. Całość scenariusza eksperymentu eksperymentatorzy omawiają z wykładowcą, na którego zajęciach dydaktycznych eksperyment ten będzie przeprowadzany. Wykładowca musi się nauczyć zachowań i wypowiedzi dokładnie tak, jak to opisuje scenariusz.
2. Uczestnicy: wykładowca (W), kobieta (eksperymentatorka — K), mężczyzna (eksperymentator — M), osoby badane (grupa ok. 30 studentów).
Eksperymentatorzy nie pochodzą z rocznika studentów, będących osobami badanymi. Najlepiej jeśli będą to studenci z innego kierunku.

Opis osób

Wykładowca — ciemny garnitur (granatowy lub ciemnoszary); jasna koszula (np. niebieska); krawat; teczka kartonowa; skórzana teczka osobista, półbuty czarne skórzane.

Mężczyzna — garnitur (bez kamizelki); jasna koszula (ale nie beżowa); bez krawata; fryzura krótko obcięta (lub inna); spodnie konwencjonalne (nie džinsy); buty czarne (lub w innym kolorze);

Kobieta — żakiet granatowy (lub w innym kolorze); spodnie (w kolorze ...); torebka, buty (w kolorze ...); półdługie włosy (lub inne) rozpuszczone; naszyjnik, bransoletka/i; kolczyki; teczka kartonowa.

Ze względów dydaktycznych (nabywanie wiadomości i umiejętności) eksperymentatorzy studenci mogą (a nawet byłoby to wskazane) skonstruować scenariusz według własnego pomysłu. Wtedy zestaw pytań dla metody pytań ukierunkowanych należy ułożyć zgodnie z danym scenariuszem.

Przebieg eksperymentu — normalne zajęcia dydaktyczne

Na skraju pustego biurka po lewej stronie wykładowca kładzie swoją teczkę kartonową. Torbę osobistą kładzie na podłodze. Po 15 minutach od rozpoczęcia zajęć do sali wchodzi dwoje eksperymentatorów (M i K). K wchodzi pierwsza, M jako drugi, zamykając za sobą drzwi. Oboje trzymają te czki kartonowe i jeszcze jakieś kartki z „wydrukami do spisu inwentarzowego”. Kobieta ma torebkę. M i K podchodzą do wykładowcy, który podczas rozmowy siedzi na krześle przy biurku. Biurko jest na podeście (choć w konkretnych warunkach może być inaczej). M i K stają przed katedrą.

K: *Dzień dobry panie profesorze, bardzo przepraszamy, że przeszkadzamy, ale dział administracyjny przysłał nas, abyśmy sprawdzili stan wyposażenia sali.*

W: *Teraz? Przecież ja prowadzę zajęcia dydaktyczne, a poza tym, to nic mi nie wiadomo o jakiejś INWENTARYZACJI (to mówi z emfazą). Prowadzę teraz*

zajęcia, jak widzicie. Proszę przyjść po wykładzie. (Zwraca się do studentów na wykładzie): *Oto macie państwo przykład sytuacji zakłócenia, jako sytuacji stresującej* (lub inna uwaga nawiązująca np. do treści dydaktycznej zajęć).

K: *Ale po pana wykładzie będzie tu następny, no i kiedy mamy to zrobić? Zajmiemy tylko chwilkę, mamy jeszcze sporo sal do sprawdzenia. Oto pismo.* (podaje wykładowcy kartkę z pismem rzekomo z działu administracyjnego).

W (spoglądając na kartkę przez kilka sekund mówi:) *Będę musiał porozmawiać z kierownikiem działu administracyjnego.* (Odkłada kartkę na biurko obok siebie. Z naciskiem zniechęcenia w głosie mówi) *No dobrze, ale proszę mi nie przeszkadzać.*

M i **K** dziękują i zaczynają sprawdzać stan wyposażenia sali. Inwentaryzacja trwa 10 minut. Eksperymentatorzy chodzą po sali, oglądają elementy wyposażenia i odhaczają poszczególne pozycje na przygotowanej wcześniej liście, którą rzekomo otrzymali z działu administracyjnego. Wykładowca prowadzi zajęcia, nie zwracając na nich uwagi. **K** przechodzi wzdłuż sali przyglądając się ławkom, liczy je i zapisuje wyniki na kartce; liczy lampy, krzesła. W tym czasie **M** podchodzi do biurka i wchodzi na podest. Spogląda w kierunku projektora, zaznacza go na kartce, ogląda ekran do wyświetlania, zagląda za ekran i zapisuje coś na kartce. Potem kładzie swoją teczkę i kartki na teczce wykładowcy. Następnie sprawdza biurko pochylając się przy tym. **K** podchodzi do **M** na podest. **K** i **M** zamieniają szeptem kilka słów (5 sekund). Po chwili **M** bierze swoje dokumenty wraz z teczką wykładowcy i razem z **K** kieruje się do drzwi. **K** sama otwiera sobie drzwi i wychodzi pierwsza. **M** wychodzi jako drugi i zamyka drzwi.

M: (przed wyjściem) *Przepraszamy, do widzenia.*

K: *Do widzenia.*

W: *Do widzenia.* (Powraca do prowadzenia zajęć. Po 5 minutach rozgląda się w poszukiwaniu teczki. Sprawdza w notatkach, w torbie).

Chyba nie zabrałem teczki z materiałami. Oj, ta sklerozą! (uśmiecha się „kwaśno”). W tej sytuacji dodatkowe dane przekażę Wam na następnych zajęciach. (Powraca do prowadzenia zajęć, odciągając tym samym uwagę studentów od zdarzenia).

Po 10 minutach na salę wchodzi **K**, pozostawia otwarte drzwi i podchodzi do wykładowcy.

K: *Panie profesorze, najmocniej przepraszamy, ale kolega przez pomyłkę zabrał pana dokumenty.* (**K** kładzie teczkę na biurku).

W (Spogląda ironicznie na **K**, kiwa znacząco głową i mówi): *To się może zdarzyć w takim chaosie.* (Zniecierpliwiony). *Do widzenia.*

K: *Do widzenia. Jeszcze raz przepraszamy* (wychodzi, zamykając za sobą drzwi).

Przesłuchanie metodą SR — instrukcja dla przesłuchującego

Krótko, lecz możliwie „ciepło” nawiąż z osobą badaną kontakt. Przedstaw się i powiedz, że jesteś studentem psychologii i przeprowadzisz z nią wywiad, który jest elementem eksperymentu z zakresu psychologii pamięci. Nie udzielaj większej liczby informacji. Staraj się nie przedłużać czynności wstępnej. Uzupełnij formularz danymi identyfikacyjnymi osób badanych i przejdź do części właściwej badania, które nie powinno trwać dłużej niż **5 minut**.

E: *Chciałabym, aby Pan/Pani opowiedział/ła mi o tym, co Pan/Pani pamięta z wydarzeń, które miały miejsce na wykładzie w dniu (dzień tygodnia). Przypomina Pan/Pani sobie, jak tego dnia wyglądali wykładowca i studenci, którzy przerwali zajęcia? Jak byli ubrani? Proszę podać szczegóły: jakie mieli włosy?, co mieli ze sobą itp. Proszę się postarać opowiedzieć wszystko, co Pan/Pani pamięta na ten temat. Proszę niczego nie pomijać. Niech Pan/Pani opowie nawet o tych szczegółach, które wydają się Panu/Pani nieistotne.*

Po skończeniu wypowiedzi badanego pytamy:

E: *Czy coś chciałby/łaby Pan/Pani dodać w tej sprawie?*

Gdy badany zakończy swoją relację, przechodzimy dalej:

E: *Przypomina Pan/Pani sobie pracę, jaką wykonywali studenci? Proszę również opowiedzieć o tym wszystko, najdokładniej jak Pan/Pani pamięta, nie pomijając żadnych, nawet drobnych szczegółów.*

E: *Czy coś jeszcze chciałby/łaby Pan/Pani dodać w tej sprawie?*

Ostatnią instrukcję odczytaj, jeśli badany nie wspomni o powrocie studentki i zwrocie teczki.

E: *Chciałabym, aby na koniec opowiedział/ła mi Pan/Pani o zwrocie teczki wykładowcy. Proszę również nie pomijać żadnych szczegółów.*

E: (Po skończeniu przesłuchania) *Bardzo proszę, by nie mówić innym studentom o Pana/Pani rozmowie ze mną. Proszę nie mówić, jak przebiega badanie, o co pytamy, aż do ukończenia przez nas eksperymentu. Jest to bardzo ważne dla jego wartości naukowej.*

Przesłuchanie metodą PU — instrukcja dla przesłuchującego

Przesłuchanie składa się z 54 pytań. Konieczne jest zadanie każdego pytania. Nie pomiń żadnego pytania! Przed rozpoczęciem „przesłuchania” nawiąż krótko dobry, „ciepły” kontakt z osobą badaną. Przedstaw się i powiedz, że jesteś studentem/studentką psychologii i przeprowadzisz wywiad, który jest elementem eksperymentu z zakresu psychologii pamięci. Badana jest pamięć świadków. Nie udzielaj większej liczby informacji. Wypełnij rubryki z danymi osoby badanej i przejdź do przesłuchania.

Instrukcja dla osoby badanej

W dniu (dzień tygodnia) uczestniczył/uczestniczyła Pan/Pani w wykładzie, który został zakłócony przez dwójkę studentów. Chciałbym dowiedzieć się, co Pan/Pani zapamiętał/zapamiętała z tamtych zdarzeń. W tym celu będę zadawał Panu/Pani pytania dotyczące poszczególnych elementów sytuacji, a Pana/Panią poproszę o udzielenie możliwie najdokładniejszych odpowiedzi.

Upewnij się, że badany zrozumiał instrukcję. Staraj się nie przeciągać przesłuchania, które powinno trwać około 12 minut.

Pytania do metody PU

I grupa treściowa („rysopisy”)

1. *Jakiego koloru koszulę miał wykładowca?*
2. *Czy wykładowca miał ze sobą torbę (osobistą teczkę)?*
3. *Czy wykładowca miał buty beżowe czy w innym kolorze?*
4. *Czy student nie miał włosów krótko ostrzyżonych?*
5. *Czy student miał może koszulę beżową?*
6. *Czy kolor koszuli studenta był ciemnym beżem?*
7. *Jakiego koloru marynarkę miał wykładowca?*
8. *Czy student miał ze sobą torbę (osobistą teczkę)?*
9. *Czy student miał spodnie granatowe czy w innym kolorze?*
10. *Może pamięta Pan/Pani, czy student nie miał czasem kamizelki?*
11. *Czy student miał założony krawat?*
12. *Jakiego koloru był krawat studenta?*
13. *Jakiego koloru krawat miał wykładowca?*
14. *Czy studentka miała jakąś biżuterię?*
15. *Czy studentka miała garsonkę czy była ubrana inaczej — jak?*
16. *Czy student nie miał czasem na nogach adidasów?*
17. *Czy studentka miała włosy czymś spięte?*
18. *Czym (w przybliżeniu) miała spięte włosy?*
19. *Jakiej długości włosy miała studentka? (odpowiedz w możliwie dokładnym przybliżeniu)*
20. *Czy studentka miała ze sobą torebkę osobistą?*
21. *Czy studentka miała ze sobą tylko torebkę osobistą?*

II grupa treściowa — wejście, rozmowa studentów z wykładowcą i inwentaryzacja

22. *Po jakim czasie (w przybliżeniu, po ilu minutach) od rozpoczęcia wykładu weszli do sali studenci?*
23. *Po wejściu studentów z wykładowcą rozmawiała tylko studentka czy tylko student?*
24. *Czy oprócz teczek kartonowych studenci mieli jeszcze coś ze sobą (co)?*

25. *Pamięta Pan/Pani, czy studenci nie powoływali się czasem na kogoś, kto ich przysłał? Na kogo?*
26. *Gdy studentka weszła na salę, po jakim czasie (w przybliżeniu) wszedł jako drugi student?*
27. *Czy coś powiedział wtedy do wykładowcy na swoje usprawiedliwienie?*
28. *Czy student nie miał czasem ze sobą torby (teczki osobistej)?*
29. *Jakiego koloru była torba studenta?*
30. *Czy wykładowca nie zagroził czasem studentom, że o tej sprawie poinformuje kogoś? Kogo?*
31. *Co wykładowca powiedział do dwójki studentów? (odpowiedz możliwie najdokładniej)*
32. *Czy wykładowca kazał studentom pospieszyć się z inwentaryzacją?*
33. *Czy ławki w sali sprawdzała i spisywała tylko studentka?*
34. *Czy wykładowca nie wygłosił czasem jakiegoś komentarza na temat najścia studentów? Co powiedział?*
35. *Czy student gestami wskazywał coś studentce w czasie spisu?*
36. *O co w tej gestykulacji chodziło?*
37. *Czy obok kartonowej teczki na biurku wykładowcy coś jeszcze leżało?*
38. *Kto zabrał kartonową teczkę wykładowcy i w jaki sposób to się stało?*
39. *Czy wykładowca zatrzymał sobie dokument, jaki mu podała studentka?*
40. *Czy w czasie rozmowy ze studentami wykładowca stał czy siedział?*
41. *W którym miejscu na biurku leżała teczka wykładowcy — po prawej czy po lewej stronie (patrząc od strony wykładowcy)?*
42. *Pamięta Pan/Pani, czy studentka nie powiedziała, że mają polecenie „odgórne” lub coś w tym rodzaju? Co powiedziała?*
43. *Dlaczego w trakcie sporządzanej przez studentów inwentaryzacji wykładowca na krótko wyszedł z sali?*
44. *Co przed swoim wyjściem z sali powiedział do słuchaczy?*
45. *Jak długo trwała inwentaryzacja — w przybliżeniu ile minut?*
46. *Czy wykładowca wygłosił jakiś komentarz na temat swojej pamięci? Co powiedział?*
47. *Czy studenci inwentaryzowali tylko meble znajdujące się w sali?*
48. *Czy studentka nie podeszła czasem do studenta na podest? Jeśli tak, to po co?*
49. *Pamięta Pan/Pani, czy to aby nie studentka sama bez towarzystwa studenta oddała teczkę wykładowcy?*
50. *Co powiedział w czasie inwentaryzowania wykładowca, upominając studentów dokonujących spisu?*
51. *Co na to odpowiedziała studentka?*
52. *Czy studentka miała na nogach buty sportowe czy inne?*
53. *Co powiedziała studentka do wykładowcy, wychodząc na chwilę podczas trwającej inwentaryzacji?*
54. *Co jej odpowiedział wykładowca?*

Analiza wyników

Tabela 2

Klucz do kategorii pytań	
Kategoria pytań	Numery pytań
1	1, 7, 13, 19, 22, 31, 37, 38, 45
2	2, 8, 14, 20, 23, 32, 39, 40, 46
3	3, 9, 15, 21, 24, 33, 41, 47, 52
4	4, 10, 16, 25, 30, 34, 42, 48, 49
5	5, 11, 17, 26, 28, 35, 43, 50, 53
6	6, 12, 18, 27, 29, 36, 44, 51, 54

Statystyczne opracowanie wyników

Stopień trafności (prawdziwości) uzyskanych odpowiedzi (całej grupy badanych) — sumarycznie na zadane pytania w pierwszej fazie analizy obliczamy procentowo:

— osobno dla pytań 1—4,

— osobno dla pytań 5—6.

- Suma wszystkich odpowiedzi dla **konkretnego** typu pytania 1—4 przy *N o. b.* = 30 wynosi:

$$9 \text{ pytań} \times 30 = 270 \text{ — } 100\%$$

- Suma wszystkich odpowiedzi na pytania 1—4 wynosi:

$$9 \text{ pytań} \times 4 = 36 \times 30 \text{ o. b.} = 1080 \text{ — } 100\%$$

- Odpowiednio dla pytania 5 = 270 — 100%, a dla obu pytań 5 i 6 łącznie $18 \times 30 = 540$ — 100%

- Tak więc procent odpowiedzi, np. trafnych (T), na konkretny typ pytania wynosi:

$$\frac{\Sigma T}{270} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi trafnych}$$

- Odpowiednio dla sumy odpowiedzi 1—4 wynosi:

$$\frac{\Sigma T}{1080} \times 100 = \% \text{ odpowiedzi trafnych}$$

Przedyskutować uzyskane różnice między rodzajami odpowiedzi!

W drugim etapie analizy różnice rozstrzygamy za pomocą χ^2 i φ (zob. eksperyment C).

6. Ponadto obliczamy wskaźniki: dokładności (D), kompletności (K) oraz ostrożności (O) dla każdego pytania 1—6 z osobna oraz dla sumy odpowiedzi na pytania 1—4 łącznie (będą to wskaźniki dla całej metody PU), a także na pytania 5—6 łącznie.

Uzyskane rezultaty drugiego etapu analizy poddajemy wnikliwej interpretacji (zob. też STANIK, 2004).

Porównujemy wyniki uzyskane za pomocą metody PU z wynikami metody SR.

Bibliografia

HUNTER I.L.M., 1960: *Pamięć, fakty, złudzenia*. Warszawa, PWN.

STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

STANIK J.M., 2004: *Psychologiczne problemy metod przesłuchań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 47, nr 2, s. 157—174.

WIŚNIACKA R., 1935: *Badania eksperymentalne nad wpływem sugestii na zeznania świadków*. „Kwartalnik Pedagogiczny”, T. 7.

Wpływ modalności zawartej w pytaniach na trafność zeznań (eksperyment C)

Jan M. Stanik

Uwaga wstępna

Żadna z osób, które mają być poddane badaniu, nie powinna **niczego** wcześniej wiedzieć o tym eksperymencie.

Założenia ogólnometodologiczne

W innym opracowaniu (zob. STANIK, 1986) wykazałem, że **nie można mówić o zeznaniu w ogóle**, gdyż każde zeznanie jest uzyskiwane za pomocą określonego sposobu przesłuchania (metody przesłuchania).

Klasyfikacja pytań i ich nazewnictwo w metodzie PU

Klasyfikacja pytań została sporządzona na podstawie podziału zdań modalnych (zob. modalność zdań).

1. Zdania asertoryczne (że tak a tak **jest** *v* **nie jest**).
2. Zdania apodyktyczne (że tak a tak **musi** być).
3. Zdania problematyczne (że tak a tak **może** być).

Pytania modalne

Pytania te wydzielono analogicznie do ogólnej klasyfikacji pytań.

1. Pytania otwarte o konstatację (*jak?*, *co...?*)

2. Pytania apodyktyczne — zawierające funkktor modalny „musieć”, np. *Musiał/musiła Pan/Pani słyszeć, że..., musiał/musiła Pan/Pani widzieć, czy...*
3. Pytania problematyczne — zawierające funkktor modalny „móc”, np. *Może Pan/Pani słyszał/słyszała, że..., a może Pan/Pani widział/widziała, czy...*

Organizacja i przebieg eksperymentu

Zobacz eksperyment B.

Organizacja i przebieg przesłuchania

1. Pierwsza grupa (ok. 30 studentów) będzie przesłuchana metodą SR (zob. opis tej części w eksperymencie B).
2. Druga grupa (ok. 30 studentów) będzie przesłuchana metodą PU według pytań 1—30.
3. Można rozważyć także możliwość przesłuchania tylko jednej grupy według kolejności: najpierw SR, a potem PU.

Przesłuchanie metodą SR — instrukcja dla przesłuchującego

Zobacz eksperyment B.

Przesłuchanie metodą PU

Pytania modalne do przesłuchania metodą PU

I grupa treściowa („rysopisy”)

1. *Jakiego koloru były buty wykładowcy?*
2. *Musiał/musiła Pan/Pani przecież zauważyć, jak studentka była uczesana?*
3. *Może Pan/Pani widział/widziała, jakiego koloru włosy miała studentka?*
4. *Czy studentka miała jakąś biżuterię?*
5. *Musiał/musiła Pan/Pani widzieć, czy studentka miała okulary?*
6. *Może Pan/Pani sobie przypomina, jakiego koloru spodnie miał student?*
7. *Czy studentka miała coś ze sobą? I co to było?*
8. *Musiał/musiła Pan/Pani przecież widzieć, jakiego koloru koszulę miał student?*
9. *Może Pan/Pani widział/widziała, czy studentka miała ze sobą teczkę kartonową?*
10. *Jakiej długości włosy miał student?*
11. *Musiał/musiła Pan/Pani przecież widzieć, czy studentka była ubrana w dzinsy?*
12. *Domyślam się, że może Pan/Pani w przybliżeniu ocenić, ile centymetrów wzrostu miał student?*

13. Czy student miał okulary?
14. Musiał/musiąła Pan/Pani przecież widzieć, jakiego koloru koszulę miał wykładowca?
15. Może Pan/Pani sobie przypomina, czy student miał ze sobą własną torbę?

II grupa treściowa („wejście, rozmowa studentów z wykładowcą i inwentaryzacja”)

16. Po jakim czasie (ok. ile minut) od rozpoczęcia wykładu weszli do sali studenci?
17. Musiał/musiąła Pan/Pani widzieć, czy oprócz teczek kartonowych oboje studenci mieli ze sobą jakieś własne torby?
18. Czy studenci może powoływali się na kogoś, kto ich przysłał, a może nie?
19. Czy studenci powiedzieli, jaki jest cel ich wizyty w tej sali?
20. Przecież musiał/musiąła Pan/Pani zauważyć, czy z wykładowcą rozmawiał tylko student czy tylko studentka?
21. Może Pan/Pani widział/widziała, gdzie student położył swoją teczkę kartonową?
22. Kto pierwszy podszedł do wykładowcy i zaczął mu mówić o celu ich wizyty?
23. Musiał/musiąła Pan/Pani widzieć, czy wykładowca zatrzymał sobie dokument, jaki mu przedstawili studenci?
24. Zauważył/zauważyła Pan/Pani może, czy wykładowca był poinformowany przez administrację o inwentaryzacji?
25. Czy studenci podali powód, dlaczego właśnie przyszli do tej sali?
26. Musiał/musiąła Pan/Pani przecież słyszeć, czy wykładowca kazał się studentom pospieszyć z inwentaryzacją?
27. Może Pan/Pani zauważył/zauważyła, czy podczas inwentaryzacji studentka podeszła do wykładowcy i coś mu powiedziała?
28. Co powiedział wykładowca szukając swojej teczki kartonowej?
29. Musiał/musiąła Pan/Pani słyszeć, w jaki sposób wykładowca oznajmił studentom, że przeszkadzają mu w wykładzie?
30. Może Pan/Pani pamięta, jakich słów użył wykładowca, mówiąc studentom, aby się pospieszyli?

Klucz do modalności pytań

1. Pytania o charakterze asertorycznym	1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28
2. Pytania o charakterze apodyktycznym	2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29
3. Pytania o charakterze problematycznym	3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 30

Analiza wyników

- Zbiorczy zapis wyników przesłuchania — zob. tab. 3.
- Stopień trafności uzyskanych odpowiedzi (różnice w rezultatach przesłuchania a rodzaj zadanych pytań: 1, 2, 3).
- Pytania: 1, 2, 3 z osobna a wyniki SR.
- Pytania 1 a pytania 2 i 3 z osobna.
- Pytania 2 i 3 łącznie a wyniki SR.
- Stopień trafności uzyskanych odpowiedzi (całej grupy badanych sumarycznie) na zadane trzy typy pytań (asertoryczne, apodyktyczne, problematyczne). Po 10 pytań z każdego typu. W pierwszej fazie analizy obliczamy wyniki procentowo (zob. eksperyment B).

Wszystkie odpowiedzi (dla konkretnego typu) — 10 pytań = 100%

Suma odpowiedzi trafnych (prawdziwych) (T);

$$\frac{\Sigma T}{10} \times 100 = \dots\% \text{ odpowiedzi trafnych}$$

Suma odpowiedzi błędnych (B);

$$\frac{\Sigma B}{10} \times 100 = \dots\% \text{ odpowiedzi błędnych}$$

Suma odpowiedzi nieścisłych (zmienionych) (Z);

$$\frac{\Sigma Z}{10} \times 100 = \dots\% \text{ odpowiedzi nieścisłych}$$

Suma odpowiedzi typu *nie wiem* (~W);

$$\frac{\Sigma \sim W}{10} \times 100 = \dots\% \text{ odpowiedzi } \textit{nie wiem}$$

Dodatkowo możemy przeanalizować szacunkowo (według założeń Gestalt) proporcje liczebne (i wynikające stąd tendencje) „wyostrzania” i „upraszczania” figury.

Przedyskutować uzyskane różnice między rodzajami odpowiedzi!

W drugim etapie analizy wyników różnice rozstrzygamy za pomocą χ^2 — „czteropolówki”, bo mamy do czynienia ze skalą nominalną. Dodatkowo obliczamy współczynnik korelacji punktowo-czteropolowej φ , wykazując związek pomiędzy typem pytań a walorem logicznym odpowiedzi

($\varphi = \sqrt{\frac{\chi^2}{N-1}}$). Ponadto: (φ^2) (współczynnik determinacji) oraz % wariancji wyjaśnionej: $\varphi^2 \times 100 = \% V$ wyjaśnionej.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne (T) *versus* odpowiedzi błędne (B) na pytania asertoryczne *versus* apodyktyczne

Typ pytania	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (T)	odpowiedzi błędne (B) (fałszywe)	
Pytanie asertoryczne			
Pytanie apodyktyczne			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc:

- pytania asertoryczne *versus* apodyktyczne,
- pytania asertoryczne *versus* problematyczne,
- pytania problematyczne *versus* apodyktyczne.

W sumie otrzymamy 9 tabel: T *versus* B — 3 tabele; T *versus* Z — 3 tabele; B *versus* Z — 3 tabele.

Odpowiedzi typu *nie wiem* (~W), jako liczebnie incydentalne, analizujemy tylko w procentach. A więc: % ~W na pytania asertoryczne; % ~W na pytania apodyktyczne; % ~W na pytania problematyczne. Co nie wyklucza (według potrzeb dydaktycznych) przeanalizowania ich według rozstrzygnięć χ^2 i (φ) tam, gdzie frekwencyjnie (uwzględniając liczebność odpowiedzi) ma to sens. W toku prowadzonej analizy można dodatkowo rozpatrzeć uzyskane dane ze względu na ich treść. A więc osobno odpowiedzi dotyczące rysopisów, a osobno dotyczące dialogów i działań.

Obliczanie wskaźników: dokładności (D), kompletności (K), ostrożności (O).

$$D\% = \frac{\Sigma p}{\Sigma p + \Sigma b} \times 100 = \%;$$

$$K\%_1 = \frac{\Sigma p}{\Sigma w} \times 100;$$

$$K\%_2 = \frac{\Sigma p + \Sigma z}{\Sigma w} \times 100;$$

$$O\% = \frac{\Sigma n}{\Sigma n + \Sigma b}$$

gdzie:

- p — odpowiedzi prawdziwe;
- b — odpowiedzi błędne;
- w — odpowiedzi wszystkie;
- n — odpowiedzi typu: *nie wiem*;
- z — odpowiedzi nieścisle (zmienione), ale nie fałszywe.

Obliczenia wymienionych wskaźników dokonujemy:

- 1) dla metody SR (bez O — bo tu nie ma wskaźnika ostrożności),
- 2) dla metody PU dla każdej kategorii pytań z osobna, a więc 1, 2, 3,
- 3) dla sumy odpowiedzi na pytania 2 i 3, tzn. na 20 pytań.

Interpretacja uzyskanych wyników

1. Porównujemy rezultaty uzyskane za pomocą poszczególnych pytań: 1, 2, 3 i obliczamy χ^2 dla 1 i 2; 1 i 3; 2 i 3.
2. Porównujemy rezultaty uzyskane za pomocą pytań 1, 2, 3 z osobna z rezultatami przesłuchania metodą SR.
3. Porównujemy rezultaty pytań 2 i 3 łącznie z rezultatami przesłuchania pytaniami 1 oraz rezultatami SR.

Bibliografia

- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 2004: *Psychologiczne problemy metod przesłuchań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 47, nr 2, s. 157—174.

Intuicyjny *versus* racjonalny styl myślenia osoby przesłuchującej a rodzaj pytań zadawanych świadkom i ocena wiarygodności

Marcin Maciejski

Cel

Sprawdzenie, czy rodzaj stylu myślenia osoby przesłuchującej wpływa na rodzaj zadawanych pytań i sugestywność przesłuchania.

Sprawdzenie, czy rodzaj stylu myślenia osoby przesłuchującej wpływa na ocenę wiarygodności zeznań i ocenę wiarygodności świadka.

Material

Grupa studentów (ok. 30 osób). Badanie będzie miało najpierw charakter grupowy, a następnie indywidualny.

Dwóch pomocników eksperymentatora. Jeżeli są to studenci, to muszą być z innego roku niż osoby badane.

Pomieszczenie, w którym będzie przeprowadzane badanie, musi być dostosowane do liczby osób badanych, tak aby każdy uczestnik mógł dobrze widzieć i słyszeć pomocników eksperymentatora.

Kwestionariusz stylów myślenia IR (KOLAŃCZYK, ŚWIERZYŃSKI, 1995).

Urządzenie do rejestracji głosu i odpowiedniej pojemności nośnik informacji (taśma, pamięć).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Etap I: Wybór pomocników powinien być przeprowadzony według kryteriów: jak najmniejszej znajomości osób będących w grupie badanej oraz jak największej gwarancji dyskrecji. Aby zwiększyć prawdopodobieństwo spełnienia pierwszego warunku eksperymentator zadaje pytanie (wiedząc, że grupą badaną będzie IV rok psychologii specjalność sądowa): *Czy ktoś z Państwa zna może kogoś z „sądówki” z IV roku?* Osoby, które taką znajomość zadeklarują, automatycznie nie są brane pod uwagę jako potencjalni pomocnicy. O spełnieniu drugiego kryterium możemy wnioskować na podstawie własnej znajomości studentów oraz ich znajomości przez innych pracowników dydaktycznych. Dodatkowo osoby wyznaczone do eksperymentu pouczamy o obowiązku zachowania dyskrecji i odbieramy pisemne zobowiązanie do zachowania tajemnicy.

Ważne jest, aby potencjalni badani byli zapoznani z podstawowymi metodami i technikami przesłuchania. Dlatego na tym etapie, np. podczas zajęć bezpośrednio poprzedzających badanie, eksperymentator przypomina wiedzę z tego zakresu, mówiąc studentom, że wiedza ta będzie niezbędna do ćwiczeń na kolejnych zajęciach.

Etap II: Jeden z pomocników eksperymentatora przygotowuje opowiadania na temat autentycznego zdarzenia z własnego życia (P). Drugi przygotowuje historię wymyśloną, ale prawdopodobną w kontekście jego osobowości i dotychczasowej linii życia (F). Drugi pomocnik powinien dostać także polecenie, aby do wymyślonej historii włączył jakieś zdarzenie z własnego życia, ale dokonał w nim zmian, które nie będą dla niego zagrażające.

- Historie powinny być przygotowane według następujących standardów:
- czas wypowiedzi powinien wynosić 4—6 minut, eksperymentator nie ingeruje w inne czynniki warunkujące faktyczną zawartość treściową, np. ilość słów czy tempo mówienia;
 - historia nie powinna dotyczyć życia studenckiego, tak aby badani przysłuchując się historii prawdziwej nie mogli odnaleźć elementów znanych sobie, a przysłuchując się historii nieprawdziwej — wywnioskować na podstawie kontekstu, że takie zdarzenia nie mogły mieć miejsca;
 - pomocnicy eksperymentatora nie opowiadali o tym zdarzeniu wcześniej nikomu, kto mógłby znaleźć się w grupie osób badanych;
 - opisy/historie mają być opowiedziane w formie odpowiedzi na pytanie: „Co świadkowi wiadomo w sprawie?”;
 - historia ma opowiadać o zdarzeniu, którego głównym bohaterem nie jest opowiadający, będący tylko bezpośrednim obserwatorem zdarzenia;
 - historia powinna dotyczyć zdarzenia zawierającego motyw łamania prawa, przestępstw, wykroczeń, demoralizacji itp.

Etap III: Eksperymentator różnicuje badanych ze względu na styl myślenia, wykorzystując kwestionariusz „Intuicyjny *versus* racjonalny styl myślenia”. Dokonuje analizy wyników według normalizacji stenowej (dołączonej do kwestionariusza IR), określając badanych jako: intuicjonistów, niezróżnicowanych (nieposiadających zdecydowanej przewagi określonego stylu myślenia), racjonalistów.

Etap IV: Dalsza część eksperymentu ma charakter badania indywidualnego. Wszyscy uczestnicy eksperymentu kolejno przesłuchują obydwu świadków.

Eksperymentator informuje badanego, że za chwilę wysłucha swobodnej relacji osób, którym przydarzyło się być obserwatorem zdarzenia o charakterze kryminalnym. Prosi o uważne wysłuchanie ich relacji i obserwowanie sposobu ich zeznawania, gdyż po zakończeniu zeznania będą prośzeni o zadanie im dodatkowych pytań.

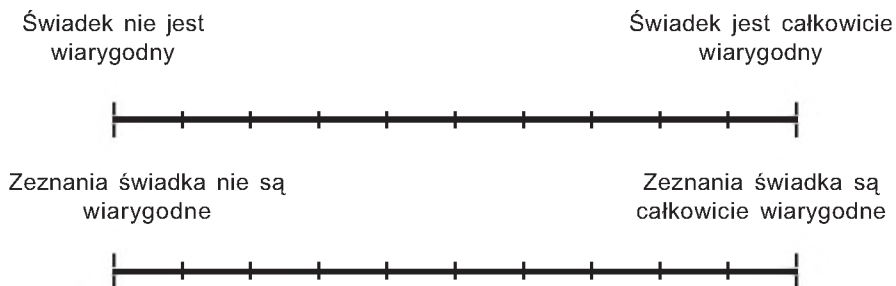
Badany najpierw wysłuchuje jednej relacji (F) i jego zadaniem jest dalsze przesłuchanie świadka, tak aby uzyskać jak najwięcej informacji o zdarzeniu. Badanego informuje się o nagrywaniu przesłuchania.

Następnie badany wysłuchuje drugiej relacji (P) i znów przesłuchuje świadka, tak aby uzyskać jak najwięcej informacji o zdarzeniu.

Bardzo ważne jest, aby pomocnicy eksperymentatora nie rozmawiali z nikim ani o zdarzeniu, na okoliczność którego są przesłuchiwani, ani o przebiegu uprzednich przesłuchań.

Wszystkie osoby biorące udział w eksperymencie powinny przesłuchiwać w jak najkrótszym czasie. Najlepiej gdyby osoby, które są przed badaniem, oczekiwały w oddzielnym pomieszczeniu, tak aby nie mogły kontaktować się z osobami, które zakończyły udział w eksperymencie. Mogą zająć się dowolną czynnością, lecz muszą mieć zarezerwowaną odpowiednią ilość czasu.

Dodatkowo badani oceniają wiarygodność świadka i jego zeznań na 11-stopniowej skali 0—10.

Analiza wyników

Po zakończeniu badania, odsłuchując materiał audio, eksperymentator koduje zadawane pytania i zalicza je do odpowiedniej grupy (typologię

Tabela 1

Rodzaje zadawanych pytań

Pytania	Uzupełniające	Precyzujące	Przypominające	Dotyczące źródeł wiadomości	Dotyczące okoliczności spostrzeżenia	Dotyczące innych danych, mogących posłużyć potwierdzeniu zgromadzonych dowodów
	stopień sugestywności					
	nie mówił o danym fakcie	mówił o fakcie, ale nieprecyzyjnie	nie mówił, gdyż prawdopodobnie zapomniał	skąd wie	w jakich warunkach spostrzegał	co może potwierdzić zgromadzone już dowody
Pytania otwarte o konstatację; zaczynające się od zaimków pytajnych: <i>co, gdzie, kiedy, jak, ile, dlaczego</i> i in.						
Pytania dysjunktywne, na które można odpowiedzieć <i>tak, nie</i> lub <i>nie wiem</i>						
Pytania alternatywne, które literalnie podają dwie możliwe odpowiedzi						
Pytania wyczekujące z konstrukcją negatywną						
Pytania implikujące sugestywne; sugerują coś, czego w zdarzeniu nie było						
Pytania konsekwentne sugestywne; wzmacniają sugestię zawartą w poprzednich pytaniach						

pytań zaczerpnięto z opracowania J.M. Stanika zamieszczonego w niniejszym skrypcie s. 151—159) z uwzględnieniem rodzaju pytania oraz nasilenia zawartej w nim sugestywności (tab. 1).

Analiza statystyczna eksperymentu polegać będzie na wykryciu ewentualnych różnic w zakresie rodzajów zadawanych pytań przez racjonalistów, intuicjonistów i nieodróżnicowanych (osób, u których nie dominuje żaden z typów myślenia). Powstaje sześciopolowa tablica do analizy statystycznej testem χ^2 (tab. 2).

Tabela 2

Typ stylu myślenia a pytania uzupełniające, otwarte o konstatację w przesłuchiwanie osób opowiadających zdarzenie prawdziwe i zdarzenie zmodyfikowane

Pytania uzupełniające	Intuicjoniści	Nieodróżnicowani	Racjoniści	Σ
Zdarzenie prawdziwe (P)				
Zdarzenie zmodyfikowane (F)				
Σ				

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 2; \quad p < \dots$$

Według przedstawionego wzoru powtarzamy analizę wszystkich podtypów pytań. Jeżeli liczebność poszczególnych rodzajów pytań jest niewystarczająca do analizy statystycznej, porównujemy rodzaj stylu myślenia z szerszą kategorią pytań, np. z pytaniami uzupełniającymi w ogóle lub z całą grupą pytań otwartych o konstatację.

W celu sprawdzenia, czy rodzaje stylu myślenia różnicują stopień przypisywanej wiarygodności, sprawdzamy istotność statystyczną różnic za pomocą testu *t*-Studenta.

Tabela 3

Wiarygodność przypisywana świadkom przez „intuicjonistów” i „nieodróżnicowanych” podczas przesłuchiwania osób opisujących zdarzenie prawdziwe i nieprawdziwe

Wiarygodność świadka	Intuicjoniści	Nieodróżnicowani	<i>t</i>	<i>p</i>
Zdarzenie prawdziwe (P)				
Zdarzenie zmodyfikowane (F)				
Σ				

Podobnie porównujemy wiarygodność świadka dla stylów myślenia *intuicyjny vs racjonalny* oraz *nieodróżnicowany vs racjonalny*. Wszystkie kom-

binacje powtarzamy w celu sprowadzenia wiarygodności zeznań. Mamy więc łącznie sześć tabel, w każdej porównujemy dwie średnie wiarygodności (zdarzenie prawdziwe i zdarzenie zmodyfikowane).

Bibliografia

- KOLAŃCZYK A., ŚWIERZYŃSKI R., 1995: *Emocjonalne wyznaczniki stylu i plastyczności myślenia*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 38, nr 3—4, s. 279—304.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 2004: *Psychologiczne problemy metod przesłuchań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 2, nr 47, s. 157—174.

Tradycyjne metody przesłuchań a przesłuchanie poznawcze

Leszek Woszczek

Cel

Zbadanie różnic pomiędzy efektami przesłuchań za pomocą metody swobodnej relacji (SR), pytań ukierunkowanych (PU) a przesłuchaniem poznawczym (PP).

Założenia ogólnometodologiczne

Przesłuchanie jest czynnością procesową. Składa się ono m.in. z etapu zeznania spontanicznego oraz z etapu pytań. Wypracowana przez R.S. Geiselmanna, R. Fishera i in. (por. STANIK, 2001) metoda przesłuchania poznawczego składa się z 4 faz: faza odtwarzania kontekstowego, faza relacjonowania wszystkiego, relacjonowania w innym porządku oraz faza, w której świadek zeznaje z innej perspektywy. Badanie eksperymentalne ma na celu ustalenie, czy, a jeśli tak, to w jakim zakresie zeznania uzyskane za pomocą tradycyjnych metod przesłuchań (SR, PU) różnią się od zeznań uzyskanych za pomocą przesłuchania poznawczego (PP).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Grupie studentów (50 osób) zostanie w ramach ćwiczeń zaprezentowany 5-minutowy film, przedstawiający kłótnię pracownika firmy z dyrektorem. Po siedmiu dniach studenci zostaną podzieleni na dwie grupy. Jedna

z grup zostanie najpierw przesłuchana za pomocą metody SR. Druga grupa będzie przesłuchiwana metodą PP. Każda z osób przesłuchiowanych będzie odpowiadała według ściśle określonej instrukcji opracowanej dla danej metody. Wszystkie odpowiedzi będą nagrywane, a następnie przepisywane.

Pierwsza grupa studentów otrzyma instrukcję: *Kilka dni temu oglądałeś film, postaraj się przypomnieć sobie ten film i opowiedz wszystko, co zapamiętałeś, w sposób jak najdokładniejszy*. Druga grupa studentów będzie proszona o opowiedzenie kontekstu obejrzanej sceny filmowej oraz podanie wszystkich zapamiętanych detali, a następnie opowiedzenie wszystkiego w zmienionym porządku i ze zmienionej perspektywy. W drugim etapie obie grupy badanych osób będą przesłuchiwane za pomocą metody PU. Uzyskane informacje zostaną podzielone na trzy kategorie: informacje odnoszące się do wyglądu bohaterów filmu, informacje na temat ich zachowania oraz używania przez nich określonych słów (wypowiedzi). Odpowiedzi zostaną sklasyfikowane ze względu na ich kompletność, dokładność oraz błędność (odpowiedzi zmyślone).

Analiza wyników

Tabela 1

Zbiorczy zapis informacji dotyczących wyglądu, zachowania i wypowiedzi bohaterów filmu uzyskanych od obydwu grup badanych za pomocą metody SR i PP

Grupy badanych	Wygląd osób	Zachowania osób	Wypowiedzi (słowa, dialogi)
1. Grupa (SR)			
2. Grupa (PP)			

Tabela 2

Wskaźniki kompletności, dokładności oraz błędności zeznań uzyskanych za pomocą metody SR i PP dla obydwu grup

Grupy badanych	Kompletność	Dokładność	Ostrożność
1. Grupa (SR)			
2. Grupa (PP)			

Tabela 3

Zbioreczy zapis informacji dotyczących wyglądu, zachowania i wypowiedzi bohaterów filmu uzyskanych od obydwu grup badanych za pomocą metody PU

Grupy badanych	Wygląd osób	Zachowania osób	Wypowiedzi (słowa, dialogi)
1. Grupa (SR) Przesłuchanie metodą PU			
2. Grupa (PP) Przesłuchanie metodą PU			

Tabela 4

Wskaźniki kompletności, dokładności oraz błędności zeznań uzyskanych za pomocą metody PU dla obydwu grup

Grupy badanych	Kompletność	Dokładność	Ostrożność
1. Grupa (SR) Przesłuchanie metodą PU			
2. Grupa (PP) Przesłuchanie metodą PU			

Interpretacja wyników

Porównać zeznania uzyskane od obydwu badanych grup w zakresie kompletności, dokładności i błędności. Zebrane informacje z przesłuchań obydwu grup przeanalizować statystycznie za pomocą testu *t*-Studenta.

Bibliografia

STANIK J.M., 2001: *Przesłuchanie poznawcze*. W: STANIK J.M., MAJCHRZYK Z., red.: *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*. Katowice, „Anima”.

Komunikacja niewerbalna w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany i jej wpływ na efekty zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu komunikacji niewerbalnej w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany na rezultaty zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Przesłuchanie ma charakter procesu komunikowania interpersonalnego, to znaczy przekazywania i odbierania informacji. Wymiana informacji przebiega w dwie strony — od przesłuchującego do świadka i w odwrotnym kierunku. Następuje to na dwóch płaszczyznach: werbalnej i niewerbalnej.

Zachowania zewnętrzne, takie jak gesty, mimika, tembr i wysokość głosu, postawa ciała oraz posługiwanie się przestrzenią, pozwalają na wzajemne informowanie o zaufaniu, sympatii, bliskości, pobudzeniu emocjonalnym, braku opanowania itd. Badania dowodzą, że komunikaty niewerbalne służą przede wszystkim przekazywaniu wzajemnych postaw uczestników aktu komunikacji. Mając to na uwadze, można domniemywać, że znaczne ograniczenie komunikacji niewerbalnej w relacji przesłuchujący — przesłuchiwany może być jednym z czynników sytuacyjnych wpływających na rezultaty zeznań świadka.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Do eksperymentu potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Zeznania osób badanych będą rejestrowane z użyciem mikrofonu i urządzenia nagrywającego dźwięki. Ponadto potrzebna jest lista pytań i zestaw kart z pytaniami (po jednym na karcie).

Lista pytań i zestaw kart powinny obejmować następujące pozycje:

1. *Proszę opowiedzieć, co działo się na filmie, który Pan/Pani obejrzał/obejrzała wczoraj?*
2. *Ile trwało przedstawione na nim zdarzenie?*
3. *W jakim miejscu rozgrywa się akcja filmu?*
4. *Jakie postaci w nim występowały?*
5. *Czy może Pan/Pani zreferować przebieg zdarzeń?*
6. *O czym rozmawiali postaci?*
7. *Czy wydarzyło się coś nieoczekiwanego?*
8. *Co Pan/Pani czuł/czuła oglądając ten film?*

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Pierwszego dnia grupa 40 osób badanych ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

U w a g a: Osoby badane w wariancie A będą miały styczność z przesłuchującym dopiero w trakcie przesłuchania; osoby uczestniczące w wariancie B będą składały zeznania bez udziału przesłuchujących.

Etap II: **Składanie zeznań**

Wariant A: Zeznawanie w sytuacji komunikacji interpersonalnej.

Grupa 20 osób badanych pojedynczo składa zeznania. Przesłuchujący zadaje po kolei pytania umieszczone na przygotowanej wcześniej liście. Przesłuchujący w sposób spontaniczny reaguje niewerbalnie na zachowania i odpowiedzi przesłuchiwanego. Przesłuchujący nie zadaje jednak do-

datkowych pytań, nie komentuje odpowiedzi. Odpowiedzi uczestnika badań są rejestrowane (nagrywane).

Wariant B: Zeznania w sytuacji braku komunikacji interpersonalnej.

Grupa 20 osób badanych pojedynczo składa zeznania. W pustym pomieszczeniu znajduje się zestaw kart z zapisanymi pytaniami. Osoby badane mają kolejno odkrywać karty i udzielać odpowiedzi na pytania. Odpowiedzi są rejestrowane (nagrywane). Po złożeniu zeznań badani opuszczają pomieszczenie.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w wariancie A i w wariancie B.

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, w trakcie której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem</i> , <i>nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

W celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariancie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2×2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A
i wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywistości przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do liczby faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- CIOSEK M., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- PASKO-PORYS W., 2007: *Przesłuchiwanie i wywiad. Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- PEASE A., 2001: *Mowa ciała. Jak odczytywać myśli innych ludzi z ich gestów*. Kielce, Jedność.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TOKARZ M., 2006: *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Wpływ autorytetu a podatność na sugestię

Agnieszka Roszkowska

Cel

Zapoznanie się, w jaki sposób spostrzeganie osoby jako autorytetu zmienia podatność na sugestię.

Założenia ogólnometodologiczne

Termin „autorytet” pochodzi od łac. *auctoritas*, tłumaczonego jako rada, wola, ważność, powaga moralna, wpływowa osoba. W *słowniku wyrazów obcych* autorytet zdefiniowany jest jako: 1) uznanie u innych, wpływość, 2) człowiek, doktryna, pismo cieszące się w jakiejś dziedzinie lub opinii pewnych ludzi szczególną powagą. Autorytet jest zawsze relacją między co najmniej dwiema osobami, z których jedna budzi uznanie drugiej. Autorytet ma osoba, która dysponuje dużą wiedzą, ale też — w zależności od przyjętych wartości — dużą siłą lub bogactwem. W odniesieniu do sytuacji przesłuchania mówimy o autorytecie przesłuchującego (nadawcy) i jego wpływie na zeznającego. W sytuacji przesłuchania możliwe jest wytworzenie się sugestii autorytarnej (por. GHEORGHIU, 1994; GUDJONSSON, 2003). Autorytet wiedzy specjalnej biegłego, pozycja sędziego, prokuratora czy też policjanta prowadzącego daną czynność mogą wywierać wpływ na sposób zachowania się i wypowiedzania zeznającego. Ów wpływ może być związany z kompetencjami (znanie się na rzeczy, bycie specjalistą itp.) czy też pełnioną funkcją (niekoniecznie opartą na kompetencjach).

E.R. HLLIGARD (1974) i V. GHEORGHIU (1994) ukazują siłę oddziaływań autorytetu od emocjonalnej akceptacji kompetencji osoby obdarzonej autorytetem do zmniejszenia wobec niej krytycyzmu.

Hipotezy

1. Występuje związek pomiędzy poziomem spostrzegania osoby jako autorytetu a podatnością na sugestie, tzn. komunikaty pochodzące od autorytetu mają większy wpływ na zmianę postawy (uleganie sugestii).
2. Wysoka ocena kompetencji, wiedzy, pozycji autorytetu powoduje większą zmianę sugerowanych komunikatów.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Opowiadanie tematyczne „Gospodarz”, arkusz odpowiedzi, pytania określające atrakcyjność i kompetencje rozmówcy.

Przebieg badania

Ekspertyment wymaga podziału osób badanych na dwa zespoły, minimum 15-osobowe. Zespoły te są przez eksperymentatora badane osobno. W pierwszym zespole eksperymentator jest przedstawiony jako wybitny specjalista w dziedzinie psychologii przesłuchań, osoba wręcz nieomylna, ekspert, który ukończył wiele szkoleń z zakresu sposobów przesłuchania świadka, będąc na stażu w FBI itp. W drugim zespole eksperymentator jest przedstawiony jako osoba, która uczy się dopiero sposobów i metod przesłuchań, odbywa staż, jest mało kontaktowa, nie utrzymuje kontaktu wzrokowego, sprawia wrażenie nieśmiałej i wystraszonej.

Ekspertymentator (bez względu na wariant eksperymentu) przedstawia instrukcję: *Przeczytam — opowiem Panu/Pani teraz krótkie opowiadanie. Proszę słuchać go dokładnie, bo będzie Pan/Pani musiał/musiła odpowiedzieć na ważne pytania z nim związane — jak na przesłuchaniu. Proszę zapamiętać jak najwięcej szczegółów, ponieważ każdy element jest tak samo ważny.* Po podaniu instrukcji osobom badanym zostaje odczytane opowiadanie (załącznik 1).

Po wysłuchaniu opowiadania prosi się osobę badaną, każdą z osobna, o opowiedzenie w kilku zdaniach tego, co zapamiętała, następnie eksperymentator mówi: *Słyszałem/słyszałam kilka błędów w tym, co Pan/Pani powiedział/powiedziała, dlatego też zadam znowu pytania i proszę o udzielenie bardzo dokładnych odpowiedzi. Tak jak poprzednio, ponieważ jest to dla mnie bar-*

dzo ważne, będą je dokładnie zapisywał/zapisywała. Eksperymentator w pierwszym zespole zachowuje się jak ekspert, jest pewny siebie, rzeczowy, konkretny, natomiast w drugim zespole mówi nerwowym, niepewnym głosem, podkreśla, że każdy się myli, on również, że wszystko jest dla niego nowe i też popełnia wiele błędów. Niezależnie od zespołu eksperymentator zadaje osobie badanej ten sam zestaw wcześniej przygotowanych pytań (załącznik 2). W obu zespołach eksperymentator stosownie do swej charakterystyki stara się oddziaływać na pytanych, np. zadając pytania: *Czy jest Pan/Pani pewien/pewna, czy aby na pewno jest to prawidłowa odpowiedź?* Konieczne jest odnotowanie, które odpowiedzi zostały zmienione po takich stwierdzeniach eksperymentatora.

Eksperymentator notuje dokładnie odpowiedzi badanych, po czym uzyskane w eksperymencie odpowiedzi klasyfikuje w następujący sposób:

- odpowiedzi zgodne z prawdą, brak reakcji na sugestię;
- odpowiedzi niezgodne z prawdą;
- odpowiedzi *nie wiem, nie pamiętam* lub brak odpowiedzi;
- odpowiedzi zmienione pod wpływem negatywnej informacji zwrotnej od eksperymentatora.

Kryterium przyjęcia poddawania się sugestii jest udzielenie odpowiedzi niezgodnej z przekazem sugestywnym oraz odpowiedzi zmienionej pod wpływem negatywnej informacji zwrotnej.

Osoby badane proszone są o ocenę profesjonalizmu i zachowania eksperymentatora (załącznik 3), polegającą na zaznaczeniu na skali 5-punktowej (1 — *zdecydowanie zgadzam się*, 2 — *zgadzam się*, 3 — *nie mam zdania*, 4 — *nie zgadzam się*, 5 — *zdecydowanie nie zgadzam się*) cech, które prezentował eksperymentator.

Analiza wyników

W pierwszej kolejności należy określić ilość popełnianych błędów i ulegania sugestii przez osoby przesłuchiwane przez eksperymentatora będącego autorytetem i niebędącego autorytetem. W celu porównania błędów, ulegania sugestii przez osoby badane należy sporządzić tabelę na wzór tabeli 1, następnie obliczyć, jaki procent osób badanych uległ sugestii w grupie pierwszej, a także w drugiej. Na koniec trzeba porównać, w jaki sposób osoby badane oceniały obu eksperymentatorów, przeprowadzając analizę jakościową cech przypisanych eksperymentatorowi (załącznik 3). Częściową odpowiedź na to pytanie można uzyskać także z analizy zachowania się osób badanych podczas przebiegu eksperymentu.

W celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w zespole pierwszym lub drugim eksperymentu a rezultatami zeznań

świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabeli 2x2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244).

Tabela 1

Zbiorczy zapis wyników analizy ilościowej eksperymentu

Typy odpowiedzi	Poziom autorytetu			
	niski		wysoki	
	N	procent	N	procent
Prawdziwe				
Błędne				
Ostrożnościowe				
Zmienione				
Σ				

Tabela 2

Odpowiedzi prawdziwe *versus* odpowiedzi zmienione w zależności od oceny autorytetu

Typy odpowiedzi	Poziom autorytetu				Σ
	niski		wysoki		
	N	procent	N	procent	
Prawdziwe					
Zmienione					
Σ					

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots$$

Można w ten sposób dokonać określenia innych zależności, np.:

- odpowiedzi ostrożnościowych i błędnych,
- odpowiedzi nieprawdziwych i ostrożnościowych,
- odpowiedzi nieprawdziwych i zmienionych.

W kolejnym etapie analizy treści przekazanych przez osoby biorące udział w eksperymencie eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych), dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych), ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych), rodzaje błędów.

Bibliografia

- ARONSON E., 2007: *Psychologia społeczna*. Gdańsk, GWP.
- FERGUSON G.A., TAKANE Y., 2002: *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GHEORGHIU V.A., 1987: *Sugestia*. Warszawa.
- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HILGARD R., 1972: *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa, PWN.
- ROSKOWSKA A., 2002: *Podatność na sugestię świadków występujących w postępowaniu karnym*. [Niepublikowana praca doktorska]. Katowice.

ZAŁĄCZNIK 1

Opowiadanie do eksperymentu „Gospodarz”

Pewien gospodarz późną jesienią wyjechał na parę dni do Konstancina, aby sprzedać towar. Interes poszedł mu doskonale i wraz ze swoim utargiem wybierał się w drogę powrotną do domu. Przy sobie miał pieniądze i parę drobiazgów, w które zaopatrzył się w mieście: nową, szarą spódnicę, małe lustro i grzebyk dla żony oraz coś dla dzieci. Wprawdzie nie dla wszystkich ośmiorga, ale dla najmłodszego Beniaminka, któremu kupił grzechotkę bardzo głośno grzechocącą. Poza tym kupił gospodarz coś dla najstarszego syna — Olafa, który siedział teraz obok niego na wozie. Miał właśnie na sobie niebieską kurtkę, a na szyi czerwony szal. Gospodarz obserwował syna z dumą. Olaf był teraz podrostkiem, ale na drugi rok będzie confirmowany, stanie się zatem dorosłym mężczyzną.

Zrobiło się późno, podróż była długa. Gospodarz niedawno przybył w te okolice, a w drogę powrotną ruszył inną trasą niż poprzednio, gdy jechał do miasta. Teraz wszystko wydawało mu się obce i trudne do rozpoznania. Była chyba godzina 10 wieczór i zaczynało się ściemniać. Droga była zła, a wóz zaczął się chwiać na wszystkie strony. Koń wyglądał jakby kulał. Wszystko było dziwne i jakby zaczarowane. Człowiek podczas tej niekończącej się podróży był głodny i zmęczony. Ponadto gospodarz źle widział bez okularów, a zapomniał je zabrać ze sobą, gdy wyjeżdżali z domu w podróż.

Spojrzał, ale domostwa były oddalone od siebie, a do tego jeszcze ta pogoda. Dmuchał silny wiatr, deszcz lał taki, że przemókł kapelusz gospodarza, a ręce zgrabiwały. Koń też cierpiał z powodu tej pogody. Najbiedniejszy był jednak Olaf. Ojciec martwił się tym bardzo. Olaf był bardzo lekko ubrany, a teraz trząst się z zimna. Ojciec odruchowo osłonił syna kocem. Niedaleko przed sobą zobaczył słabe żółte światło, palące się w jakiejś zagrodzie. Gospodarz pomyślał, że będzie musiał zatrzymać się i poprosić o nocleg. Co prawda, niezbyt miło prosić o to, ale najgorsze jest w tym wszystkim to, że opóźni się powrót do domu. Żona na pewno będzie niespokojna i czeka, myśląc, że wrócimy dziś wieczorem. Gospodarz snuł takie myśli, koń nagle zatrzymał się przed domem, który przedtem gospodarz dostrzegł. „Ty wiesz, czego chcę” — powiedział gospodarz śmiejąc się w stronę konia. Zszedł z wozu i po ciemku odszukał drzwi. Zapukał. Wyszła jakaś kobieta. „Kto tu mieszka?” — zapytał gospodarz. „Ty sam” — odpowiedziała kobieta. Jego własna żona stała przed drzwiami i witała go w jego własnym domu.

ZAŁĄCZNIK 2

Proponowany wykaz pytań.

1. *Kto jest bohaterem opowiadania?*
2. *Ile gospodarz ma dzieci?*
3. *O której godzinie gospodarz wracał do domu?*
4. *Jaka była pogoda, gdy gospodarz wracał do domu?*
5. *Co się stało z kapeluszem?*
6. *Czy gospodarz jechał tą samą drogą co poprzednio?*
7. *Czy gospodarz zapomniał zabrać coś z domu?*
8. *Czy wiatr się uspokoił, gdy gospodarz wracał do domu?*
9. *Czy gospodarz chciał poprosić o nocleg?*
10. *Czy gospodarz zapukał do drzwi?*
11. *Czy to była wczesna czy późna jesień?*
12. *Czy gospodarz kupił żonie spódnicę czy sukienkę?*
13. *Czy grzebień, który kupił, był koloru białego czy żółtego?*
14. *Czy szal, w który był ubrany chłopiec, był czarny czy czerwony?*
15. *Czy gospodarz miał na głowie czapkę czy kapelusz?*
16. *Czy światło było żółte czy białe?*
17. *Czy gospodarz nie miał kłopotów ze sprzedażą towaru?*
18. *Czy koń nie zaczął kuleć?*
19. *Czy gospodarz nie nosił okularów?*
20. *Czy Olaf nie był śpiący?*
21. *Czy gospodarz nie powiedział czegoś do konia?*
22. *Czy najmłodszy syn ma na imię Olek?*
23. *Jakiego koloru był sweter, w którym był Olaf?*
24. *O czym rozmawiał gospodarz z synem?*
25. *Czy gospodarz ucieszył się, gdy zobaczył światło?*
26. *Gdzie gospodarz zatrzymał konia?*
27. *Czy gospodarz zobaczył w drzwiach swoją córkę?*

ZAŁĄCZNIK 3

Lista do określenia cech eksperymentatora:

Poniżej znajduje się zestaw najróżniejszych cech opisujących ludzi. Proszę uważnie przeczytać każdą cechę i zastanowić się, w jaki sposób pasuje do osoby, która przed chwilą Pana/Panią przesłuchiwała, wybierając spośród następujących odpowiedzi:

- 1 — zdecydowanie nie zgadzam się
- 2 — nie zgadzam się
- 3 — nie mam zdania
- 4 — zgadzam się
- 5 — zdecydowanie się zgadzam

opanowany
zakompleksiony
odważny
nieambitny
mało aktywny
szybko rezygnujący
inteligentny
staranny
lękliwy
konfliktowy
nieatrakcyjny
wybuchowy
lekceważący opinie
nieśmiały
ambitny
szczerzy
atrakcyjny
pełen wiary w siebie
mało błyskotliwy
bez kompleksów

Autorytet przesłuchującego (wskaźniki i szacowanie)

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu autorytetu przesłuchującego na efekty zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Do grupy czynników wpływających na przebieg zbierania zeznań zalicza się postawę i osobowość przesłuchującego.

Prowadzone od drugiej połowy XX wieku przez psychologów społecznych badania nad posłuszeństwem wobec autorytetów wskazują na to, że zdecydowana większość osób uczestniczących w badaniach przejawia daleko idącą uległość wobec osób uważanych za autorytety. Zdaniem niektórych autorów, ludzie instynktownie podporządkowują się nakazom osób uprawnionych do wydawania poleceń, bo jest to proces ugruntowany w trakcie ewolucji. Autorytet przesłuchującego, jako czynnik psychologiczny o dużej mocy oddziaływania, może wpływać na sposób zachowania się i wypowiedzania zeznającego. Poziom autorytetu może być regulowany cechami zewnętrznymi danej osoby, takimi jak: ubiór (np. mundur, uniform, garnitur), tytuł naukowy, stopień służbowy oraz prestiżowe określenie zawodowe (np. mecenas, inżynier, manager).

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie uczestniczy minimum 40 badanych i osoba przesłuchująca. Ponadto potrzebny jest przynajmniej 10-minutowy fragment filmu oraz sprzęt umożliwiający jego wyświetlenie (odtwarzacz, ekran). Treść zeznań świadków będzie nagrywana z użyciem urządzenia rejestrującego dźwięk.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego.

U w a g a: Osoby badane będą miały pierwszy kontakt z przesłuchującym dopiero w drugim etapie eksperymentu.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A. Przesłuchanie przez osobę o niskim autorytecie.

Połowa grupy badanych będzie zeznawała wobec osoby w wieku około 30 lat, ubranej w powszedni strój pozbawiony cech umożliwiających zaliczenie do określonej grupy zawodowej. Eksperymentator przed przystąpieniem do składania zeznań poinformuje osoby badane, że będą składały zeznania wobec studenta/teki, który/a dopiero zdobywa doświadczenie zawodowe i uczy się przesłuchiwanie świadków.

Przesłuchujący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbardziej obszernych zeznań osoby badanej. Przesłuchując, będzie dokonywał oceny treści udzielonych przez świadka odpowiedzi, sugerował, że przebieg zdarzeń był inny niż opisywany przez osobę badaną (*Czy na pewno...?; Wydaje mi się, że było inaczej; Jest Pan/Pani pewien/pewna, że tak właśnie było?* itd.) Zeznania będą nagrywane.

Wariant B. Przesłuchanie przez osobę o wysokim autorytecie.

Druga połowa grupy osób badanych będzie zeznawała wobec tej samej osoby, ubranej w formalny, oficjalny strój. Przed przystąpieniem do

składania zeznań eksperymentator poinformuje osoby badane, że zostaną przesłuchane przez pana (panią) dr XY, doświadczonego sędziego, pełniącego funkcję przewodniczącego wydziału karnego sądu okręgowego, osobę doskonale znającą problematykę zeznań świadków. Przesłuchanie będzie przeprowadzone z wykorzystaniem trzech metod: swobodnej relacji, pytań ukierunkowanych i pytań krzyżowych. Zeznania będą nagrywane.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych w trakcie zeznawania wobec osoby o niskim autorytecie (wariant A) i rezultatów zeznań świadków przesłuchiowanych przez osobę o wysokim autorytecie (wariant B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, podczas której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem*, *nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbiorczy zapis analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem</i> , <i>nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny istnienia statystycznie istotnego związku między udziałem w wariantach A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2×2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawia tabela 2.

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- PEASE A., 2001: *Mowa ciała. Jak odczytywać myśli innych ludzi z ich gestów*. Kielce, Jedność.
- PRATKANIS A., ARONSON E., 2004: *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*. Warszawa, Wydawnictwo PWN.
- ROSZKOWSKA A., 2002: *Osobowościowe i sytuacyjne wyznaczniki podatności na sugestie*. W: STANIK J.M., red.: *Psychologia. Badania i aplikacje*. T. 5. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TOKARZ M., 2006: *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- WOJCISZKE B., 2004: *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa, Wydawnictwo Scholar.
- ZIMBARDO P.G., LEIPPE M.R., 2004: *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Postawa dominacji przesłuchującego i jej wpływ na efekty zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu osobowości przesłuchującego na rezultaty zeznań świadków.

Założenia ogólnometodologiczne

Osobowość prowadzącego przesłuchanie oraz komunikacja pozawerbalna między przesłuchującym i przesłuchiwanym są czynnikami wpływającymi na rezultaty zeznań świadków; zaliczane są do grupy zmiennych związanych z sytuacją zbierania zeznań i technik przesłuchania.

Opracowany przez T. Leary'ego system opisu i klasyfikacji zachowania się ludzi w kontaktach społecznych zakłada, że zasadnicze style funkcjonowania interpersonalnego są złożone z dwóch możliwych do wyodrębnienia wymiarów: „dominacja — submisja” oraz „miłość — wrogość”. Pierwsza ze wskazanych składowych nazywana jest także wymiarem kontroli, a druga wymiarem ustosunkowania emocjonalnego. Style funkcjonowania interpersonalnego danej jednostki mają odzwierciedlenie zarówno w jej wypowiedziach, jak i w zachowaniu.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie bierze udział grupa około 40 osób badanych i jeden przesłuchujący. Uczestnicy eksperymentu będą oglądali fragment filmu, trwający około 10 minut, zostanie on wyświetlony z użyciem odtwarzacza i ekranu. Zeznania składane przez świadków będą utrwalane z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego dźwięk.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego. Przesłuchujący nie uczestniczy w projekcji.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A: Styl zachowania interpersonalnego przesłuchującego jest nacechowany miłością i submisją.

Prowadzący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbardziej obszernych zeznań osoby badanej. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej ani sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń. Zeznania będą nagrywane.

Przesłuchujący będzie dostosowywał swoje zachowanie do zachowań świadka; unikał dłuższego kontaktu wzrokowego i kierował wzrok w dół; skupiał uwagę na wypowiedziach świadka i nie ingerował w ich tok; ograniczał gestykulację; uśmiechał się częściej, niż uzasadniałby to kontekst komunikacyjny; przyjmował skuloną pozycję ciała; unikał przyjmowania pozycji, w której jego głowa byłaby powyżej głowy świadka; trzymał dłonie na stole, otwarte, zwrócone wnętrzem do góry; pozostawał wobec świadka w odległości mniejszej niż około 120 centymetrów. Ponadto przesłuchujący będzie sygnalizował pozytywne nastawienie do świadka (akceptację) w ten sposób, że w czasie wypowiedzi świadka będzie: potakująco poruszał głową i uśmiechał się; kierował twarz dokładnie w stronę świadka; pochylał się w kierunku świadka; przyjmował otwartą pozycję ciała.

Wariant B: Styl zachowania interpersonalnego przesłuchującego jest nacechowany wrogością i dominacją.

Prowadzący, tak jak w wariantcie A, wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbar-

tów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do liczby faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów. Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z wykorzystaniem tabeli 3.

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu, z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- RÓŻAŃSKA-KOWAL J., Stanik J.M., 2006: *Zastosowanie Skali Ustosunkowań Interpersonalnych (SUI) J.M. Stanika w psychologicznej diagnozie normy i zaburzeń*. W: STANIK J.M., red.: *Zastosowanie wybranych technik diagnostycznych w psychologicznej praktyce klinicznej i sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TOKARZ M., 2006: *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Aprobująca a dezaprobująca postawa przesłuchującego a efekty zeznań

Bartosz W. Wojciechowski

Cel

Zbadanie wpływu postawy przesłuchującego wobec świadka na rezultaty jego zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Cechy osobowości przesłuchującego oraz jego postawa wobec świadka mają wpływ na treść i jakość pozyskiwanych zeznań. Negatywne, nieufne, wrogie nastawienie prowadzącego przesłuchanie wobec składającego zeznania (dezaprobata) może wywoływać defensywność, podejrzliwość i agresję oraz niechęć do przekazywania zapamiętanych treści. Aprobata okazywana przez przyjmującego zeznania przesłuchiwanemu może zachęcić go do współpracy i ułatwić organizację, a także przekazywanie materiału pamięciowego.

Wiedza o stanie emocjonalnym i postawach nadawców komunikatu jest zdobywana w wyniku analizy sygnałów niewerbalnych. Świadek może dowiedzieć się o tym, czy jest akceptowany albo nieakceptowany przez przesłuchującego, na podstawie obserwacji jego zachowań.

Uwagi o realizacji eksperymentu

Porównaj uwagi do eksperymentu *Atmosfera przesłuchania* (s. 139—144).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

W eksperymencie weźmie udział grupa około 40 osób badanych i jeden przesłuchujący. Uczestnicy eksperymentu będą oglądali fragment filmu, trwający około 10 minut, wyświetlony z użyciem odtwarzacza i ekranu. Zeznania składane przez świadków będą utrwalane z wykorzystaniem urządzenia rejestrującego dźwięk.

Przebieg eksperymentu

Etap I: **Spostrzeganie**

Grupa 40 osób badanych pierwszego dnia ogląda film. Obraz jest wyświetlany tylko raz. Osoby badane nie są świadome celu prezentacji, są jedynie poproszone o przybycie dnia następnego. Przesłuchujący nie uczestniczy w projekcji.

Etap II: **Odtwarzanie spostrzeżeń**

Wariant A: Przesłuchujący przejawia wobec świadka akceptację.

Prowadzący wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania od osoby badanej jak najbardziej obszernych zeznań. W toku przesłuchania nie będzie komentował odpowiedzi osoby badanej i sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń. Zeznania będą nagrywane.

Przesłuchujący będzie okazywał świadkowi swoją aprobatę: będzie wykonywał potakujące ruchy głową; kierował twarz dokładnie w stronę świadka i często nawiązywał kontakt wzrokowy; pochylał się w stronę świadka; uśmiechał się; przyjmował rozluźnioną, otwartą pozycję ciała; gestykulował w sposób umiarkowany i używał gestów ilustrujących; miał otwarte dłonie skierowane wewnątrz do świadka.

Wariant B: Przesłuchujący przejawia wobec świadka dezaprobatę.

Prowadzący, tak jak w wariancie A, wykorzysta swobodną relację, pytania ukierunkowane i pytania krzyżowe w celu uzyskania jak najbardziej obszernych zeznań osoby badanej. Nie będzie także komentował odpowiedzi osoby badanej ani sugerował zgodności zeznań z faktycznym przebiegiem zdarzeń. Zeznania będą nagrywane. W zachowaniu przesłuchującego będą następujące sygnały świadczące o dezaprobaty: zaprzeczające ruchy głową; unikanie kontaktu wzrokowego; odchylanie się od rozmówcy; unikanie dotyku; ograniczona mimika i gestykulacja ilustrująca; liczne ruchy manipulacyjne (np. długopisem); długie okresy milczenia;

sztywna postawa i zamknięta pozycja ciała; zwiększanie dystansu fizycznego; dłonie zwinięte w pięści.

Analiza wyników

Eksperymentator dokonuje analizy porównawczej efektów zeznań uzyskanych przez przyjmującego zeznania o aprobującej postawie wobec świadka (wariant A) i przesłuchującego przejawiającego wobec świadka dezaprobatę (wariant B).

Pierwszy etap analizy uzyskanych zeznań to ocena ilościowa, podczas której będzie ustalana:

- liczba odpowiadająca sumie informacji zgodnych z prawdą, trafnych (odpowiadających treści filmu);
- liczba odpowiadająca sumie informacji niezgodnych z prawdą, nietrafnych (niewystępujących w filmie);
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* lub brak odpowiedzi na temat jakiejś porcji treściowej;
- liczba odpowiadająca sumie odpowiedzi zmienionych (nieścisłych).

Porównawczą analizę ilościową można przeprowadzić z wykorzystaniem tabeli 1.

Tabela 1

Zbioreczy zapis rezultatów analizy ilościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Liczba odpowiedzi									
	możliwych (porcje treściowe)		trafnych (prawdziwych)		nietrafnych (nieprawdziwych)		typu <i>nie wiem, nie pamiętam</i>		zmienionych (nieścisłych)	
	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A		100								
Wariant B		100								

Następnie w celu dokonania oceny statystycznie istotnego związku między udziałem w wariacie A lub B eksperymentu a rezultatami zeznań świadków eksperymentator dokona analizy liczebności z zastosowaniem χ^2 dla tabel 2×2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 244). Przykład analizy przedstawiono w tabeli 2.

W ten sposób postępujemy z każdą parą z osobna, a więc porównujemy:

- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi trafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;

Tabela 2

Odpowiedzi trafne *versus* odpowiedzi nietrafne w wariancie A i wariancie B eksperymentu

Eksperyment	Logiczny walor		Σ
	odpowiedzi trafne (prawdziwe)	odpowiedzi nietrafne (nieprawdziwe)	
Wariant A			
Wariant B			
Σ			

$$\chi^2 = \dots; \quad (df) = 1; \quad p < \dots; \quad \% V = \dots$$

- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam*;
- liczbę odpowiedzi nietrafnych i liczbę odpowiedzi zmienionych;
- liczbę odpowiedzi typu *nie wiem, nie pamiętam* i liczbę odpowiedzi zmienionych.

W drugim etapie analizy treści przekazanych przez świadka eksperymentator dokona jakościowej oceny efektów zeznań, kierując się następującymi wskaźnikami: kompletność (stosunek poprawnie przytoczonych faktów do wszystkich możliwych); dokładność (stosunek relacji poprawnych do rzeczywiście przytoczonych); ostrożność (stosunek odpowiedzi typu *nie wiem*, do sumy odpowiedzi *nie wiem* i błędnych); proporcje treściowe (stosunek faktów nieistotnych z punktu widzenia akcji do liczby faktów istotnych z punktu widzenia opisu zdarzeń); rodzaje błędów.

Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona z użyciem tabeli 3.

Tabela 3

Zbiorczy zapis analizy jakościowej wyników eksperymentu

Eksperyment	Wskaźnik				Błędy					
	kompletności	dokładności	ostrożności	proporcji treściowych	pominięcia		dodania		przekształcenia	
					N	procent	N	procent	N	procent
Wariant A										
Wariant B										

W drugiej części analizy jakościowej eksperymentator dokona analizy istotności różnic między rezultatami zeznań uzyskanymi w wariancie A i wariancie B eksperymentu z zastosowaniem χ^2 (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 233 i nast.).

W trzeciej części analizy jakościowej eksperymentator dokona obliczenia współczynnika korelacji punktowo-dwuseryjnej w celu ustalenia siły związku między udziałem w jednym lub drugim wariancie eksperymentu (zmienna dychotomiczna) a wskaźnikami rezultatów zeznań świadków, np. liczba błędów typu dodanie (zmienna ciągła) (FERGUSON, TAKANE, 2002, s. 481 i nast.).

Bibliografia

- GUDJONSSON G.H., 2003: *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester, John Wiley and Sons.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków*. Warszawa, PWN.
- MARTEN Z., 1990: *Wstęp do psychologii sądowej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- STANIK J.M., 1985: *Badania nad psychologicznymi uwarunkowaniami wiarygodności zeznań świadków*. W: WALTOŚ S.: *Świadek w procesie sądowym*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- STANIK J.M., 1986: *Psychologiczna problematyka zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TOKARZ M., 2006: *Argumentacja. Perswazja. Manipulacja*. Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- ZIMBARDO P.G., LEIPPE M.R., 2004: *Psychologia zmiany postaw i wpływu społecznego*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.

Wpływ atmosfery przesłuchania na przypominanie sobie zdarzeń dawnych (z dzieciństwa)

Marcin Maciejski

Cel

Zbadanie, czy atmosfera przesłuchania wpływa na wydobywanie informacji z pamięci (na przykładzie wczesnych zdarzeń z dzieciństwa).

Sprawdzenie, czy atmosfera przesłuchania wpływa na budowę strukturalną i funkcjonalną zeznań.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiały

Eksperyment wykonuje się w dwu równolicznych grupach, np. studentów. Wskazane jest, aby studenci jednej badanej grupy nie znali dobrze studentów drugiej grupy. W tym celu należy dobrać studentów z dwóch różnych lat lub różnych kierunków studiów.

Dwa pomieszczenia do przesłuchiwania (eksperymentu) o diametralnie różnym wystroju. Pomieszczenie I powinno mieć schludny i „przyjazny” wygląd. Warunki powinny być zbliżone do domowych (dywan/wkładzina, kwiaty doniczkowe, obrazy na ścianach, czysto, przedmioty znajdujące się w pomieszczeniu uporządkowane, dobre oświetlenie). Pomieszczenie II powinno być „surowe”, słabo oświetlone, zaśmiecone umeblowa-

ne starymi sprzętami, powinien w nim panować nieład. Powinno być wyposażone w starą, głośno pracującą maszynę do pisania.

Pomocnicy eksperymentatora: protokolant w pomieszczeniu II, kilka dodatkowych osób zakłócających przebieg eksperymentu w wariantcie II.

Urządzenie do rejestracji głosu, np. dyktafon.

Przebieg eksperymentu

Badanych informuje się, że celem eksperymentu jest ustalenie najczęściej występującej tematyki treści wspomnień z dzieciństwa w zeznaniach świadków.

Przesłuchania prowadzone są pojedynczo, przez tego samego eksperymentatora, przesłuchującego jedną grupę w pomieszczeniu I, drugą grupę w pomieszczeniu II. Badani odpowiadają na te same pytania zadawane według ustalonego schematu.

Lista pytań:

1. *Opisz 3 najżywsze wspomnienia ze swego wczesnego dzieciństwa. Co się wtedy wydarzyło? Kiedy skończy Pan/Pani opowiadać historię, proszę mi to zasignalizować. Będę miał/miała jeszcze kilka dodatkowych pytań.*
2. *Jakie osoby brały w tym (zdarzeniu) udział? Proszę wymienić wszystkie osoby, które tam wtedy były,*
3. *Jak oni wyglądali?*
4. *Gdzie to się działo?*
5. *Kiedy to miało miejsce?*
6. *Ile miał/miała Pan/Pani wtedy lat? Proszę spróbować określić z dokładnością do miesiąca. (Jeżeli badany ma trudność, mówimy: „Proszę określić przedział, ile mógł/mogła mieć Pan/Pani wtedy najmniej, a ile najwięcej lat, również z dokładnością do miesiąca”).*
7. *Jaka była wtedy pora roku?*
8. *Jaka była wtedy pogoda?*
9. *W co był/była Pan/Pani wtedy ubrany/ubrana?*
10. *W co byli ubrani inni uczestnicy tego zdarzenia?*
11. *Czy działo się coś jeszcze?*
12. *Czy pamięta Pan/Pani jakieś rozmowy? (Jeżeli badany udziela niepełnej odpowiedzi, pytamy, kto z kim i o czym rozmawiał).*
13. *Czy pamięta Pan/Pani jakieś kolory, obrazy związane z tamtym zdarzeniem?*
14. *Czy pamięta Pan/Pani jakieś dźwięki związane z tamtym zdarzeniem?*
15. *Czy pamięta Pan/Pani jakieś zapachy, kształty lub inne odczucia związane z tamtym zdarzeniem?*
16. *Co jeszcze pamięta Pan/Pani z tego zdarzenia?*
17. *Czy chciałby/chciałaby Pan/Pani jeszcze coś dodać w związku z tym wspomnieniem, np. coś, o co Pana/Pani nie zapytałem/zapytałam?*

Uwagi

Wszystkie pytania dodatkowe zadajemy dla wszystkich 3 wspomnień z dzieciństwa osobno.

Z pytań dodatkowych, które zadajemy do każdej historyjki oddzielnie, rezygnujemy tylko wówczas, gdy przesłuchiwany udzielił konkretnej odpowiedzi na pytanie szczegółowe w stadium spontanicznej relacji. Pozostałe pytania zadajemy bezwzględnie, np. z pytania, *kiedy to miało miejsce?*, rezygnujemy tylko wtedy, kiedy badany podał konkretną datę, a nie rezygnujemy, jeśli podał jedynie orientacyjny termin. Pytania o wiek możemy nie zadawać, jeżeli badany określił swój wiek z dokładnością co najmniej do miesiąca, np. jeśli powiedział: *miałem wtedy 3 lata i 3 miesiące* albo *działo się to w moje czwarte urodziny*, nie zaś wtedy, kiedy stwierdził: *miałem wtedy jakieś 3 i pół roku*. Z pytań ogólnych, takich jak *jacy oni byli?*, nie rezygnujemy nigdy.

W trakcie przesłuchania w pomieszczeniu I należy zadbać o spokój i ciszę, można np. umieścić na drzwiach informację: *Trwa eksperyment. Prosimy o ciszę!*

W trakcie przesłuchania w pomieszczeniu II dwukrotnie tok eksperymentu zakłócają zaaranżowane wejścia studentów. Za pierwszym razem student/studentka mówi, że Pan/Pani Profesor X prosi o podpis pod ważnymi dokumentami. Eksperymentator zgadza się i ze zniecierpliwieniem szybko podpisuje. Za drugim razem student/studentka przychodzi we własnej sprawie, również prosząc o podpis (np. w indeksie lub pod zgodą na indywidualny tok studiów). Eksperymentator każe przyjść później i wskazuje godzinę. Dwójka pomocników eksperymentatora powinna się zmieniać, tzn. przesłuchania poszczególnych badanych powinny zakłócać różne osoby.

W przypadku przesłuchania w pomieszczeniu II należy również zaaranżować zakłócenia na zewnątrz, np. głośnie śmiechy, krzyki studentów. Oprócz tego ktoś głośno puka do drzwi pomieszczenia, ale nie wchodzi.

Oprócz urządzenia rejestrującego, o którym informujemy przesłuchiwanego, w pomieszczeniu II zeznania są protokolowane za pomocą głośniejszej maszyny do pisania. W pomieszczeniu I eksperymentator zajmuje się wyłącznie przesłuchaniem i uważnie słucha badanego, pytania zadaje przyjaznym, cierpliwym głosem. W pomieszczeniu II pytania zadawane są tonem nieprzyjemnym, znudzonym, a eksperymentator wykonuje dodatkowe czynności, np. je ciastka, pali papierosa, wypełnia inne dokumenty, sprawdza kolokwia. W sytuacji II protokolujący jest nieprzyjemny i wypowiada komentarze w rodzaju: *no to w sumie niewiele Pan/Pani pamięta, jak można nie pamiętać...*, *jakieś byle jakie/nieciekawe ma Pan/Pani te wspomnienia, innym szło znacznie lepiej...*

Analiza wyników

Dla 3 historyjek mamy 51 pytań, z czego 3 właściwe metodzie swobodnej relacji (SR) i 48 pytań ukierunkowanych (PU).

Porównujemy zeznania osób przesłuchiowanych w przyjaznej i nieprzyjaznej atmosferze pod względem liczby danych, które podaje świadek (badany):

- przesłuchiwany metodą SR,
- przesłuchiwany metodą PU.

Porównujemy zeznania osób przesłuchiowanych w przyjaznej i nieprzyjaznej atmosferze pod względem budowy funkcjonalnej:

- deskryptywnej (opisy zdarzeń),
- ekspresyjnej (opisy emocji),
- metatekstowej (opisy wcześniejszych wypowiedzi o zdarzeniu, np. powoływanie się na wspomnianie zdarzenia z bliskimi).

Porównujemy zeznania osób przesłuchiowanych w przyjaznej i nieprzyjaznej atmosferze pod względem budowy strukturalnej:

- hierarchicznej (poziom ogólności / szczegółowości informacji),
- chronologicznej (następstwa zdarzeń w czasie),
- przyczynowo-skutkowej (zależności przyczynowe zdarzeń).

Można analizować również inne zmienne, np. płeć przesłuchiwanego, jeżeli ilość zebranego eksperymentalnie materiału badawczego jest wystarczająca do analizy statystycznej.

Analizy dokonujemy za pomocą testu statystycznego *U*-Manna Whitneya, porównując poszczególne zmienne pod względem wpływu na nie atmosfery przesłuchania. W tym celu należy wcześniej porangować wyniki uzyskane od poszczególnych uczestników eksperymentu według kryterium ilości danych uzyskanych za pomocą określonej metody przesłuchania (dwie początkowe zmienne zależne) oraz według kryterium liczby opisów świadczących o danym rodzaju budowy zeznania (pozostałe zmienne zależne).

Mamy dwie grupy: o liczebności n_1 — przesłuchiowanych w przyjaznej atmosferze i o liczebności n_2 — przesłuchiowanych w nieprzyjaznej atmosferze. Dla każdej zmiennej z osobna, np. dla ilości informacji uzyskanych metodą SR, ustalamy hierarchię od rangi „1” do rangi „najwyższej”. Następnie obliczamy U' , U'' oraz z (por. BŁALOCK, 1975) i zapisujemy w tabeli. Podobnie postępujemy z pozostałymi zmiennymi (tab. 1). Na podstawie powstałej w ten sposób zbiorczej tabeli możemy analizować istotność różnic pomiędzy poszczególnymi zmiennymi.

Tabela 1

Wpływ atmosfery przesłuchania na ilość informacji uzyskiwanych w toku przesłuchania za pomocą SR i PU oraz na budowę funkcjonalną i strukturalną zeznań

Zmienne zależne	Płeć	Atmosfera (R- liczba rang)		U'	U''	z
		przyjazna	nieprzyjazna			
Ilość danych SR	K					
	M					
	K+M					
Ilość danych PU	K					
	M					
	K+M					
Funkcja deskryptywna	K					
	M					
	K+M					
Funkcja ekspresyjna	K					
	M					
	K+M					
Funkcja metatekstowa	K					
	M					
	K+M					
Struktura hierarchiczna	K					
	M					
	K+M					
Struktura chronologiczna	K					
	M					
	K+M					
Struktura przyczynowo-skutkowa	K					
	M					
	K+M					

Bibliografia

- BŁALOCK H.M., 1975: *Statystyka dla socjologów*. Warszawa, PWN.
- KOŁAKOWSKA W., LACH B., 2002: *Psychologiczne determinanty zeznań świadków i osób składających wyjaśnienia*. Szczytno, Wydawnictwo WSPol.
- MARTEN Z., 2001: *Psychologiczna i dowodowa wartość zeznań dotyczących wspomnień z dzieciństwa*. W: J. STANIK, red.: *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*. Katowice, Wydawnictwo Anima.
- STANIK J., 2004: *Psychologiczne problemy metod przesłuchań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, nr 2 (47), s. 157—174.

Część V

Rezultaty zeznań

Jak psycholodzy szacują wiarygodność zeznań małoletnich świadków

Leszek Woszczek

Cel

Pokazanie, jak identyfikowane są przez biegłych psychologów: tendencja do konfabulacji, podatność na sugestię, przebieg procesów pamięciowych i myślowych świadka.

Zwrócenie uwagi na sposoby szacowania zeznań świadków, tzn. wykazanie, jak psycholodzy analizują, czy dane zeznanie w całości czy tylko w części jest nieszczerze lub jest efektem fantazji.

Założenia ogólnometodologiczne

W wielu sprawach prokuratorzy lub sędziowie postanawiają, aby na podstawie badań psychologicznych określić wiarygodność zeznań świadka, a ponadto stwierdzić, czy świadek jest podatny na sugestię, ma tendencję do konfabulacji i czy wykazuje tendencję do kłamania. Należy podkreślić, że w tak postawionym zadaniu chodzi nie tyle o stwierdzenie kompetencji świadka, ile o zbadanie relacji, zależności właśnie pomiędzy kompetencjami świadka a wiarygodnością.

Organizacja i przebieg ćwiczeń

Każdy ze studentów otrzymuje co najmniej tydzień wcześniej protokół przesłuchania świadka małoletniego. Zadaniem ich jest przygotowanie na pod-

stawie zaprotokołowanych zeznań „zestawu” tych wypowiedzi świadka, które mogą według nich świadczyć o wiarygodności, szczerości zeznań bądź tych, które są „dowodem” na fantazjowanie.

Na ćwiczeniach poszczególni studenci przedstawiają efekty swojej pracy. Następnie prowadzący zajęcia odczytuje opinię psychologiczną sporządzoną w konkretnej sprawie. Zadaniem uczestniczących w ćwiczeniach jest porównanie efektów analiz protokołów przesłuchań z wynikami badań pomieszczonych w opiniach.

Analiza wyników

Prowadzący ćwiczenia nakłania studentów do podsumowania, zadając następujące pytania:

Czy protokoły zeznań świadków małoletnich zawierały (jakie) treści, które umożliwiły przeprowadzenie badań?

Czy biegli psychologzy, o ile uczestniczyli w przesłuchaniu dziecka, pomieścili jakieś uwagi o zachowaniach niewerbalnych małoletnich świadków?

Jakimi metodami psychologicznymi w opiniowaniu posługiwali się psychologzy?

Jakie wykorzystano metody do analizy treści samych zeznań?

Czy psychologowie potrafią oddzielić kompetencje świadka od wiarygodności zeznania?

Na podstawie tak przedstawionego scenariusza można studentom zaproponować podobne ćwiczenia w zależności od stawianych przez organa procesowe pytań. Przykładowo: „Czy czas, jaki upłynął od prawdopodobnych zdarzeń do momentu przesłuchania dziecka, miał wpływ na sposób relacjonowania przez nich własnych przeżyć?”

Bibliografia

- CIOSEK M., 2003: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- KWIATKOWSKA-DARUL V., 2001: *Przesłuchanie dziecka*. Kraków, „Zakamycze”.
- SOKOŁOWSKA A., 1959: *Dziecko jako świadek*. Warszawa.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.

Kryteria wiarygodności zeznań świadków Podobieństwa i różnice

Leszek Woszczek

Cel

Porównanie różnych modeli analizy zeznań świadków.

Doskonalenie umiejętności w posługiwaniu się poszczególnymi kryteriami oceny wiarygodności zeznań.

Założenia ogólnometodologiczne

Psychologia sądowa analizuje funkcjonowanie jednostki ludzkiej w sytuacjach mających wymiar prawny (MARTEN, 2005). Szczególnym obszarem jej zainteresowania jest analiza zeznań świadków. Każde zeznanie uzyskuje się z pomocą określonych metod: swobodnej relacji, pytań ukierunkowanych bądź pytań krzyżowych w postaci pytań sprawdzających, weryfikujących i kontrolnych. Uzyskane w ten sposób wypowiedzi są analizowane przez biegłych psychologów, których kompetencje w tym zakresie nie są kwestionowane. W analizie tych zeznań wykorzystuje się różne kryteria oraz miary wartości zeznań, do których zalicza się kompletność, dokładność oraz ostrożność.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Ćwiczenie wymaga od studentów wcześniejszego przygotowania. Uczestnicy zajęć są dzieleni na grupy czteroosobowe. Każda z grup opracowuje

jeden z podanych przez prowadzącego zajęcia model analizy zeznań. Do opracowania proponuje się model: F. Arntzena, H. Szewczyka i E. Litmana, U. Undeutsha oraz A. Trankella.

Na początku zajęć każda grupa przedstawia opracowanie określonego modelu analizy zeznań. Prowadzący następnie zachęca do dyskusji, stawiając następujące pytania:

Jakie są podobieństwa i różnice pomiędzy poszczególnymi modelami analiz zeznań?

Czy określone kryteria w poszczególnych modelach mają takie samo znaczenie?

Które z modeli i dlaczego są najbardziej przydatne w analizie zeznań?

Podsumowując dyskusję prowadzący prosi studentów o zastanowienie się, czy na podstawie omawianych modeli możliwe jest stworzenie jednego uniwersalnego modelu analizy wypowiedzi świadków.

Bibliografia

- MARTEN Z., 2005: *Psychologia w pracy sędziego*. Katowice.
MEMON A., VRIJ A., BULL R., 2003: *Prawo i psychologia*. Gdańsk.

Kłamię czy nie kłamię — wykorzystanie kryteriów wiarygodności Stellera do oceny zeznań świadków

Agnieszka Roszkowska

Cel

Zapoznanie się z treściowymi kryteriami trafności zeznania Stellera.

Założenia ogólnometodologiczne

Można stosować różne kryteria (U. Undeutscha (1982), F. Arntzena (1989), M. Stellera (1992)), pozwalające odróżnić zeznania prawdziwe od fałszywych. Ocena wiarygodności zeznania opiera się na analizie, które kryteria i w jakim zakresie zostały spełnione. Procedura diagnostyczna, reprezentowana przez M. Stellera i innych (1992) (por. SKOWROŃSKI, 2001), zawiera dziewiętnaście kryteriów zeznań podzielonych na grupy: ogólne, szczegółowe oraz motywacyjne. Uznanie określonego kryterium jako obecnego w zeznaniu możliwe jest po szczegółowej analizie jakościowej całości protokołu zeznania. Metoda ta określa zwięzłą, czytelną, a jednocześnie przydatną procedurę postępowania w ocenie wiarygodności psychologicznej zeznań świadków, zwłaszcza dzieci (zob. SKOWROŃSKI, 2001).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiał

Kryteria wiarygodności zeznań Stellera (załącznik 1), zapis zeznań świadka (protokół) (załącznik 2).

Analiza wyników

Prowadzący ćwiczenia nakłania studentów, by przeanalizowali protokoły zeznań świadka w taki sposób, aby odpowiedzieć na pytania:

- czy są spełnione poszczególne kryteria wiarygodności,
- jaka jest liczba spełnionych kryteriów,
- jaki jest stopień nasilenia i wyrazistości poszczególnych grup kryteriów.

Bibliografia

- ARNTZEN F., 1889: *Psychologia zeznań świadków*. Warszawa.
- CIOSEK S., 2001: *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze PWN.
- DREHEIM M., 1993: *Za i przeciw instytucji eksperta w dziedzinie stosowania wiarygodności zeznań świadków*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 36.
- HOLYST B., 1989: *Psychologiczne i społeczne determinanty zeznań świadków* Warszawa, PWN.
- OTŁOWSKI K., 1973: *Przesłuchanie świadka w postępowaniu przygotowawczym*. „Problemy Praworządności”, nr 6.
- SKOWROŃSKI D., 2001: *Treściowe kryteria trafności zeznania dziecka jako świadka*. W: J.M. STANIK, red.: *Psychologiczne i psychiatryczne opiniodawstwo sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*. Katowice.

ZAŁĄCZNIK 1

Kryteria wiarygodności zeznań Stellera (1992)

Kryteria ogólne

Charakterystyki ogólne:

- Struktura logiczna
- Zeznania nieustrukturalizowane
- Liczba detali

Kryteria szczegółowe

Treści specyficzne:

- Osadzenie kontekstualne
- Opisy interakcji
- Odtworzenie rozmów
- Niespodziewane komplikacje

Osobliwości treści zeznania:

- Detale niezwykle
- Detale zbyteczne
- Detale nierozumiane
- Odniesienia do związków z innymi osobami
- Opisy własnych stanów psychicznych
- Opisy stanów psychicznych przestępcy

Kryteria motywacyjne

Treści związane z motywacją:

- Korekty spontaniczne
- Stwierdzenie braku pamięci
- Wątpliwości wobec własnych zeznań
- Samoobwinianie
- Przebaczenie przestępcy
- Specyficzne elementy przestępstwa

ZAŁĄCZNIK 2

Protokół zeznań dziecka — dziewczynka lat 10 (materiały fikcyjne)

Pierwsze zeznanie Kasi, lat 10, złożone 28.10.2001

W piątek 27.10 pod wieczór, było już ciemno, przyszedł do naszego mieszkania znajomy mamusi — pan Robek. Był wtedy chyba godzinkę i wyszedł coś załatwić. Wrócił po dłuższym czasie. Jak był w mieszkaniu 0—15 min., to mama z wujkiem Wojtkiem wyszła do piwnicy. Powiedziała panu Robertowi, że zaraz wróci. Ja siedziałam cały czas na fotelu i oglądałam bajkę razem z panem Robertem. Kiedy mamusia wyszła — pan Robert tak zbliżył się do mnie i włożył mi rękę pod koszulkę i zapytał „gdzie jest ten cycek”. Ja się zdziwiłam, bo przecież oglądaliśmy bajkę, a on tak dziwnie się zachował.... Przytulił się brodą do mojego policzka i powiedział, że „nie jest przyjemny, bo jest obrośnięty, ale może się ogolić”. Ja siedziałam na fotelu, chociaż czułam się tak głupio. Swoje ręce trzymałam — jedną na oparciu fotela, a drugą na kolanie. Pan Robert zapytał, „gdzie trzymam ręce” — odpowiedziałam, że „na kolanie”. Wtedy pokazał na swój rozporek i powiedział, żeby tam trzymała rękę. Położył swoją rękę na mojej, mocno przytrzymał i moją ręką pokazał, gdzie mam trzymać rękę. Na chwilę puścił moją rękę, przełożyłam ją na kolano, ale pan Robek powiedział „poczekaj”. Odpiął swój rozporek — rozpiął tylko zamek, guzik miał zapięty. Znowu wziął moją rękę i włożył ją do rozporka. Jeździł tą ręką po swoim gołym ciele — nie wiem jak. Trwało to wszystko około 5 min. Jak mama przyszła z powrotem z piwnicy, to pan Robert przestraszył się i zapiął szybko rozporek, puszczając moją rękę, nawet wstał z fotela. Ja wtedy też wstałam z fotela i powiedziałam mamusi, wujkowi Wojtkowi i panu Robertowi, że idę spać. Nie poszłam położyć się, tylko poszłam do łazienki do mamy, powiedzieć jej, że pan Robert jest zбочzony. Opowiedziałam mamusi, co on mi kazał robić. Mamusia zawołała wujka do łazienki czy przedpokoju, już nie pamiętam, powiedziała coś wujkowi i wujek wyprosił z naszego mieszkania pana Roberta, tzn. powiedział „wypierdaj, Ty zбочzona świnió”. Ja czekałam później z mamusią do północy, nie chciałam się wcześniej położyć, złożyłam życzenia imieninowe wujkowi i poszłam spać.

Drugie zeznanie tej samej osoby złożone 17.11.2001

Było to w dniu 27.10. Pamiętam tą datę dlatego, że mój wujek, który z nami mieszka, następnego dnia miał imieniny, W tym dniu też zakładali nam drzwi harmonijkowe. Wieczorem przyszedł do nas pan Robert, który jest znajomym mamy. Mamusia i wujek byli w kuchni, ja siedziałam w fotelu, na który przysiadł się pan Robert. Jak mama i wujek Wojtek wyszli i nie było ich w pokoju albo też w mieszkaniu, w pokoju pan Robert kilka razy dotknął mojej klatki piersiowej przez bluzkę, a następnie włożył rękę pod bluzkę, mówiąc „gdzie są te cycki”. Następnie mamusia weszła do pokoju i powiedziała, że idzie z wujkiem zanieść drzwi do

piwnicy. Wyszli razem, pozostawiając mnie i pana Roberta samych w mieszkaniu. Wtedy pan Robert powiedział do mnie, a właściwie zapytał, czy — jest nieprzyjemny i czy mocno kłuje. Pan Robert ma brodę i dlatego mnie o to zapytał. Przytulił się brodą do mojego policzka. Ja trzymałam ręce na kolanach i pan Robert wziął moją rękę i położył na swoje spodnie. Po chwili rozpiął rozporek i wsadził moją rękę do swojego rozporka, przytrzymał ją tak, że czułam jego gołe ciało, tzn. czułam jego siusiaka jak jest duży i twardy. Bardzo się wtedy wstydziłam, ale nic mu nie mówiłam, bo się go troszkę bałam. Trwało to wszystko około 5 min. Jak mama przyszła z powrotem, to pan Robert przestraszył się i zapiął rozporek, puszczając moją rękę. Ja wtedy wstałam z fotela i powiedziałam mamusi, wujkowi Wojtkowi i panu Robertowi, że idę spać. Nie poszłam jednak położyć się, tylko poszłam do łazienki do mamy. powiedzieć jej, że pan Robert jest zboczony. Opowiedziałam mamusi, co zaszło podczas jej nieobecności. Mamusia zawołała wuja i wujek wyprosił z naszego mieszkania pana Roberta. Ja czekałam później z mamusią do północy, nie chciałam się wcześniej położyć, złożyłam życzenia imieninowe wujkowi i poszłam spać. Nigdy wcześniej nic ze strony pana Roberta nie spotkało mnie. Byłam z mamusią u pana Roberta w mieszkaniu, ale wtedy on nic do mnie nie mówił i nic mi nie robił.

Przystępność kategorii interpretacyjnej (moralny *versus* sprawnościowy) a stopień wiarygodności przypisywanej świadkom i ich zeznaniom

Marcin Maciejski

Cel

Sprawdzenie, czy rodzaj aktywowanej klasy kategorii interpretacyjnej (moralny *versus* sprawnościowy) u osób obserwujących przesłuchanie wpływa na postrzeganie przestrzegania reguł konwersacyjnych oraz na stopień wiarygodności przypisywanej świadkom i ich zeznaniom.

Założenia ogólnometodologiczne

Przystępność określonej struktury poznawczej zwiększa prawdopodobieństwo użycia jej do interpretacji napływających wielointerpretowalnych danych (SEDIKIDES, SKOWROŃSKI, 1991).

Przystępność pamięciowa struktury poznawczej w procesie interpretacji informacji społecznej zależy od czasu upływającego od ostatniej aktywizacji danej struktury. Wpływ aktywizacji określonych kategorii na interpretację przetwarzanego następnie materiału przejawia się w zmniejszeniu prawdopodobieństwa użycia innych niż zaktywizowane, lecz równie trafnych deskryptywnie struktur poznawczych (JAWORSKI, 1995).

Przesłuchanie jest aktem komunikacji interpersonalnej (STANIK, 1986). Cechy moralne i sprawnościowe stanowią dwie podstawowe i względnie niezależne klasy kategorii interpretacyjnych używanych do rozumienia

emocjonalnie angażujących zachowań cudzych i własnych (WOJCISZKE, 1994).

Konwersacja jest pewnym rodzajem ludzkiej współpracy, o której prawidłowym przebiegu decyduje racjonalność i przewidywalność uczestników. Przewidywalność oznacza istnienie reguł. Wyróżnia się następujące reguły konwersacyjne: regułę prawdziwości, regułę informacyjności, regułę rzeczowości i regułę organizacji (TOKARZ, 2006).

Organizacja i przebieg eksperymentu

Materiały

W eksperymencie uczestniczy grupa studentów (ok. 30 osób); badanie będzie miało charakter grupowy.

Matryce i arkusze odpowiedzi testu Ravena (w ilości połowy uczestników eksperymentu).

Kwestionariusz z otwartymi pytaniami aktywizującymi kategorii moralne. W kwestionariuszu prosi się o jak najszerze wypowiedzenia na następujące tematy:

1. *Jaka jest Twoja postawa wobec wyjazdu do pracy za granicę po ukończeniu studiów?*
2. *Czy są sytuacje, w których dałbyś łapówkę?*
3. *Co sądzisz o „ściąganii” filmów, muzyki i innych dóbr intelektualnych z internetu?*
4. *Opisz swoje stanowisko wobec eutanazji.*
5. *Czy uważasz, że powinno się pytać najbliższą rodzinę potencjalnego dawcy przeszczepu o zgodę? Uzasadnij swoją odpowiedź.*
6. *Opisz swoje myślenie w kwestii, czy skupić się na karierze zawodowej czy życiu rodzinnym?*
7. *Czy jesteś zwolennikiem czy przeciwnikiem kary śmierci? Odpowiedź uzasadnij.*
8. *Jakie są inne Twoje życiowe dylematy moralne? Opisz je.*

Pomieszczenie, w którym będzie się odbywał eksperyment, musi zapewniać dobrą widoczność i słyszalność dla wszystkich badanych obserwujących eksperymentatora.

Eksperymentator (przesłuchujący) i jego pomocnik (świadek) z precyzyjnie wyuczonymi rolami.

Przebieg eksperymentu

Eksperymentator prosi połowę studentów o wypełnienie kwestionariusza postaw moralnych, który jest przeprowadzany na prośbę zaprzyjaźnionego uniwersytetu. Przy grupie 30 osób eksperymentator stwierdza, że ma jeszcze 15 ostatnich kwestionariuszy, które należy wypełnić. Pozostałe osoby

prosi się o pracę z testem Ravena rzekomo w celu badań nad nową normalizacją testu w grupie studentów. Wyjaśnia się, że badania mają charakter anonimowy. W instrukcji do kwestionariusza postaw moralnych podkreśla się, że chodzi o odpowiedzi „wyczerpujące”, a nie o ich liczbę, aby uchronić badanych przed presją czasową i ograniczyć do minimum myślenie w kategoriach sprawnościowych.

Po 30 minutach eksperymentator informuje badanych, że teraz przejdą do zasadniczego tematu zajęć, jakim jest ocena wiarygodności zeznań świadków. W tym celu przesłucha on świadka pewnego zdarzenia kryminalnego. Zadaniem uczestników eksperymentu jest baczne obserwowanie przesłuchania, gdyż po jego zakończeniu zostaną poproszeni o wypowiedzenie się w kwestii wiarygodności. Eksperymentator może mieć przed sobą notatki i powiedzieć, że przygotował się odpowiednio do przesłuchania. Przesłuchiwany (pomocnik eksperymentatora) musi znać dokładnie odpowiedź na zadane pytanie. Przed publicznym przesłuchaniem warto, aby eksperymentator i pomocnik przećwiczyli dialog przesłuchania. Pomocnik eksperymentatora powinien cechować się bardzo dobrą pamięcią.

Pytania wstępne:

Wiek, wyuczony zawód, miejsce pracy, czy jest spokrewniony z kimś, kto brał udział w zdarzeniu.

Dane te można modyfikować (w zależności od tego, kto jest pomocnikiem eksperymentatora), poza jedną informacją, tzn. pokrzywdzony powinien być spokrewniony z przesłuchiwanym, np. odpowiedzieć, że jest jego kuzynem.

1. *Co Panu wiadomo w sprawie rozboju dokonanego 28.03.?*

Widziałem, jak trzech mężczyzn podeszło do jednego, który czekał na przystanku, a potem go bili i kopali.

2. *Co było na początku tego zdarzenia, proszę opowiedzieć dokładnie?*

Oni podeszli do niego i prawdopodobnie zaczęli rozmawiać.

3. *Dlaczego prawdopodobnie — gdzie Pan wtedy był?*

Stałem na przystanku po przeciwnej stronie ulicy.

4. *I co było potem?*

Ten mężczyzna

5. *Który mężczyzna?*

Ten, którego pobili, czekał, jak ja, na przystanku po przeciwnej stronie ulicy, tam na Mikołowskiej.

6. *Czy świadek pamięta jak był wtedy ubrany pokrzywdzony?*

Tak, przypominam sobie, że to był dres.

7. *Jak wyglądał ten dres?*

Był taki jakiś ciemny, był ciemnego koloru.

8. *Jakiego koloru był dres, który pokrzywdzony miał na sobie?*

Był granatowy albo czarny. albo szary. Najbardziej to mi się wydaje, że był granatowy.

9. *Jak daleko świadek był od zdarzenia?*
Jakieś 20 metrów, nie wiem, nie mierzyłem.
10. *Która była wtedy godzina?*
Pracę skończyłem o 5, może kilka minut po wyszedłem, o 5:37 mam autobus.
11. *Ile zajmuje Panu droga z pracy na przystanek?*
Jakieś 15 minut.
12. *O której godzinie dotarł Pan na przystanek?*
Dokładnie nie pamiętam, ale miałem jakieś 10—15 minut do autobusu.
13. *Po co tak wcześnie wychodzi Pan z pracy?*
„269” lubi jechać wcześniej.
14. *Zawsze wychodzi Pan tak wcześnie?*
Prawie zawsze, chyba że się z kimś zagadam w pracy
15. *Zeznał Pan, że do pokrzywdzonego podeszło 3 mężczyzn i zaczęli rozmawiać. Czy słyszał Pan, co mówili?*
Nie, nie słyszałem, byli za daleko.
16. *I nic Pan nie słyszał?*
Nic, tylko na koniec krzyki.
17. *Kto krzyczał?*
Ten, którego bili.
18. *Co krzyczał?*
Nie potrafię powiedzieć, chyba z bólu.
19. *Skąd Pan wie, że oni rozmawiali?*
To było widać, że nie stali i nie czekali na autobus.
20. *I co Pan jeszcze widział?*
Najpierw ten, którego pobili, wyciągnął coś z kieszeni, chyba to był portfel. Jeden z tych, którzy do niego podeszli, oglądał to.
21. *Czy jest Pan pewny, że to był portfel?*
*To tak wyglądało, mógł to być portfel albo notes, ale to tak wyglądało, że oni to obśmiewali.
Później widziałem, że ten którego zaczęli, częstował ich papierosami.*
22. *Sam ich częstował, czy to na nim wymusili?*
Nie wiem, nic nie słyszałem, ale tylko jeden z tych, co podeszli, zapalił.
23. *Co zrobiła reszta?*
Wyglądało na to, że wszyscy rozmawiają.
24. *Czy na tym przystanku, na którym Pan stał, był jeszcze ktoś?*
Tak, w pewnym momencie przyszła jakaś para, też mieli po 18—20 lat, ale potem ona powiedziała, żeby sobie poszli i poszli w stronę dworca.
25. *W którym momencie oni poszli?*
Zaraz na początku, jak oni wyrzucili tego człowieka z przystanku.
26. *Jak to zrobili?*
Zaczęli krzyczeć, że ma sobie iść.
27. *Słyszał Pan, co krzyczeli?*
Tak, jeden z nich krzyknął, że ma... (mam dokładnie powiedzieć? Tu przesłuchujący kiwa głową na znak akceptacji)...wypierdalać.

28. *A co było potem, gdy oglądali tę rzecz, którą spostrzegł Pan jako portfel lub notes?*
Byli coraz bardziej agresywni.
29. *Na czym to polegało?*
Zaczęli się coraz bardziej do niego zbliżać, popychać go.
30. *Do kogo zaczęli się zbliżać?*
Do Marka.
31. *Do pokrzywdzonego?*
Tak. Aha, jeszcze ten wysoki i ten, co był do mnie tyłem, wykręcili mu ręce do tyłu, a ten niższy obszukiwał mu kieszenie.
32. *Czy przeszukiwał mu też wewnętrzną kieszeń?*
Tak, pamiętam to dobrze. Jeden z tych, co mu trzymali ręce, dotknął go tu (tu pokazuje klatkę piersiową) i ten, co go obszukiwał, wyjął coś stamtąd.
33. *Co to było?*
Nie wiem, nie zobaczyłem.
34. *Czy to był portfel?*
Nie wiem, coś tej wielkości co portfel.
35. *Co było później?*
Znowu zaczęli go bić i kopać.
36. *Jak go bili?*
Pięściami po głowie, twarzy, po brzuchu.
37. *Co zrobił wtedy pokrzywdzony?*
Zasłaniał się rękami, ale potem upadł. Zahaczył plecami o ławkę na przystanku.
38. *Czy wszyscy zaczęli go kopać?*
Tak, chyba tak.
39. *Jest Pan pewien, że wszyscy kopali pokrzywdzonego?*
Nie. Jestem pewien, że ten wysoki i ten mniejszy, ten średni to nie pamiętam.
40. *Co było potem?*
Odeszli ulicą Mikołowską w górę.
41. *Jak to w górę?*
Nie do miasta tylko w drugą stronę.
42. *Ile to wszystko trwało?*
Nie wiem, jakieś 10 minut.
43. *Co Pan wtedy robił?*
Stałem i patrzyłem.
44. *Dlaczego Pan nie próbował pomóc osobie z Pana rodziny?*
Byliśmy wtedy skłóceni...
45. *Co było powodem skłócenia?*
On nagadał na mnie mojej dziewczynie niestworzonych historii, jakie to ja niby... zły jestem.
46. *I to wystarczyło, żeby pan mu nie pomógł, nie próbował nawet wezwać policji?*
On naprawdę nieźle wtedy po mnie pojechał, znaczy oczernił mnie. Poza tym nie miałem wtedy telefonu przy sobie.
47. *Czy chce Pan coś jeszcze dodać?*
Nie, nic więcej nie pamiętam.

Po zakończeniu przesłuchania uczestnicy są proszeni o wypełnienie arkusza, w którym na 11-punktowej liniowej skali (0—10) zaznaczają znakiem „x”:

- na ile, ich zdaniem, świadek jest przekonany o tym, o czym zeznaje,
- na ile, ich zdaniem, świadek przekazuje adekwatną ilość informacji (tu bieguny skali oznaczają skrajnie zbyt małą informacyjność (0) oraz skrajnie przesadne wysycenie zeznań szczegółami (0), zaś środek skali optymalną z punktu widzenia wiarygodności ilość informacji (10)).

W analizie tego kontinuum środek punktujemy jako 10, a odchylenie w każdą stronę zmienia wartość o 2, natomiast w przypadku wszystkich innych skal lewy biegun punktujemy jako 0, prawy zaś jako 10.

- na ile świadek mówi na temat, czyli skupia się na kryminalnym aspekcie zdarzenia,
- na ile świadek stara się nadawać swej wypowiedzi formę zrozumiałą dla odbiorcy,
- stopień wiarygodności osoby świadka,
- stopień wiarygodności zeznań świadka.

Świadek nie jest przekonany
o tym, o czym mówi

Świadek jest przekonany
o tym, o czym mówi

Świadek podaje
evidentnie zbyt mało
informacji

Świadek podaje
adekwatną ilość
informacji

Świadek podaje
evidentnie zbyt wiele
informacji

Świadek evidentnie odbiega
od tematu przesłuchania

Świadek nie odbiega
od tematu przesłuchania

Świadek wypowiada się
od w sposób niejasny

Świadek wypowiada się
jasno

Analiza wyników

Analiza eksperymentu ogniskuje się wobec wykrycia różnic pomiędzy postrzeganym przestrzeganiem reguł konwersacyjnych i stopniem przypisywanej wiarygodności w grupie osób o zaktywizowanej kategorii moralnej lub sprawnościowej.

Tabela 1

Aktywizacja kategorii moralnej *versus* sprawnościowej a reguły konwersacyjne i wiarygodność

Zmienne zależne	Kategoria [R- liczba rang]		U'	U''	z
	moralna	sprawnościowa			
Reguła prawdziwości					
Reguła informacyjności					
Reguła rzeczowości					
Reguła organizacji					
Wiarygodność świadka					
Wiarygodność zeznań					

W tabelę wpisujemy uzyskane zbiorcze wartości i sprawdzamy istotność statystyczną różnic dla poszczególnych zmiennych zależnych za pomocą testu *U*-Manna—Whitneya (sprawdzamy, czy zachodzą różnice pomiędzy uprzednio porangowanymi wynikami w obu grupach).

Dla wszystkich zmiennych mamy dwie grupy: o liczebności n_1 — osoby o zaktywizowanej kategorii moralnej, oraz o liczebności n_2 — osoby o zaktywizowanej kategorii sprawnościowej. Dla każdej zmiennej z osobna, np. dla reguły prawdziwości, ustalamy hierarchię od rangi „1” do rangi „najwyższej”. Następnie obliczamy U' , U'' oraz z (por. BLALOCK, 1975) i zapisujemy to w tabeli. Podobnie postępujemy z pozostałymi zmiennymi.

Bibliografia

- BLALOCK H.M., 1975: *Statystyka dla socjologów*. Warszawa, PWN.
- JAWORSKI M., 1995: *Wyznaczniki interpretacji informacji społecznej: przystępność kategorii i obrona samooceny*. „Przegląd Psychologiczny”, T. 38, nr 3—4, s. 305—319.
- SEDIKIDES C., SKOWROŃSKI J.J., 1991: *The law of cognitive structure activation*. „Psychological Inquiry”, No 2, s. 169—184.
- STANIK J.M., 1986: *Wybrane problemy psychologii zeznań świadków*. W: TYSZKIEWICZ L., red.: *Wybrane zagadnienia psychologii dla prawników*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze.
- TOKARZ M., 2006: *Argumentacja — Perswazja — Manipulacja*. Gdańsk, GWP.
- WOJCISZKE B., 1994: *Multiple meanings and behavior: Construing actions in terms of competence and morality*. „Journal of Personality and Social Psychology”, No 67, s. 222—232.
- WOSIŃSKA W., 1977: *Ćwiczenia z psychologii społecznej*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Sposoby i formy zeznawania świadków kłamiących

Leszek Woszczek

Cel

Zbadanie sposobów i form nieszczerego zeznawania oraz dokonanie charakterystyki cech zeznania fałszywego.

Założenia ogólnometodologiczne

Do sytuacji składania zeznań można zastosować teorię gier. Gra jest sytuacją konfliktową, w której świadek pozostaje w konflikcie z osobą przesłuchującą. Zarówno przesłuchujący, jak i przesłuchiwany „grają” w zeznaniu. W tej „grze” regułami są określone przepisy prawne, które wyznaczają sposób postępowania w trakcie przesłuchania. Określone zdarzenie będące przedmiotem zeznawania to pole gry (w eksperymencie będzie to matryca zdarzenia). Stosunek pojemności zeznania, tzn. ilość informacji podanych przez świadka, do informacji zawartych w matrycy będzie stanowił zakres zeznania. Zamiar złożenia zeznania, w tym złożenia zeznania fałszywego, nazywać się będzie funkcją zeznania, zaś strategią zeznania będzie nazywany określony plan składania fałszywych zeznań.

Czynność kłamania jest sposobem regulowania relacji interpersonalnej. Mówiąc inaczej, każda wypowiedź świadka w trakcie przesłuchania pełni funkcję regulatora pomiędzy nim samym a osobą przesłuchującą. Dlatego też w badaniach wykorzystany zostanie psycholingwistyczny model analizy funkcji wypowiedzi, do których zalicza się:

- funkcję deskryptywną (opisową, referencjonalną), za pomocą której świadek informuje przesłuchującego o czymś; funkcja ta jest zbliżona do elementarnych zdań orzekających;
- funkcję metatekstową, służącą do wskazania źródła informacji, np. „byłem przekonany”, „każdy się tak zachowuje”, „pomyślałem sobie”;
- funkcję ekspresyjną, do której zalicza się opisy stanu emocjonalnego świadka, np. „trudno mi to zrozumieć”, „sam bym się tak zachował”;
- funkcję perswazyjną, zawierającą sformułowania uzasadniające przekonanie o prawdziwości zeznań, np. „jest absolutnie pewien”, „to nie ulega wątpliwości”, „jestem przekonany”; funkcja ta pozostaje w ścisłym związku z motywacją oraz chęcią przekonania drugiej strony o własnej słuszności, nieomyślności.

Organizacja i przebieg eksperymentu

Badania eksperymentalne powinny być przeprowadzone na dwóch grupach (po 30 osób). Pierwszą grupę będą stanowić tzw. świadkowie kłamiący, a drugą świadkowie niekłamiący. Każdy z uczestników zarówno pierwszej, jak i drugiej grupy otrzyma tekst opisujący to samo zdarzenie („Bójka”).

Badani z pierwszej grupy zostaną poproszeni o to, aby po przeczytaniu tekstu wymyślili sobie jakiś ważny powód, dla którego będą kłamać podczas przesłuchania na okoliczność zdarzenia opisanego w matrycy. Drugą grupę nakłaniać się będzie do zeznań szczerych, zgodnych z danymi zawartymi w matrycy.

Przesłuchanie świadków kłamiących i niekłamiących powinno być przeprowadzone za pomocą metody swobodnej relacji. Każda wypowiedź osoby badanej będzie nagrywana, a następnie przepisana. Osobami przesłuchującymi będą studenci, którzy zostaną wcześniej przećwiczeni w zakresie sposobu prowadzenia przesłuchania.

Matryca zdarzenia „Bójka”

1. *Pijany mężczyzna siedzi na podwórku szkolnym.*
2. *Próbuje wstać i postawić leżącą obok niego butelkę.*
3. *Podbiega do niego z lewej strony napastnik.*
4. *Łapie go za poły marynarki (kurtki).*
5. *Krzyczy: „Ty złodzieju! Gdzie są moje pieniądze!”*
6. *Pijak odpowiada: „Co ty! To nie ja, to kolega”.*
7. *Napastnik szarpie pijaka, uderza go lewą ręką w brzuch.*
8. *Pijak zgina się w pół.*
9. *Napastnik ponownie bije go, uderzając prawą ręką w głowę.*
10. *Pijak upada na beton.*
11. *Napastnik przewraca się na drugą stronę.*

12. Napastnik kopie go trzy razy w plecy i ucieka w lewą stronę.
 13. Pijak powoli podnosi się i krzyczy: „Łapać go!”
 14. Następnie chwytą się lewą ręką za twarz i skulony odchodzi w tę samą stronę, co pijak.

Analiza wyników

Zakres zeznań

Tabela 1

Obliczenie bezwzględnej ilości informacji w zeznaniach świadków kłamiących i niekłamiących

Świadkowie	Odpowiedzi				Zmiany			
	prawdziwe	zmienione	fałszywe	„nie wiem”	szczegółowe		ogólne	
					dodanie	opuszczenie	wyrównanie	wyostrzenie
Kłamiący								
Niekłamiący								

Tabela 2

Charakterystyka zawartości zeznań poprzez obliczenie współczynnika kompletności, dokładności i błędności zeznań świadków kłamiących i niekłamiących*

Świadkowie	Kompletność	Dokładność
Kłamiący		
Niekłamiący		

Tabela 3

Charakterystyka cech funkcjonalnych wypowiedzi**

Świadkowie	Funkcja			
	deskryptywna	metatekstowa	ekspresyjna	perswazyjna
Kłamiący				
Niekłamiący				

* Porównań międzygrupowych należy dokonać za pomocą testu χ^2 .

** Dokonujemy analizy wypowiedzi w zakresie funkcji deskryptywnej, metatekstowej, ekspresyjnej, perswazyjnej świadków kłamiących i niekłamiących. Obliczamy średnią liczbę informacji i odchylenie standardowe średniej.

Bibliografia

- EKMAN P., 2003: *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*. Warszawa, PWN.
- GRZELAK J.Ł., 1978: *Konflikt interesów. Analiza psychologiczna*. Warszawa.
- GUSTKOWSKA-SZWAJA K., LACHMAN Z., STADA J., 1971: *Falszywe zeznania i ich przyczyny*. Kraków.
- KOZIELECKI J., 1970: *Konflikt, teoria gier i psychologia*. Warszawa.

Cena 22 zł

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-1849-3